

ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
АКАДЕМИЯИ ИLMҲОИ КИШОВАРЗИИ ТОҶИКИСТОН
ИНСТИТУТИ ЧОРВОДОРӢ

Бо ҳукуки дастнавис

УДК 636.592.6

БОБОЗОДА Оятуллои Сафаралӣ

**ОМУӢЗИШИ МУҚОИСАВИИ СИФАТҲОИ МАҲСУЛНОКИИ
МУРҒИ МАРҶОНИ ЗОТИ САФЕДИ ҚАФАСАИ СИНАПАҲМ ВА
ПОПУЛЯТСИЯҲОИ МАҲАЛЛӢ ДАР ШАРОИТИ ҶАНУБИ
ТОҶИКИСТОН**

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои кишоварзӣ
аз рӯйи ихтисоси 06.02.10 - зоотехнияи хусусӣ,
технология ва истеҳсоли маҳсулоти чорводорӣ

Рохбарони илмӣ:

доктори илмҳои кишоварзӣ,
академики АИКТ Комилзода Д.Қ.
доктори илмҳои кишоварзӣ,
Эргашев Д.Д.

Душанбе – 2020

МУНДАРИЧА

Ихтисораҳо.....	4
Муқаддима.....	5
Тавсифи умумии таҳқиқот.....	7
БОБИ 1. ТАҲСИРИ АДАБИЁТ.....	12
1.1. Саҳми мурғи марҷонпарварӣ дар таъмини аҳоли бо гӯшти баландсифати парҳезӣ ва таснифи зоту популятсияҳои онҳо	12
1.2. Таъсири омилҳои гуногун ба маҳсулноки ва сифати маҳсулоти мурғи марҷон.....	26
БОБИ 2. МУҲТАВОИ ТАҲҚИҚОТ.....	41
2.1. Хусусиятҳои табию иқлимии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва аҳамияти онҳо дар рушди парандапарварӣ.....	41
2.2. Мавод ва усулҳои таҳқиқот.....	44
БОБИ 3. НАТИҶАИ ТАҲҚИҚОТ.....	49
3.1. Омӯзиши натиҷаи инкубатсияи тухмҳо ва инкишофи мурғи марҷони популятсияҳои гуногун.....	49
3.1.1. Шароити ҳӯронидани мурғи марҷони таҷрибавӣ.....	49
3.1.2. Сифати морфологӣ ва кимиёвии тухмҳои инкубатсионӣ.....	50
3.1.3. Натиҷаи инкубатсияи тухм.....	53
3.1.4. Солимонӣ ва вазни зиндаи ҷавонаҳои мурғи марҷон.....	56
3.1.5. Вазнафзункунӣ мурғи марҷон.....	59
3.1.6. Нишондодҳои санҷиши назоратии қассобӣ ва морфологии узвҳои дарунӣ мурғи марҷон.....	62
3.1.7. Баҳодиҳии сифати гӯшт ва пиёба.....	67
3.1.8. Истеъмол ва сарфи ҳӯрок.....	69
3.2. Баҳодиҳии муқоисавии маҳсулнокии мурғи марҷони маҳаллӣ ва зоти сафеди қафаси синапахм.....	75
3.2.1. Солимонӣ ва вазни зинда.....	75
3.2.2. Маҳсулнокии мурғи марҷон.....	78
3.2.3. Натиҷаи инкубатсияи тухм.....	79

3.2.4. Солиммонӣ ва вазни зиндаи ҷавонаҳои мурғи марҷон	81
3.2.5. Вазнафзункунӣ мурғи марҷон.....	83
3.2.6. Нишондодҳои санҷиши назоратии қассобии мурғи марҷон.....	85
3.2.7. Истемол ва сарфи хӯрок.....	87
БОБИ 4. Санҷиши истеҳсоли ва самаранокии иқтисодии парвариши мурғи марҷони зоту популятсияҳои гуногун	90
4.1. Натиҷаи инкубатсияи тухм.....	90
4.2. Нишондодҳои парвариши ҷавонаҳои мурғи марҷон.....	90
4.3. Маҳсулнокии мурғи марҷон.....	93
4.4. Самаранокии иқтисодии парвариши мурғи марҷони зоти сафеди қафаси синапахм ва популятсияи ноҳияи Ёвон.....	94
Муҳокимаи натиҷаҳои таҳқиқот.....	97
Хулоса.....	102
Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия.....	102
Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо.....	103
Феҳристи адабиёт.....	104
Замима.....	117

Ихтисораҳо

АИКТ- Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон

ИУТИТП - Институти умумиросиягии таҳқиқотию илмӣи технологияи парандапарварӣ

СҚС- Сафеди қафаси синапахм

ЭМ- Энергияи мубодилавӣ

МЧ- Мегаҷоул

СМТП - Стансияи минтақавӣи таҷрибавӣи парандапарварӣ

МУҚАДДИМА

Мухимияти мавзӯ ва дараҷаи рушди он. Соҳаи парандапарварӣ дар баланд бардоштани иқтисодиёти ҷумҳурӣ ва амнияти озуқавории кишвар аҳамияти махсус дорад. Дар шароити имрӯза бо маҳсулоти паранда таъмин намудани аҳоли яке аз равандҳои афзалиятнок ба ҳисоб меравад, гарчанде, ки сол аз сол саршумор ва маҳсулоти соҳа зиёд шуда, дар ин самт пешравиҳо ба мушоҳида мерасад, аммо бо гӯшти паранда таъмин намудани аҳоли, махсусан бо гӯшти мурғи марҷон ҳоло ҳалли худро наёфтааст. Инро ба назар гирифта, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба рушди соҳаи парандапарварӣ аҳамияти махсус медиҳад.

Солҳои охир Ҳукумат ба барқарор намудан, инкишоф ва тараққӣ додани соҳа диққати ҷиддӣ дода, ба ин мақсад як қатор қарору фармонҳо қабул намудааст, ки дар онҳо барномаи махсуси парандапарварӣ аз ҷониби олимон ва мутахассисони соҳа таҳия гардида, аз 3-юми октябри соли 2006 таҳти рақами 451 «Барномаи рушди соҳаи парандапарварӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2007- 2015» қабул шуд [34].

Дар ин барнома ба рушди соҳаи парандапарварӣ, истехсоли маҳсулот ва коркарди он, инчунин пешниҳоди он ба мардум ҳамаҷониба ба эътибор гирифта шуд. Хоҷагидорон ва мутахассисони соҳа тибқи барномаи мазкур фаъолият намуда ба натиҷаҳои муайян ноил шуданд, истехсоли тухм ва гӯшти парандаро зиёд намуданд. Барои мусоидат намудан ба рушди соҳа қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи парандапарварӣ» аз 21.06.2010, таҳти рақами 633 қабул гардид [35].

Мурғи марҷонпарварӣ сарчашмаи асосии афзоиши истехсоли гӯшти парҳезии паранда бо сифати баланд мебошад. Солҳои охир самаранокии парвариши мурғи марҷон нишон медиҳад, ки дар байни дигар намуди гӯшти паранда, гӯшти мурғи марҷон ҷои махсусро ишғол мекунад. Мувофиқи хусусиятҳои биологӣ ва иқтисодӣ он яке аз намудҳои назарраси парандаҳои равияи гӯштӣ мебошад. Мурғони

марчон дорои захираҳои зиёд мебошад, онҳо гӯшти парҳезӣ ва табобатӣ, баромади баланди маҳсулоти қисмҳои хӯрданибоб барои ҳар як воҳиди вазни зинда доранд [49,54,64].

Мувофиқи маълумоти ФАО дар солҳои 2010-2012 шумораи мурғи марчон дар ҷаҳон ба 47,64 миллион сар расид [43].

Баланд бардоштани самаранокии саноати мурғи марчонпарварӣ тавассути баланд бардоштани иқтисоди ирсии паранда, корҳои селекционӣ, ки ба такмилдиҳии асосӣ ва ташкили зоти нави маҳсулнокиаш баланд, линия, пайваस्तкунӣ бо гузариш ва гибридизатсияҳо мусоидат мекунанд, ба даст овардан мумкин аст.

Самаранокии кори зотпарварӣ дар парандапарварӣ асосан аз сатҳи таҳқиқоти ирсӣ, таҳияи заминаи воқеӣ ва амалии соҳа, муҳимтар аз ҳама беҳгардони шароитҳои хӯронидан ва парвариш муайян карда мешавад [68,70,72].

Бо вучуди ин, дар ҳолати ногувори санитарӣ-ветеринарӣ, иқтисодӣ ва дигар ҳолатҳо дар кишварҳои воридотӣ, хоҷагиҳо дар кишвари мо дар оянда метавонанд гӯшти мурғи марчон истехсол намоянд, бори дигар ба мо зарур аст, ки барои таъмини амнияти озукавории кишвар мурғи марчонпарварӣ рушд ёбад [25].

Бояд зикр намуд, ки бо мақсади зиёд истехсол намудани тухму гӯшти паранда ва ба ин роҳ иваз намудани маҳсулотҳои воридотӣ бо маҳсулотҳои истехсоли ватанӣ ба соҳаи парандапарварӣ аз ҷониби муҳтарам Пешвои Миллат як қатор имтиёзҳо дода шуд, ки ин аз андоз ва пардохтҳои гумрукӣ озод намудани воридоти тухмҳои инкубатсионӣ, ҷӯҷаҳои зотӣ, хӯрокаи серғизои паранда ва таҷҳизоту технологияи парандапарварӣ мебошад [47].

Кори пешниҳодшуда оид ба омӯзиши сифатҳои маҳсулоки мурғи марҷони зот ва популятсияҳои маҳаллӣ, бо мақсади баланд бардоштани истехсоли гӯшт, сифати он ва зиёд шудани самаранокии соҳа равона карда шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ КОР

Мақсади таҳқиқот. Мақсади таҳқиқот омӯзиши муқоисавии хусусиятҳои маҳсулнокии мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм ва популятсияҳои маҳаллӣ, муайян ва парвариш намудани онҳо барои истеҳсоли тухми инкубатсионӣ ва гӯшт дар шароити ҷануби Тоҷикистон мебошад.

Объекти таҳқиқот. Ҳамчун объекти таҳқиқоти илмӣ мурғи марҷони популятсияҳои маҳаллии ноҳияҳои Ёвон ва Данғара ва инчунин зоти сафеди қафаси синапахм (аз Россия воридшуда) истифода бурда шуд.

Мавзӯи таҳқиқот. Омӯзиши муқоисавии сифатҳои маҳсулнокии мурғи марҷони зоти сафеди қафаси синапахм ва популятсияҳои маҳаллӣ дар шароити ҷануби Тоҷикистон.

Вазифаҳои таҳқиқот.

Барои расидан ба ин мақсад, вазифаҳои зерин муқарар карда шуданд:

- омӯзиши маҳсулнокии мурғи марҷони популятсияҳои маҳаллӣ ва зоти сафеди қафаси синапахм;
- омӯзиши сарфи хӯрок барои вазнафзункунӣ ва истеҳсоли тухм;
- баҳодиҳии нишондиҳандаҳои миқдорӣ ва сифатии маҳсулнокии тухмию гӯштии мурғи марҷон ва омӯзиши хусусиятҳои рушди узвҳои дарунӣ;
- самаранокии иқтисодӣ

Усулҳои таҳқиқот. Дар қори илмӣ-таҳқиқотӣ усулҳои умумии донишҳои илмӣ, усули муосир, усулҳои зоотехникӣ, биологӣ, кимиявӣ ва иқтисодӣ истифода бурда шуданд. Барои коркарди маълумотҳои таҳқиқот методҳои оморӣ ва математикӣ истифода гардид.

Соҳаи таҳқиқот. Соҳаи парандапарварӣ, аз рӯи шиносномаи ихтисоси 06.02.10 – зоотехнияи хусусӣ, технология ва истеҳсоли маҳсулоти чорводорӣ.

Марҳилаҳои таҳқиқот. Таҳқиқоти илмӣ солҳои 2012-2017 гузаронида шудааст.

Пойгоҳи асосии иттилоотӣ ва озмоишии таҳқиқот. Институти чорводории Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон ва хоҷагии ҶДММ “Тоҷгол”-и ноҳияи Ёвон.

Эътимоднокии натиҷаҳои диссертатсионӣ. Натиҷаҳои бадастомадаи кори илмӣ-таҳқиқотӣ ҳангоми гузаронидани санҷиши истеҳсоли дар хоҷагии ҶДММ “Тоҷгол”-и ноҳияи Ёвон исботи худро ёфт, ки ин дар оянда барои баланд бардоштани самаранокии иқтисодии мурғи марҷонпарварӣ мусоидат менамояд.

Навгониҳои илмӣ. Аввалин маротиба дар шароити ҷануби Тоҷикистон парвариш ва маҳсулнокии мурғи марҷонӣ популятсияҳои гуногун муайян карда шуд.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Аҳамияти амалии таҳқиқот барои муайян кардани захираҳои иловагӣ, баланд бардоштани истеҳсоли маҳсулоти мурғи марҷонпарварӣ бо иқтидори ирсии маҳсулнокии мурғи марҷон аз популятсияҳои гуногун мебошад. Дар асоси натиҷаи таҳқиқот оид ба парвариши мурғи марҷонӣ зоти сафеди қафаси синапахм ва популятсияҳои маҳаллӣ ба хоҷагидорон тавсияҳо дода шуд.

Натиҷаҳои таҳқиқот дар хоҷагиҳои истеҳсоли, деҳқонӣ (фермерӣ) ва хоҷагиҳои ёрирасони шахсии Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқ карда мешаванд.

Нуқтаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

- маҳсулнокии муқоисавии мурғи марҷонӣ популятсияҳои маҳаллӣ ва зоти воридшуда;
- вазни зинда, суръати инкишоф, истеъмор ва сарфи хӯроки мурғи марҷонӣ сафеди қафаси синапахм нисбат ба популятсияҳои маҳаллӣ;
- сифатҳои гӯшт ва тухмҳои инкубатсионии мурғи марҷонӣ сафеди қафаси синапахм;

- самаранокии парвариши мурғи марчон.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва мавзуҳои илмӣ. Таҳқиқот мутобиқи барномаи тасдиқгардидаи шӯъбаи парандапарварию Институти чорводорӣ АИКТ «Муайян намудани шаклҳои ирсии сермахсули мурғи марчон дар шароити Тоҷикистон» (РБ: № 01011ТД098) иҷро карда шудааст.

Тасвиби таҳқиқоти диссертатсионӣ. Муқаррароти асосии таҳрир пешниҳод ва тасдиқ карда шуданд дар:

шӯроҳои илмӣ Институти чорводорӣ Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон (ш. Душанбе, аз 2013 то 2020); семинари илмӣ дар мавзӯи “Дастовардҳои илми чорводорӣ ва татбиқи он” (ш. Душанбе, 2014); конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи “Рушди соҳаи парандапарварӣ дар Тоҷикистон” (ш. Душанбе, 2014); семинари ҷумҳуриявии озмоишгоҳи имунагенетика (ш. Душанбе, 2015); семинари илмӣ-амалии минтақавӣ дар мавзӯи “Самтҳои афзалиятноки баланд бардоштани маҳсулнокии паранда ва мубориза бо касалиҳои он” (н. Шаҳринав, 2016); семинари ҷумҳуриявӣ оид ба мавзӯи “Аҳамияти муайян намудани ҷорҳои зотӣ дар баланд бардоштани маҳсулнокии дар наслҳои оянда” (ш. Душанбе, 2016); конференсияи илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Об омили асосии расидан ба истиқлолияти озӯқаворӣ” (ш. Душанбе, 2017); мизи муддавар оид ба мавзӯи “Сулҳу ваҳдат асоси пешрафти ҷомеа” бахшида ба 20- солагии Ваҳдати миллӣ (ш. Душанбе, 2017); конференсияи илмӣ амалӣ бахшида ба рӯзи Ваҳдати миллӣ (ш. Душанбе, 2017); семинари минтақавӣ оид ба “Технологияи ҳӯронидани ҷорҳо, паранда ва моҳӣ” (н. Рӯдакӣ, 2017); конференсияи илмӣ амалии ҷумҳуриявӣ оид ба “Саҳми олимони ҷавон дар рушди илми кишоварзӣ” (ш. Душанбе, 2017); семинари илмӣ-амалии минтақавӣ дар мавзӯи “Масъалаҳои ҳалталаби рушди соҳаи парандапарварӣ ва пешгирии касалиҳои паранда” (ш. Ваҳдат, 2017); конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ оид ба “Таъхис ва пешгирии касалиҳои сироятӣ дар парандапарварӣ” (ш. Душанбе, 2018); форуми байналмилалӣ оид ба

парандапарварӣ “Бо ташаббуси лоиҳаи баланд бардоштани рақобатпазирии агробизнес дар Тоҷикистон, Эктап ташкил гардид” (ш. Душанбе, 2018); мизи мудаввар бахшида ба иди Меҳргон (ш. Душанбе, 2018); конференсияи байналмилалӣ оид ба мавзуи “Технологияи иноватсионии афзун намудани истеҳсоли маҳсулоти баландсифати чорводорӣ” (ш. Душанбе, 2018); конференсияи илмӣ-амалии минтақавӣ дар мавзуи “Нақши соҳаи парандапарварӣ дар таъмини амнияти озуқаворӣ кишвар” (ш. Ваҳдат, 2018); конференсияи илмӣ чумхуриявӣ олимони ҷавон «Самтҳои афзалиятноки рушди илми кишоварзӣ» (ш. Душанбе, 2019); конференсияи илмӣю амалии байналмилалӣ дар мавзуи «Таъмини бехатарии байторӣ дар саноати парандапарварӣ» (ш. Душанбе, 2019); семинари илмӣ-амалии минтақавӣ «Самаранок истифода бурдани захираҳои ирсии чорво ва парандаи дар чумхурӣ парваришбанда» (ш. Душанбе, 2019); ҷаласаи васеӣи шуъбаи парандапарварии Институти чорводорӣ АИКТ (ш. Душанбе, 2020).

Интишори натиҷаҳои диссертатсия. Мувофиқи натиҷаҳои таҳқиқот 11 адад мақолаҳои илмӣ чоп карда шуд, аз ҷумла 5 мақола дар маҷалаҳои илмӣ, ки аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсия шудааст, чоп гардид. Аз рӯи натиҷаҳои таҳқиқот тавсиянома ва гувоҳномаи пешниҳоди беҳсозон (ратсионализаторон) таҳти унвони Парвариши мурғи марҷони сермаҳсули кросси сафеди қафсаи синапахм дар шароити Тоҷикистон тартиб дода шуд, ки он аз тарафи КВД Саноати парандапарварии Тоҷикистон таҳти №01/75 аз 03.11.2016 тасдиқ карда шуд.

Саҳми шахсии докталаби дарёфти дараҷаи илмӣ. Мавзӯи диссертатсия дар асоси таҳлили маводҳои ҷопии олимони ватанию хориҷӣ шахсан аз муаллиф тарҳрезӣ гардидааст, методика ва нақшаи гузаронидани таҳқиқот, мақсад ва вазифаҳои кори диссертатсиониро таҳия намудааст. Муаллиф гурӯҳҳои парандаҳои таҷрибавиро ташкил намуд, таҷрибаҳои зоотехникӣ, ҳуронидани мурғи марҷон, ва таҳлили

иқтисодии онҳоро шахсан худаш гузаронид. Ӯ натиҷаҳо ва рақамҳои бадастовардаро ба тартиб дароварда ҳисоби математикию статистикӣ ва таҳлили ҳамаҷонибаи назариявии натиҷаҳои бадастовардаро гузаронидааст. Диссертатсия ва авторефератро шахсан худаш тартиб додааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия дар ҳаҷми 120 саҳифаи матни компютерӣ таҳия шуда, аз муқаддима, тафсири адабиёт, мавод ва усулҳои таҳқиқот, натиҷаҳо ва самаранокии иқтисодӣ, хулосаву пешниҳодоти таҳқиқот ва феҳристи адабиёт иборат мебошад.

Диссертатсия аз 27 ҷадвал ва 26 расм иборат аст. Дар диссертатсия 132 адабиёти илмӣ истифода карда шудааст, ки аз онҳо 55 адад бо забонҳои хориҷӣ мебошад.

БОБИ 1. ТАФСИРИ АДАБИЁТ

1.1. Саҳми мурғи марчонпарварӣ дар таъмини аҳолӣ бо гӯшти баландсифати парҳезӣ ва таснифи зоту популятсияҳои онҳо

Мувофиқи ақидаи коршиносони масоили иқтисодӣ дар даҳсолаи оянда, соҳаи кишоварзии ҷаҳон аз сабаби зарурати истехсоли 70% бештар маҳсулоти озукаворӣ дар муқоиса бо замони ҳозира, барои аҳолии иловагии 2,3 миллиард нафар буда, ба тағйироти назаррас дучор хоҳад шуд, камбизоатӣ ва гуруснагӣ дар камшавии захираҳои табиӣ ва тағйирёбии иқлим зоҳир мегардад.

То соли 2050, истехсоли ҷаҳонии гӯшт бояд ба 470 миллион тонна расонида шавад ва сатҳи ҳозираи он 270 миллион тонна барои қонё гардонидани эҳтиёҷоти аҳолии афзоианда дар якҷоягӣ бо афзоиши миёнаи даромад мебошад. Илова бар ин, ҳиссаи аҳолии шаҳре, ки маҳсулоти хӯрокворӣ истехсол намекунад, ба таври назаррас аз 49% дар ҳоли ҳозир то 70% ва дар соли 2050 боз афзоиш хоҳад ёфт [108].

Ба гуфтаи коршиносони ташкилоти ФАО, тамоми аҳолии кишварро дар ҳолате бо ғизо таъмин кардан мумкин аст, агар як қатор дигаргуниҳои назаррас дар соҳаи кишоварзӣ ва саноати коркард вучуд дошта бошад. Қариб ҳамаи афзоиши аҳолӣ аз кишварҳои дар ҳоли рушд дар Африқо, Осиё ва Амрикои Лотинӣ ба даст меояд. Тақрибан 72% -и истеъмоли ҷаҳонии гӯшт дар ин минтақаҳо истеъмол карда мешавад, ки ҳоло 58% аст [91]. Пеш аз ҳама, ба таври назаррас афзоиш додани истехсоли ғалла ба мақсадҳои ғизоӣ ва хӯрокворӣ зарур аст [123].

Интизор меравад, ки истехсоли гӯшти бройлерҳо ва тухм мунтазам афзоиш ёбад, зеро соҳаи парандапарварӣ аст, ки истехсоли хӯроки серсафедаро зуд ва нисбатан арзон ба таври назаррас истехсол менамояд.

Мувофиқи дурнамои Пажӯҳишгоҳи тадқиқоти сиёсати кишоварзии (FARPI) ИМА, истехсоли ҷаҳонии гӯшти чӯҷаҳои бройлерӣ ҳадди аққал

дахсолаи афзоишро интизор аст [84]. Тибқи гуфтаҳои донишмандони соҳаи иқтисодиёт, то соли 2030 истеҳсол ва истеъмоли гӯшти паранда аз нишондиҳандаҳои мувофиқ барои гӯшти хук болотар хоҳад рафт ва паранда сарчашмаи асосии протеини чорво дар ҷаҳон хоҳад буд [130].

Дар ҳазорсолаи нав на танҳо истеҳсоли маҳсулоти паранда афзоиш меёбад, балкӣ тиҷорати байналмилалӣ дар онҳо низ афзоиш хоҳад ёфт [95,116]. Савдои байналхалқии тухм аз ҳисоби афзоиши бошиддати коркарди тухм ба маҳсулоти баландсифати тухм, ки беҳатар ва интиқолашон осон аст, мусоидат хоҳад кард [103].

Технологияҳои нав бояд ба таъмин намудани аҳолии афзояндаи сайёра кӯмак намоянд. Масалан, технологияи парвариши ҷуворимакка аз ген, ки ҷониби кишварҳои Иттиҳоди Аврупо аз он даст кашаанд, ба ИМА ва Бразилия барои истеҳсоли миқдори зиёди гӯшти паранда ва гӯшти хук кӯмак мерасонад [122]. Рамзкушоӣ кардани геноми намудҳои асосии паранда ва интиҳоби мувофиқи геном, тақмили хусусиятҳои ирсии парандаро ба самти дуруст суръат мебахшад [93]. «Нанотехнология барои беҳтар кардани беҳатарии маҳсулоти хӯрокворӣ кӯмак хоҳад расонид. Ҳар гуна технологияе, ки қобилияти моро дар фаҳмидан ва пешгӯӣ кардани он, ки ҳайвонот ё растаниҳо ба омилҳои сунъӣ ё табиӣ воқуниш нишон медиҳанд ё технологияе, ки истеҳсоли маҳсулоти хӯроквории растанигӣ ё ҳайвониро бо сифатҳои мушаххас осон мекунад, имкон медиҳад, ки аҳолии ҷаҳон бо миқдори кофии маҳсулоти сифатнок ва беҳатар таъмин карда шавад» мегӯяд, Тед Шредер, профессори иқтисодии Донишгоҳи Канзас [123]. Ҳамзамон, ба олимони бояд иҷозат дод, ки бидуни монеаҳои беасоси иҷтимоӣ ва сиёсӣ таҳқиқот ва рушди онҳо дар соҳаи эҷоди технологияҳои нав оромона кор кунанд. Ҳамин тариқ, аз таҳлили адабиёти хориҷӣ дар бораи парандапарварӣ ва коркарди маҳсулоти паранда ба хулосае мерасем, ки нақши соҳаи глобалии парандапарварӣ дар таъмини аҳолии сайёра бо

ғизои аълосифати серсафеда аллақай назаррас аст ва дар даҳсолаҳои наздик афзоиш хоҳад ёфт.

Тибқи маълумоти охирини ФАО барои солҳои 2010-2012 саршумори мурғи марҷон дар ҷаҳон ба 476481 ҳазор сар расид, ё ин ки 106% ва истеҳсоли гӯшти мурғи марҷон аз 5290 то 5610 ҳазор тонна афзуда, дар як сол 0,8 кг ба як нафарро таъмин додааст [43]. Дар сохтори истеҳсоли ҷаҳонии гӯшти тамоми намудҳои чорво, паранда пас аз гӯшти ҳук дар ҷои дуюм мебошад. Дар истеҳсоли маҳсулоти паранда ИМА, Чин ва Бразилия пешсафанд. Тибқи пешгӯиҳои ФАО, дар соли 2015, 94-95 миллион тонна гӯшти паранда истеҳсол шуда то соли 2022 ин нави гӯшт дар байни ҳамаи намудҳои ин маҳсулот дар ҷои аввал меистад [69,70,71].

Дар бисёр кишварҳо тамоюли устувори болоравии истеҳсол ва истеъмоли гӯшти мурғ мавҷуд аст. Дар тӯли 30 соли охир, он аз 1,5 то 5,5 миллион тонна - тақрибан 3,7 маротиба афзудааст. Мурғи марҷон дар бисёр кишварҳои ҷаҳон, аз ҷумла дар ИМА (зиёда аз 55% маҳсулоти истеҳсоли ҷаҳон), Италия (18%), Фаронса (15%), Британияи Кабир (7%), Олмон (7%), Бразилия (4%) парвариш карда мешаванд. Ин ба хоҳиши мардум барои ғизои парҳезӣ ва мутобиқсозии хуб ба коркарди организми мурғи марҷон мусоидат мекунад.

Истеҳсоли гӯшти мурғи марҷон манбаи муҳими афзоиши истеҳсоли гӯшти паранда мебошад. Таҷрибаи бисёрсола нишон медиҳад, ки парвариши мурғи марҷон дар истеҳсоли саноатӣ як соҳаи муассир аст. Дар байни намудҳои гӯшти паранда, мурғи марҷон ҷойгоҳи махсус дорад. Аз рӯи хусусиятҳои биологӣ ва иқтисодии худ, он яке аз намудҳои сердармади парандаҳо ба ҳисоб меравад. Мурғони марҷон сермаҳсул буда дорои гӯшти аълоӣ парҳезӣ ва доруворӣ мебошанд [64].

Мурғи марҷон яке аз калонтарин парандаи кишоварзӣ буда, вазни зиндаи беҳтарини онҳо чунинанд: наринаҳо 18-20 кг, модинаҳо 10-12 кг.

Дар муқоиса бо дигар намудҳои парандаҳо, мурғи марҷон маҳсули баландтари қисмҳои оширо дорад, ки ба зиёда аз 70% мерасад. Гӯшти он дорои хусусиятҳои баланди ғизӣ ва тамъ мебошад. Он миқдори зиёди сафеда дорад (то 28% нисбат ба 14-18% дар дигар намудҳои парандаҳо) ва на он қадар миқдори рағанҳо (2-5%), вай аз витамини В бой аст ва нисбат ба дигар намудҳои гӯшт холестеринаш аз ҳама камтар аст.

Дар ғизои инсон сафедаҳо ва рағани чорво нақши махсус дорад. Талаботи миёнаи шабонарӯзӣ ба сафедаҳо ва рағани чорвои хонагӣ бо вояи 2500 ккал мутаносибан 40 ва 60 граммро ташкил медиҳад. Организм қобиляти 92-100% протеинҳои тухми мурғ, то 90 маҳсулоти ширӣ, 76 гӯшти гов, 66 гӯшти мурғ ва 52% маҳсулоти нониро дорост [20].

Бо технологияи хуб ба роҳ мондашудаи истеҳсоли, аз даҳ мурғи марҷон дар як сол, шумо метавонед то 600 мурғи марҷон парвариш кунед ва ҳадди аққал 3 тонна вазни зинда ё 2,08-2,1 тонна маҳсулоти аз ҳама арзон ба даст оред [33].

Аз мушохидаҳо маълум гардид, ки суръати афзоиш ва вазни зиндаи мурғи марҷон, ки барои гӯшт парвариш карда мешавад, аз мурғҳо, мурғобихо ва қозҳо бартарӣ дорад. Вазни зиндаи чӯчаҳои мурғи марҷон дар давраи парвариш (то 120 рӯз) қариб 80-90 маротиба меафзояд. Бройлерҳои ин паранда ҳангоми забҳ дар синни 90 - 120 рӯз ба вазни зиндаи аз 4,5 то 5,0 кг мерасанд. Сарфи хӯрок барои 1 кг вазнафзункунӣ 2,0-2,5кг аст [61].

Олимони гузориш медиҳанд, ки ҳангоми истеҳсоли интенсивӣ гӯшти ин паранда 87-90%, қисмҳои хӯрокӣ 65%, вазни зинда 75% ва вазни бофтаи мушакҳо 55%, аз ҷумла мушакҳои пектралӣ - то 23% [62,63].

Маъруфияти гӯшти мурғи марҷон қариб дар ҳамаи кишварҳои ҷаҳон меафзояд. Истеъмолкунандагон ин парандаро бо сабаби арзиши баланди ғизӣ ва парҳезӣ, нархи нисбатан паст, бехатарӣ ва набудани маҳдудиятҳои мазҳабӣ бартарӣ медиҳанд [99,115]. Ғайр аз он, гӯшт

дорои як қатор моддаҳои фаъоли биологӣ мебошад, аз қабili L-карнитин, коэнзим Q10, карнозин, ансерин, таурин, кислотаи пайвастшудаи линолеин (KLA), креатин, кислотаи липоидӣ, пептидҳои биоактивӣ, ки ба саломатии инсон таъсири мусбӣ мерасонанд [124].

Гӯшти паранда зудистеҳсолшаванда мебошад, ки истеҳсоли он аз гӯшти гов ё гӯшти хук беҳтар аст, ба шароити иқтисодии сусти барқароршаванда мусоидат менамояд. Истеҳсоли гӯшти мурғи марҷон аз истеҳсоли гӯшти гов ё гӯшти хук нисбатан арзон аст, зеро парандаҳо зуд ба воя мерасанд ва барои воҳиди ғоида дар вазни зинда хӯроки нисбатан камро сарф мекунанд [129]. Барои амрикоӣён, гӯшти паранда ҳамчунон намуди асосии гӯшт аст: 83% амрикоӣҳо паранда меҳаранд, 53%-и онҳо ҳафтае чор маротиба бештар истеъмол мекунанд ва 47% бошад, як ҳафта як ё ду маротиба [88].

Гӯшти паранда, илова бар ин, як намуди гӯшти аз ҷиҳати экологӣ тоза мебошад. Истеъмоли миқдори зиёди гӯшти мурғ ва мурғи марҷон ба ҳифзи муҳити зист мусоидат мекунад. Масалан, барои истеҳсоли як кг гӯшти гов, шумо бояд 4 кг гандум ва 4000 галлон обро сарф кунед (ҳам барои парвариш ва ҳам коркард), парандаҳо ҳамагӣ ду фунт ғалла ва 750 галлон об барои як кг гӯшт талаб мекунанд [79].

Гӯшти паранда, ба монанди ҳама гӯштҳои дигар, аз сафедаҳо, рағғанҳо, витаминҳое, ки дар чарбҳо ҳалшаванда ҳастанд, микроэлементҳо бой аст. Бо вучуди ин, он нисбат ба дигар намудҳои гӯшт, дорои хусусиятҳои таркиби биохимиявии худ аст. Ҳамин тариқ, ба гуфтаи муҳаққиқони Ҷопон сафедахое, ки аз пойҳои мурғ гирифта мешаванд, метавонад фишори хунро коҳиш диҳад ва эҳтимолан ба рушди бемориҳои дилу раг монеъ шавад [90]. Олимони Донишгоҳи Ҳарварди ИМА даъводоранд, ки хатари бемории дилу раг ҳангоми иваз кардани гӯшти "сурх" ба гӯшти паранда то 19% коҳиш ёфтааст.

Парандаҳое, ки гӯшти онҳо аз кислотаҳои рағани омега-3 бой шудааст, боз ҳам муфидтаранд [106]. Гӯшти мурғи марҷон дар намоишгоҳи кишоварзии Бритониё дар Маскав соли 1964 муарифӣ гардид, зеро он ба сифати маҳсулоти парҳезии инсон аҳамияти бузург дорад. Гӯшти мурғи марҷон назар ба гӯшти мурғ ва гов чандин сафедаҳои мукамалтар дорад. Он аз витамини В бой аст ва истеъмоли он миқдори холестеринро дар хун зиёд намекунад ва мавҷудияти миқдори зиёди ниатсин ва рибофлавин дорои аҳамияти терапевтӣ мебошад. Ин маҳсулоти арзишманд дар ғизогирии кӯдакон, беморон ва пиронсолон манфиатбахш мебошад.

Гӯшти мурғи марҷон дар узвҳои ҳозима ҳазмияти хуб дорад. Дар баъзе кишварҳо (ИМА, Канада, Англия), он аллакай ҷойи гӯшти мурғ ва козеро иваз кардааст [109]. Гӯшти мурғи марҷон дар муқоиса бо гӯшти дигар ҳайвонот ва парандаҳо дорои сифатҳои баланди ғизоӣ ва парҳезӣ мебошад.

Мувофиқи маълумотҳо таркиби гӯшти хук 17г протеин, 23г раған дорад, калорияш 274 ккал; дар гӯшти гов - мутаносибан 20 г, 18г ва 225 ккал; дар гӯшти гӯсфанд - 19 г, 16 г 214 ккал; дар мурғи бройлер - 19 г, 11г ва 175 ккал. Дар ҳоле, ки 100г гӯшти мурғи марҷон 25г протеин, 4г раған дорад ва калориянокии он танҳо 134 ккал аст. Тибқи ин нишондиҳандаҳо, гӯшти мурғи марҷон бояд ба маҳсулоти парҳезӣ тааллуқ дошта бошад, ки онро дар ғизои беморон, пиронсолон ва одамони гирифтор ба фарбеҳӣ ва инчунин дар ғизои кӯдакон истифода бурдан мумкин аст [42].

Истеъмоли гӯшти мурғи марҷон имунитетро тақвият медиҳад, системаи дилу рағҳоро ба танзим медарорад ва кори мағзи сарро беҳтар мекунад. Тибқи иттилои Кумитаи миллии тандурустии ИМА, дар минтақаҳое, ки истеъмоли гӯшти мурғ зиёд аст, бемориҳои системаи асаб камёбанд ва яке аз нишонаҳои он пеллагра мебошад, ки бо норасоии

ниаин пайдо мешавад. Аз ин рӯ, парҳези бемориҳои равонии маризонро гӯшти мурғи марҷон дар бар мегирад.

Гӯшти мурғи марҷонро дар таркиби ғизои кайҳоннавард ҳамроҳ намудан лозим аст, аммо бояд донист, ки хусусияти парҳезии гӯшти он аз рағфани паранда, ҷинс, синну сол ва бисёр омилҳои дигар вобаста аст.

Бо зиёд шудани синну сол, рағфани дар гӯшти паранда афзоиш меёбад, миқдори сафеда ва фоиданокии он кам мешавад ва ин ба хусусиятҳои парҳезӣ таъсир мерасонад [2,7,36]. Гӯшти мурғи марҷон ба ҳисоби миёна 57,3-64,5% об, чарбу 12-22%, сафеда 19-21% ва мушакҳои сина 25-30% дорад. Гӯшти мурғи марҷон дорои калий 230-257 мг, фосфор 202мг/100 г, мис 445 мкг /100 г мебошад, ки назар ба гӯшти дигар намуди парандаҳо тақрибан 3-5 маротиба зиёд аст.

Мувофиқи маълумотҳо дар гӯшти мурғи марҷони наринаи 8-моҳа ва дар модинаи 6-моҳа миқдори рағфани нисбат ба мурғи марҷони 4-моҳаи ҳарду ҷинс қариб 7 маротиба зиёд мешавад. Маҷмӯи сафеда дар гӯшти мурғи марҷони наринаю модина бо мурури замон коҳиш меёбад. Ҳамин тавр, агар дар 4 моҳагӣ наринаҳо 21,9% сафеда бошад, пас дар 8 моҳагӣ он то 19%, дар модинаҳо аз 22,2% то 16,8% коҳиш меёбад [101].

Дар асоси баҳодиҳии органолептикӣ, гӯшти мурғи марҷон дар мазза ва сифатҳои пухтупаз дар модинаҳо тақрибан 5 ва дар наринаҳо тақрибан 6-6,5 моҳ мерасад, зеро, дар айни замон, он таносуби беҳтарини сафедаҳо ва рағфаниҳо дорад. Бо боварӣ гуфтан мумкин аст, ки гӯшти мурғи марҷон лазиз аст, ки аз бисёр намудҳои дигари гӯшти паранда болаззат ва солимтар аст [16].

Селексияи мурғи марҷон дар Канада ба таври васеъ рушд ёфтааст. Аз рӯи таносуби гӯшти мурғи марҷон дар истеҳсоли умумии гӯшти паранда ва истеҳсоли он ба ҳар сари аҳоли Канада дар ҳақон дар ҳоли аввал меистад. Мурғони марҷони кроссҳои вазнин асосан дар чарогоҳҳо парвариш карда мешаванд, ва сабукҳо дар ҳоҷаҳои калон. Истеҳсоли

гӯшти мурғи марҷон дар Канада мавсимӣ аст, зеро он тибқи анъанаҳои муқарраршуда дар тирамоҳу зимистон истеъмол карда мешавад. Мувофиқи тадқиқоти Институти Маркетинги кишоварзӣ, бозори гӯшти мурғи марҷон имрӯз яке аз сармоягузориҳои ҷолиб аст [28,38].

Мушкилотҳои саноати мурғи марҷонпарварӣ чунинанд:

- воридоти ғайрисистемавии маводи селексионӣ;
- стандартҳо барои тарҳрезии комплексҳои нави мурғи марҷон, истифодаи иншоот, стандартҳои экологӣ вучуд надоранд;
- технологияҳои парвариши паранда дар хоҷагиҳои мавҷуда аз сатҳи ҷаҳонӣ хеле фарқ мекунанд;
- норасогиҳо дар ташхиси лаборатории бемориҳои мурғи марҷон;
- набудани таҷрибаи илмию истеҳсолӣ барои потенциали пурраи ирсии кроссҳои муосир бо истифодаи хӯрокиҳои ҳонагӣ [68].

Дар айни замон, дар ҷаҳон ба коркарди амиқи гӯшти паранда таваҷҷӯҳи зиёд дода мешавад ва дар оянда ҳаҷми маҳсулоти тайёри гӯшти паранда афзоиш хоҳад ёфт. Мурғи марҷонҳо барои коркарди амиқи гӯшт беҳтаринанд, зеро онҳо калонтарин намудҳои маъмултарини парандаҳо мебошанд. Ин хусусият сабаби афзоиши парвариши мурғи марҷони кросси вазнин буд. Истифодаи кроссҳои муосир ба шумо имкон медиҳад, ки мурғи марҷони модина дар 16 ҳафта бо вазни зинда беш аз 10 кг ва наринаҳо дар 22 ҳафта 22 кг зиёд шаванд.

Петраш М.Г., Кочиш И.И., Егоров И.А. ва дигарон [48] далел меоваранд, ки 1 кг вазнафзункунии мурғи марҷон нисбат ба бройлерҳо 25% хӯрок зиёдтар сарф мекунад ва бо онҳо рақобат карда наметавонад. Аммо, коркарди амиқи гӯшти мурғи марҷон онҳоро рақобатпазир мекунад, зеро маҳсулнокии қисмҳои гӯшт тақрибан 25% баландтар аз маҳсули бройлерҳо мебошад.

Маҳсулоти гӯштӣ дар мурғи марҷон ҳоло ҳам маъмуланд, талабот ба гӯшти мурғ тадриҷан коҳиш меёбад. Ҳамин тавр, дар соли 2009

тамоми маҳсулоти гӯштии соҳаи парандапарварӣ каме бештар аз як миллиард фунт, маҳсулоти гӯштҳои сафед - зиёда аз 467 миллиард фунт ва гӯшти паранда аз мурғи марҷон - 415 миллиард фунт фурӯхта шуданд [108].

Дар саросари Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (СНГ) асосан чунин зоту намудҳои мурғи марҷонро парвариш менамоянд:

Зоти биринҷии кавкази шимолӣ

Ин зот дар вилояти Ставрополи Федератсияи Россия соли 1956 дар натиҷаи бордоркунии мурғи марҷони биринҷии маҳаллӣ ва мурғи марҷони биринҷии сарисинааш калон бароварда шуда, ҳамчун зот тасдиқ шудааст. Рангаш биринҷӣ буда, серҳаракат ва тобовар мебошад. Вазни наринаи онҳо аз 12 то 14 кг ва мокиёнаш аз 6,5 то 8,0 кг буда, дар як фасли тухмгузорӣ аз 75 то 90 дона тухм медиҳад. Вазни ҳар як тухм 80-85 грамм мебошад. Тухмгузориҳои мокиён аз сини 9-10 моҳагӣ сар шуда, 5-6 моҳ давом мекунад [8,9].

Расми 1. - Зоти биринҷии кавкази шимолӣ

Зоти сафеди кавкази шимолӣ

Зоти мазкур соли 1975 дар натиҷаи якҷоякунии мурғи марҷони биринҷии кавкази шимолӣ ва сафеди қафаси синапахм ҳамчун зот тасдиқ шудааст. Рангаш сафедча буда, наринашон аз 12 то 14 кг ва мокиёнаш

6,5-7,0 кг мебошад. Дар як сол ҳар як мокиён 75-90 дона тухм медиҳад, ки вазни ҳар яктоаш 80-85 граммро ташкил медиҳад [8,9].

Расми 2. - Зоти сафеди кавкази шимоли
Зоти сафеди москвагӣ

Зоти мурғи марҷони сафеди москвагӣ ба шароити вазнини парвариш ва нигоҳубин тобовар буда, аз ҷиҳати вазнафзункунӣ тезрас мебошад. Ин зот дар тамоми вилояту шаҳрҳои Федератсияи Россия паҳн шудааст. Вазни ҳар як наринааш 12-14 кг ва мокиён бошад ба 7-8 кг мерасад [8].

Расми 3. - Зоти сафеди москвагӣ

Зоти сиёҳи тихоресӣ

Зоти номбурда дар ноҳияи Тихореси вилояти Краснодар аз селекцияи мурғи марҷони сиёҳи маҳалӣ бароварда шуда ранги сиёҳи нуқтаҳои биринчидор дорад. Вазни наринааш 9,5-10,0 кг ва мокиёнаш ба 4-5 кг мерасад. Дар синни 17 ҳафтагашон ҷавонаҳо 3,2- 4,0 кг вазн мегиранд. Дар як фасли тухмгузорӣ мокиёнҳо аз 80 то 100 дона тухм мегузоранд, ки вазни ҳар яки он 80-85 грамм мебошад [8,9].

Расми 4. - Зоти сиёҳи тихоресӣ

Зоти мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм

Ин зот дар давлати Амрико офарида шуда ба дигар мамлакатҳои дунё паҳн гардидааст. Хусусиятҳои асосии зот дар он аст, ки синаи паҳму барчасти дошта бо сифати хуби гӯшти парҳезӣ фарқ мекунад.

Дар асоси ин зот бисёр кроссҳои тезрасу сермахсули вазнашон сабук, миёна ва вазнин офарида шудаанд. Кроссҳои вазнашон миёнаро барои гӯшт то синни 17 ҳафтагӣ парвариш менамоянд ва вазни зиндаи онҳо то 4 - 4,5 кг мерасад.

Давраи парвариши кроссҳои мурғи марҷони вазнашон калон барои гӯшт то 22-26 ҳафта буда, вазни онҳо то 7-9 кг мерасад [8,9,31,44].

Расми 5. - Зоти мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм

Зоти биринҷии москвагӣ

Зоти мурғи марҷони биринҷии москвагӣ бадани калон дорад. Наринаашон то 13 кг ва мокиёнҳо аз 7 то 8 кг вазн мегиранд. Дар сини 270 рӯзагӣ давраи тухмгузориашон сар шуда, дар давоми фасл 80-100 дона тухм мегузоранд. Ранги тухмашон гулобӣ буда то 85 грамм вазн доранд. Дар мавриди дуруст ба роҳ мондани парвариш ва нигоҳубин ҷавонаҳои ин зот дар сини 120 рӯзагӣ то 4 кг вазн мегиранд [8,9].

Расми 6. - Зоти биринҷии москвагӣ

Зоти ўзбекии зардтоб

Зоти ўзбекии зардтоб дар Ҷумҳурии Ўзбекистон аз парандаҳои мурғи марҷони маҳаллӣ офарида шудааст. Ин зот ба гурӯҳи мурғони марҷони вазнашон миёна дохил мешавад. Вазни миёнаи наринаҳо 10-12 ва модинаҳо 5-7 кг мебошад. Тухмнокӣ мурғи марҷон 50-60 дона дар як сол аст. Вазни ҷавонаҳои синашон 17 ҳафтаина 3-5 кг мешавад [9,30].

Расми 7. - Зоти ўзбекии зардтоб

Кросси англисии сафеди синапахм

Ин кроссро олимони Англия дар натиҷаи гузаронидани корҳои селекционӣ ба вуҷуд оварданд, ки он 3 намуд мебошад;

1. Кросси вазнаш вазнин - наринаҳо - 20-25кг, модинаҳо 10-13 кг, дар синни 13 ҳафта наздикии то 5 кг- ро ташкил медиҳанд.
2. Кросси вазнаш миёна - наринаҳо 15-16 кг, модинаҳо 7-8 кг, дар синни 13 ҳафта то 4 кг.
3. Кросси вазнаш сабук – наринаҳо 7-9 кг, модинаҳо 4- 6кг, дар синни 13 ҳафта 3,5 кг.

Тухмнокӣ онҳо 80-90 дона дар як сол, вазнашон 85-90 грамм мебошад. Синни ба воярасӣ ва тухмгузорӣ аз 9 моҳагӣ оғоз мегардад [8].

Расми 8. - Кросси англисии сафеди синапахм

Популятсияҳои маҳаллии мурғи марҷон

Онҳо дар асоси зоту кроссҳои гуногуни мурғи марҷони дар солҳои пешин ба ҷумҳурии воридгардида, офарида шудаанд. Вазни модинаҳои он 7-9кг ва наринаҳо то 11-13кг мебошад. Вазни ҷӯҷаҳои онҳо дар синни 4-5 моҳагӣ 2,5-3кг- ро ташкил менамояд. Тухмнокии онҳо дар як сол 30-50 дона мебошад.

Расми 9. - Популятсияҳои маҳаллии мурғи марҷон

Ранги пару боли аксари онҳо сиёҳ ва сафед буда, дурагаҳои он метавонанд, сиёҳу- сафед (чола) бошанд. Хусусияти беҳтарини онҳо ба чаронидан дар чарогоҳҳои кӯҳӣ ва водихо мутобиқ буда, солиммонии онҳо дар давраи парваришу нигоҳдорӣ беҳтар мебошад. Популятсияҳои маҳаллии мурғи марҷон ҳоло бештар дар ноҳияҳои Ёвон, Данғара, Рӯдакӣ, Ванҷ, Дарвоз ва дигар минтақаҳои ҷумҳурии парвариш карда мешавад [9,15,30,31].

1.2. Таъсири омилҳои гуногун ба маҳсулноки ва сифати маҳсулоти мурғи марҷон

Омилҳои парваришу нигоҳубини паранда барои маҳсулноки ва сифати маҳсулот муҳиманд. Хусусан, беҳтар шудани имконоти парандапарварӣ, таҷҳизоти парандапарварӣ ва шароити парвариши он сатҳи миёнаи солиммонии парандаро дар муқоиса ба 20 соли пеш 1,5% зиёд кард [119].

Усули дар саҳро нигоҳ доштани мурғи марҷон дар айни замон хеле кам истифода мешавад, асосан он дар хоҷагиҳои наздиҳавлигӣ, хоҷагиҳои деҳқонӣ ва инфиродӣ ба назар мерасад. Бо вучуди таҷрибаи ватанию хориҷӣ дар ин самт маълумотҳои бой ҷамъ гардидааст. Ин ба шумо имкон медиҳад, ки маҳсулоти арзон ба даст оред, зеро паранда дар мавсими тобистон дар биноҳои мутобиқшуда ҷойгир аст. Нигоҳдорӣ дар чарогоҳи минтақаҳои барои кишоварзӣ нобоб, сахроҳо пас аз ҷамъоварии ҳосил, дохили ҷангал хароҷоти хӯрокро кам мекунад. Дар айни замон, биноҳои асосӣ метавонанд дар шароити номусоиди эпизоотӣ таъмир ё барқарор карда шаванд, манфиатҳои ин технология баръало аёнанд.

Усули чарогоҳӣ, дар навбати худ ба таври озод, маҳдуд (дар биноҳои асосӣ) тақсим карда мешавад [75]. Саршумори мурғи марҷонро дар биноҳои парандапарварии оддӣ дар як қитъаи муайян аз андозаи

бино вобаста аст, яъне аз як намуди паранда онҳо 1500, 1800 ё 2500 сарро доранд. Ҳамзамон, зичии шинонидани паранда ба назар гирифта мешавад: барои мурғи марҷони зоту кроссҳои вазнин - 1,5 сар дар 1 м²-ии бино, барои миёна - 2 сар ва барои сабук 2,5 сар. Бино ба қисмҳо тақсим шуданашон, қобилияти онҳо на бештар аз 500 сар аст, аммо бештар аст, вақте ки он 200-250 сарро дарбар мегирад. Ин ба бордоркунии сунъӣ имкон медиҳад, ки ҳамаи мурғи марҷон дар як қисмат ва дар як вақт бордор шаванд.

Қум ҳамчун такандоз барои бройлер озмоиш карда мешавад. Қум дар муқоиса бо дигар намудҳои анъанавии масолеҳи раҳти хоб вазни зиндаро каме зиёдтар таъмин мекунад, бактерияҳо ва ҳашароти камшумор дорад, зиёдтар истифода мешавад ва пас аз истифода бурдан осонтар аст. Бо вучуди ин, намӣ дар қум ҷамъоварӣ мешавад, вай сардтар аст ва онро пеш аз истифода бо маводи зарурӣ тоза кардан лозим аст [97].

Пеш аз шинондани гурӯҳи нави мурғи марҷон дар мурғхона, такандоз (подстилка) бо қабати 15 см гузошта мешавад ва пас аз зарурат илова намудан зарур аст. Аксар вақт онҳо аз биноҳои бо тиреза, механиконидашуда бо равшании худкор ва микроиклим истифода мебаранд. Ҳангоми нигоҳ доштани мурғи марҷон бе чарогоҳ ба миқдори 0,4 м² барои як сар дар чарогоҳи наздики мурғхона ҷойгир карда мешаванд. Майдони сайругашт агар чарогоҳ бошад, ба андозаи 10 м² барои 1 сар ба нақша гирифта шудааст, агар чарогоҳ набошад ба 25 м² зиёд карда шавад. Масоҳати ҷои сайругашт бо баландии 2,0-2,5м, ҷойҳои асосӣ 1,5-1,8м баланд буда, болои он бо тӯр пушонида мешавад.

Дар минтақаҳое, ки иқлими мӯътадил доранд, донхӯракҳо ва обхӯракҳо мувофиқ гузошта мешаванд. Дар назди парандаҳо, дар худуди ҷойҳои парвариш ва ё сайругашти онҳо, ҷойпӯшҳои сояфкан бояд бошанд, то ки мурғони марҷон дар ҳавои гарм ё борон дар зери онҳо пинҳон шаванд [73]. Аз усулҳои зиёди нигоҳ доштани мурғи марҷони

волидайнӣ нарина, барои шароити мушаххас бештар интиҳоб карда шудааст. Аз ин рӯ, ягон мушкилии махсус дар парвариши мурғи марҷон вучуд надорад. Муҳим он аст, ки биноҳо хушк ҳастанд, дар онҳо ҳашаротҳо нестанд. Ғайр аз он, зарурати ба вучуд овардани микроиқлими муқаррариро барои мурғони марҷон ба назар гирифтани зарур аст.

Дар истеҳсоли саноатии гӯшти мурғи марҷон, асосан парандаҳои намуди вазнинро истифода мебаранд, ки ҳангоми парвариши беруна сифатҳои беҳтарини истеҳсолотро нишон медиҳанд. Бо вучуди ин, барои намудҳои сабук ва миёна онро бомуваффақият истифода бурдан мумкин аст, ки исботи дастовардҳои илмӣ ва таҷрибаи амалии як қатор корхонаҳои мурғи марҷонпарварӣ мебошанд.

Ҳамин тавр, дар қафасҳо чун қоида, ҷавонаҳои модинаи мурғи марҷонро, ки синни то 4-7 ҳафта доранд парвариш менамоянд. Ғайр аз ин, дар муқоиса бо технологияи парвариш дар фарш, самаранокии истифодаи васоити истеҳсолӣ тақрибан 2 маротиба зиёдтар аст, даромади миёнаи шабонарӯзӣ дар вазни зинда 10-15%, хароҷоти хӯрок 5-8% кам карда мешавад, маҳсулнокии меҳнат 2,0-2,5 маротиба афзоиш ёфтааст. Парвариши мурғи марҷон дар қафас 1,8-1,9 маротиба зиёд ба шумо имкон медиҳад, ки саршумори парандаи мурғхонаро афзоиш диҳед, бордоркунии сунъӣ осонтар шавад ва маҳсулнокии паранда ба маротиб баланд гардад.

Чойгир кардани хурӯсҳо дар қафасҳои махсус таҷҳизонидашуда (якҷо дар қафас) гигиенаи истеҳсоли нутфаро ба таври назаррас беҳтар мекунад ва расонидани ҷароҳатро дар муқоиса бо парвариши беруна коҳиш медиҳад [76].

Равшанӣ дар мурғхона ба маҳсулнокии паранда таъсири назаррас дорад [121] ва нишон дода шудааст, ки шиддатнокии рӯшноӣ ба сифати гӯшти бройлер таъсир мерасонад [107].

Таҳқиқотҳо дар бораи қобилияти парандагон дар гирифтани нурҳои ултрабунафш ва инчунин таъсири радиатсияи ултрабунафш ба саломатӣ ва рафтори онҳо гузаронида мешаванд [105]. Аз маҷмӯи нишондиҳандаҳои иқлимӣ, ки дар парвариши мурғи марҷон таъсир мекунанд, ҳолати сабук муҳим аст. Масалан, мурғи таъмириро, ки бо синни камтар аз 6 то 8 моҳ парвариш карда мешаванд, 15-17 рӯз пас ба тухмгузорӣ шурӯъ карданд, аммо баъдтар дар истеҳсоли тухми зиёдтар (20 тухм зиёдтар гузоштанд) нисбат ба мурғи марҷони дар шароити сабукбуда устувор буданд - 14 соат.

Истеҳсоли баланди нутфа барои мурғи марҷон, ки таҳти речаи равшании 18 соат парвариш карда мешавад, қайд карда шуд. Онҳо тухмдонҳои беҳтар инкишофёфта доданд, ҳаҷми эякулятро 1,5-2,0 маротиба зиёдтар ҳосил намуданд, консентратсияи нутфа дар муқоиса бо мурғи марҷоне, ки то 8 соат афзудааст, 1,8-6,5 маротиба зиёдтар аст, дар синни аз 6 то 8 моҳ.

Мурғи марҷонро ба шиддатнокии рӯшноӣ якбора ҷой медиҳанд. Ҳамин тариқ, истеҳсоли тухм аз мурғи марҷони калони сафед ҳангоми дар фарш нигоҳ доштан ва бо зиёд шудани шиддатнокии равшанӣ аз 18 то 50 люкс 26% меафзояд ва чунин афзоиш ба маҳсулнокии ҷавонаи мурғи марҷони сафед таъсир нарасонид.

Ҳангоми интихоби системаи парвариши ҷӯҷаҳои мурғи марҷон барои гӯшт, бояд шароити иқлимии минтақа, инчунин имконияти ба вуҷуд овардани микроиқлимо дар мурғхона ба назар гиред. Муайян карда шудааст, ки ҷӯҷаҳои мурғи марҷон дар марҳилаи ибтидоии рушд ҳарорати баланди ҳаворо талаб мекунанд, онҳо ба хунукӣ ва намии баланди ҳаво тоқат карда наметавонанд. Маълум аст, ки аз сабаби мавҷуд набудани ғадудҳои арақ, аксарияти талафот ҳангоми гармӣ дар паранда дар натиҷаи хориҷ шудани об аз бадан ҳангоми нафаскашӣ ва ҳамроҳ хушк шудан руҳ медиҳад. Ҳарорати миёнаи бадани ҷӯҷаи мурғи марҷон 38,6°C мебошад ва дар 30 рӯз ба 41,6°C мерасад.

Тавсия дода мешавад, ки ҳарорат ва намӣ дар мурғхона дар моҳи аввал нигоҳ дошта шавад. Барои боқувват кардани чӯчаҳои мурғи марчон имкон дорад, ки ҳарорат то синни 5 рӯзагӣ дар доираи 25-30°C, аз 5 то 12 рӯза - 20-28°C, аз 12 рӯза то - 18-26°C паст карда шавад. Ҳарорати ҳаво дар назди таҷҳизоти гармкунак (брудер) набояд аз 32-33 °C зиёд бошад.

Барои чӯчаҳо, ки дар ҷараёни интиҳоби маҳсулноки қобилияти пасти терморегуляторро ба даст меоранд, фишори гармо ҳам ҳангоми парваришу нигоҳдорӣ, ҳам ҳангоми интиқол ба корхонаҳои забҳкунӣ ва пеш аз пиршавӣ дар ин корхонаҳо мебошад [131].

Ҳамин тавр, таҷрибаҳо дар бройлерҳои вазнини муосир, ҳарорати ҳаво 26,70 °C аллакай ба афзоиши чӯчаҳо ва хусусиятҳои ирсӣ таъсири манфӣ расонидааст ва ин нишон медиҳад, ки ҳарорати оптималии парвариши ин парранда нисбат ба қаблан тавсияшуда каме пасттар аст [113].

Миқдори фишори гармии парандаҳоро бо роҳҳои гуногун, аз ҷумла тавассути илова кардани электролитҳо ба оби ошомиданӣ, ба даст овардан мумкин аст. Ташкилоти Lohmann Animal Health омодаسازیи Avi Pro Granule Anilyte гранулиро, ки он маҷмӯи мусоиди электролитҳоро дар бар мегирад ва дар давраҳои кам будани оби нӯшокӣ илова карда мешавад, масалан, пеш аз забҳ ва интиқол [99].

Намӣи нисбии ҳаво, вобаста аз шароити маҳалл, бояд аз 50 то 70% бошад. Намӣи ҳаво ҳангоми 50% боиси норасоии луобпардаи роҳҳои нафас ва чашм мегардад, осебпазирии организмро афзоиш медиҳад, намӣи баданро кам карда истеъмоли обро зиёд мекунад ва истеъмоли ғизои парандаро паст мегардонад. Ҳаво бо намӣи нисбии 75-80% ҳисобида мешавад, дар ҳоле ки интиқоли гармии бадан ва бухоршавии намӣ тавассути шуш кам мешавад, дар натиҷа баровардани об тавассути рӯдаи ҳозима (ҷисми моеъ) беҳтар мешавад.

Вентилятсияи нокифояи бино ё гардиши аз ҳад зиёди шадиди ҳаво ба вазъи физиологӣ ва қобилияти чӯчаҳои мурғи марҷон таъсири манфӣ мерасонад. Дар мавсими гармо ба мурғхона ҳавои тоза бо суръати 5-6 м³/соат ба 1 кг вазни зинда ва дар вақти хунук аз 1 то 1,7 м³/соат дода мешавад. Суръати ҳаво дар мурғхонаҳо дар фасли сармо бояд 0,2-0,3 м/с ва дар гармӣ аз 1,2 м/с зиёд набояд.

Концентратсияи ҷоизи газҳои зараровар дар ҳаво чунинанд: гази ангидриди карбон 0,18-0,20 аз рӯи ҳаҷм, аммиак -0,01мг/л, сулфид гидроген - 0,005мг/л. Концентратсияи ҳок дар ҳавои дохилӣ ба истехсоли маҳсулоти мурғи марҷон таъсири манфӣ мерасонад; концентратсияи ҷоизи хокаи органикӣ ҳангоми парвариши чӯчаи мурғи марҷон набояд аз 5-10мг/м³ зиёд бошад.

Барои парандагон стресс аҳамияти махсус дорад. Ҳамин тавр, стресси марбут ба коркарди номувофиқ ҳангоми нигоҳдорӣ, забҳкунӣ ва коркарди аввалияи мурғи марҷон ба афзоиши чашмрас бо гӯшти мулоим оварда мерасонад, ки қобилияти пасти обро нигоҳ медорад ва сифати маҳсулоти гӯштии мурғи марҷон аз он зарар мебинад [86].

Зичии садоро дар мурғхона назорат кардан лозим аст, он набояд аз 70-80дБ, 1000 Гц зиёд бошад. Ҳолати рӯшноӣ ҳангоми парвариши чӯчаҳо бояд фарқ карда шавад. Технологияҳои муосир барои парвариши чӯчаҳо дар самти фароҳам овардани шароит барои зухури максималии потенциали ирсии офаридашуда такмил дода шуданд.

Парвариши чӯчаҳои мурғи марҷонро дар синни 20-30 рӯзагӣ дар қафасҳо ё фаршҳо пешбинӣ мекунанд. Аксар муаллифон барои ҳама гуна системаҳои парвариши чӯчаҳои мурғи марҷон барои гӯшт истифодаи як қатор усулҳоро аз синни муайян тавсия медиҳанд.

Барои парвариши мурғи марҷон қафасҳои сатҳи дуввуми КБР-2 истифода бурда мешаванд ё КБН-ҳои чорум ба дуқабата иваз меёбанд. Ҳамзамон, усулҳои чарогоҳӣ ба таври иловагӣ тақвият дода мешаванд,

таҷҳизоти обхурӣ болотар карда мешаванд. Ҳангоми нигоҳ доштани мокиёнҳо дар қафасҳои дар муқоиса бо берун, иқтидори парандаҳо вобаста ба тарҳи қафасҳо 1,5-2 маротиба меафзояд; гузоштани тухм ба мокиёне, ки 5-28% аст ва маҳсулнокии меҳнат 2-3 маротиба; маҳсулнокии тухм 3-7% меафзояд; арзиши хӯрока барои истеҳсоли тухм 5-28%, сармоягузориҳои мушаххас 30-60%, инчунин арзиши маҳсулот коҳиш дода мешавад; ба қитъа эҳтиёҷ надорад, маданияти истеҳсолӣ беҳтар мешавад.

Парвариши мокиёнҳо дар қафасҳо нисбати усули беруна бартарӣ дорад. Якум, иқтидори мурғхонаҳо меафзояд; дуюм, шароити беҳтари микроиқлими фароҳам меоварад, имкони касалиҳоро пешгирӣ намудан аст ва сирояти тақрории парандаро истисно кардан мумкин аст. Ғайр аз ин, самаранокии истеҳсолот баланд бардошта мешавад. Бо вуҷуди ин, ҳеҷ як қафасҳои махсус барои парвариши мокиёнҳо аз рӯзи аввал то расонидан барои забҳ мавҷуд нестанд, яъне онҳо аз истеҳсолот озод карда намешаванд. Аз ин рӯ, истеҳсолкунандагон намудҳои гуногуни қафасҳоро мутобиқ мекунанд (КБУ-3, БКБ, КБМ-2, КБЭ-1, К-15), ки дар он ҷо бо таҷҳизоти мувофиқ ҷӯчаҳои мурғи марҷон то синни муайян парвариш карда мешавад.

Парвариши ҷавонаҳои мурғи марҷон дар қафасҳои бисёрқабата ва фарш сурат мегирад. Ба меъёри хӯрокхурӣ ва нигоҳдорӣ диққати махсус дода мешавад, ки дар рӯзҳои аввали он донхӯракҳо тақрибан баробари қафасҳо бояд бошад. Ҷӯчаҳоро доимо назорат кунед, ки ба ҷои хӯрокхурӣ ва обнӯшӣ одат кунад. Қафасҳои мурғхона ба қисматҳо тақсим карда шудааст, ки ҳар кадомашон 250 сар доранд. Зичии шинонидан аз зот ва саршумор вобаста аст ва 4-5 сар ба 1 м² фарши бино мебошад. Донхӯрак ва обхӯрак дар синни 1-56 рӯз 2 ва 1 см ва дар 57-119 рӯз мутаносибан 4 ва 2 см мебошад. Ҳангоми сохтани микроиқлими оптималӣ, зичии шинониданро барои ҷӯчаҳо ба 7-8 сар/м²

-ии бино метавон афзуд. Таҷрибаи нигоҳубини чӯчаҳои мурғи марҷон пас аз давраи муайяни парвариш дар ҷароғохҳо қобили таваҷҷӯҳ аст. Одатан хонаҷаҳоро бо ғунҷоиши 200-250 сар истифода баред. Мурғхонаҳо дар наздикии минтақаи ҷангал ҷойгир шудаанд. Дар сояи дарахтон, ҷавонаҳои мурғи марҷон аз тобиши офтоб дар тобистон паноҳ мебаранд.

Парвариши саноатии мурғи марҷон дорои суръати баланд мебошад. Мурғи марҷон дар қафасҳо ва дар фаршҳо нигоҳ дошта мешаванд [10,12,89,94,96,120,128], аммо асосан дар биноҳои дорои иқлими назоратшаванда [104].

Бино ба маълумоти олимони Канивец В.А. [24], Канивец В.А., Погодаев В.А. [26], дар истгоҳи таҷрибавии парандапарварию Кавкази Шимолӣ қафасҳои ячейкаи КБИ-1-00.000 барои парвариши мурғи марҷон аз синни 8 ҳафтагӣ ва КБИ-2-00.000 барои нигоҳ доштани мурғи марҷон аз 9 то 20 ҳафтагӣ таҳия карда шудаанд. Вақте ки онҳо дар қафасҳои таҷҳизоти КБИ-1-00.000 ва КБИ-2-00.000 мавҷуданд, самаранокии истеҳсоли гӯшти мурғи марҷон нисбат ба парвариш дар фарши бино зиёд мешавад. Парвариш дар қафас солиммонии ҷавонаи парандаро 3-8%, вазни зинда 5-11% зиёд намуда, сарфи хӯрок 11-15% ва маблағгузорию асосиро 20-40% кам мекунад. Технологияи истеҳсолӣ бо истифодаи парвариш дар қафас эҳтимолияти бемориҳои сироятӣ ва инвазионию коҳиш медиҳад, аммо шумораи касал зиёд мешавад, зеро парандаҳои ҷавон аз ҷараёни ҳавои гарм ва хунук ҳифз карда намешаванд.

Дар таҳқиқоти Погодаев В.А. ва Канивец В.А. [52] муайян гардидааст, ки маҳсулнокию ва нигоҳдорию ҷавонаҳои паранда аз зичии шинонидани он дар қисми таҷҳизоти қафасҳои КБИ-1-00.000 вобаста аст. Натиҷаҳои беҳтарин бо 16 мурғи марҷон дар як бахш (сексия) ба даст оварда шуданд.

Вазни зиндаи онҳо дар синни 8 ҳафтагӣ 5,74 ва 12,84% буданд, вазнафзункунии миёнаи шабонарӯзӣ 5,86 ва 13,15%, солиммонӣ 1,38 ва 1,91 % буд, ва сарфи хӯрок ба андозаи 0,14 ва 0,26 кг нисбат ба ҳамрадифони худ, ки дар ин парвариш 17 ва 18 сар дар ин қисм (сексия) доранд.

Муайян карда шуд, ки натиҷаҳои беҳтарин бо зичии ҷойгиркунӣ 6 мурғи марҷон дар қисмати ячейкаи қафаси КБИ-2-00.000 бе ҷудо кардан дар фарш ба даст оварда шудаанд. То синни 20 ҳафтагӣ, ин мурғи марҷон вазни зиндаи зиёд доранд (3,77 ва 6,49%), вазнафзункунии миёнаи шабонарӯзӣ (4,25 ва 9,17%) ва вазнафзункунии нисбӣ (то 2,14 ва 4,58% фарқ мекунад), сарфи хӯрок (0,18 ва 0,35 кг) дар муқоиса бо ҳамрадифони зичии ҷойгиркуниашон 5 ва 7 сар [54].

Дар шароити истеҳсоли интенсивии маҳсулоти гӯшти мурғи марҷон, омили баробари муҳим нигоҳ доштани муқовимати баланди бадани мурғи марҷон мебошад. Муайян кард, ки гӯшти мурғи марҷон, ки дар ячейкаи қафасҳои КБИ-1-00.000 парвариш ёфтаанд, дар ҳудуди меъёрҳои физиологӣ параметрҳои гематологӣ доранд [52,53].

Бо вучуди ин, парандаҳои ҷавоне, ки дар як қисм 16 сар доранд, дар гемоглобин, ҳуҷайраҳои сурх, ҳуҷайраҳои сафедии сафеда, сафедаҳои бета ва гамма глобулинӣ дар хун ва хунгузаронии онҳо зиёданд. Фаъолияти бактерисидӣ ва лизосимии зардоби хун низ дар ин гурӯҳи баландтар буд. Бо парвариши мурғи марҷон дар қафасҳои КБИ-2-00.000 аз 9 то 20 ҳафта, нишондиҳандаҳои морфологӣ ва биохимиявии хун низ дар доираи физиологӣ буданд. Дар парандаҳои ҷавон, ки дар як қисм 6 сар мебошанд, фаъолсозии равандҳои мубодилаи моддаҳо дар бадан ба назар мерасанд [26]. Бояд гуфт, ки хоҷагии мурғи марҷонпарварӣ дар самти махсусгардонӣ ва ташакули истеҳсолот бо кори амиқи зотпарварӣ ва истифодаи усулҳои самараноки парвариш рушд меёбад.

Омилҳои шароити парвариши паранда барои маҳсулноки ва сифати маҳсулот муҳим мебошад [119].

Дар айни замон, соҳибкорони парандапарвар аз ҷониби давлатҳо, хусусан кишварҳои ИА ва фаъолони ҳукуки ҳайвонот, фишори назаррасро эҳсос мекунанд ва талаб доранд, ки ҳангоми парвариш ва нигоҳ доштани паранда шароити мусоид риоя карда шавад, яъне шароите, ки дар он паранда бароҳат эҳсос шавад [81].

Ташкилотҳои ҷамъиятии муборизон барои табобати инсондӯстонаи ҳайвонот ва баъд аз он ҳукуматҳои бисёр кишварҳо талаботро барои риояи ҳукуки ҳайвонот пешниҳод карданд [112], барои беҳбудӣ ва оромии онҳо шароит фароҳам оварданд. Ин ҳаракат дар Аврупои Ғарбӣ оғоз ёфт ва тақрибан дар даҳсолаи охир бомуваффақият рушд кард ва ҳоло дар Амрикои Шимолӣ ва бахусус дар Иёлоти Муттаҳида қувват мегирад. Дар мавриди парвариши мурғҳо, ин пеш аз ҳама талаботи манъи нигоҳубини мурғҳо дар қафасҳои анъанавӣ мебошад. Дар кишварҳои ИА, чунин манъкунӣ аз соли 2012 қонунӣ эътироф шудааст, дар Олмон бошад аз соли 2009 инҷониб амал мекунад [85,125].

Талаботи муҳим, ҳам аз ҷиҳати саломатии паранда ва ҳам экологӣ нархи тухмҳои дар Аврупо истехсолшударо ба таври назаррас баланд мекунад ва онҳоро дар муқоиса бо тухмҳои воридшаванда аз кишварҳое, ки чунин талабот вуҷуд надоранд, рақобатпазир мекунад [85,87]. Сарфи назар аз он, ки аз соли 2012 дар кишварҳои Иттиҳоди Аврупо қафасҳои анъанавии мурғ манъ карда шудаанд, аксарияти ин кишварҳо ба гузариш ба системаҳои алтернативии нигоҳдории парандаҳо шитоб надоранд. Мувофиқи маълумотҳо [102], дар Фаронса соли 2008, системаҳои алтернативӣ танҳо 18,7% мурғро доштанд ва барои ҳамаи кишварҳои ИА - 25%, бо 4% дар Испания, то 54% дар Нидерландия. Дар охири соли 2009, фоизи мурғҳои гузошташуда дар чунин қафасҳо дар тӯли сол аз

74,4 то 71% коҳиш ёфт ва фоизи мурғҳои гузошташуда дар таркиби алтернативӣ то 29% зиёд шуд [80].

Лаҳистон (Полша) нахустин кишварест, ки ҳукумати он ба таври расмӣ аз Шӯрои кишоварзии Иттиҳоди Аврупо дархост кардааст, ки манъи нигоҳ доштани мурғҳо дар батареяҳои қафасҳо барои панҷ сол - то соли 2017 ба таъхир андохта шавад [118]. Аксари мутахассисон дар минтақаи истехсоли тухм низ комилан даст кашидан аз қафасҳои анъанавиро дар кишварҳои ИА ғайриимконпазир меҳисобанд. Дар ин ҷо, дар соли 2009, тақрибан 2 миллиард дона тухм аз мурғҳо фурӯхта шуд, ки 40% аз миқдори умумии тухмҳои чаканафурӯшро ташкил медиҳад. Силсилаи супермаркетҳои “Морисонс” танҳо тухмҳоро, ки аз парвариши озодонаи мурғ ба даст оварда шудаанд, мефурӯшад [110].

Аммо, бисёр муҳаққиқон қайд мекунанд, ки тасмим дар бораи тарки ячейка то ҳаде саросемавор аст. Бисёр ҷанбаҳои системаҳои алтернативии парвариш ҳоло омӯхта нашудаанд [126] ва арзиши самаранокии онҳо дар муқоиса бо қафасҳои анъанавӣ хеле камтар аст [91].

Нисбати рушду нумуи бройлерҳо бошад, ин масъала камтар шадид аст, зеро бройлерҳо одатан дар қафас нигоҳ дошта намешаванд. Рушду нумуи бройлерҳо, пеш аз ҳама, ба зичии шинонидани онҳо дар бино барои парвариш вобаста аст. Чӣ қадаре ки зичии ҷойгиркунӣ камтар бошад, тарақиёту инкишофи бройлерҳо зиёдтар аст, аммо зарур аст, ки самаранокии афзоишро ба ёд оред ва мувозинати бехтаринро дар бораи даромаднокии ва рушду нумӯ ҷустуҷӯ намоед [114].

Аз 30 июни соли 2010 дар Аврупо, зичии ҷойгиркунии бройлерҳо барои хоҷагиҳои фермерӣ бо 500 сар ба қайд гирифта шудааст. Масоҳати зичии ҷойгиркунӣ 33кг вазни зинда ба як метри мураббаъи фарш аст [92]. Барои вайрон кардани ин қонун хоҷагидорон ва фермерон ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд.

Масалан (гарчанде ки ин дар Аврупо чунин нест), яке аз деҳқонони Зеландияи Нав ҳатто бо зичии шинонидан дар парвариши мурғҳо ва бройлерҳо дар хоҷагии худ бо маҳрумкунӣ аз озодӣ ҷазо гирифт, ки ин дар хоҷагӣ шароити антисанитарӣ ба вуҷуд овард [111].

Ҳамин тариқ, муҳаққиқон шитоб ба гузариш ба системаҳои алтернативии гузоштани мурғ тавсия намедиханд (гарчанде ки ин тавсия барои аврупоиҳо аллакай дер шудааст) ва пеш аз ҳама бодикқат паҳлӯҳои мусбат ва ҳамаи паҳлӯҳои марбут ба рушду нумӯ ва ҳифзи паранда аз касалиҳо ба беҳбудии инсон, яъне таъмини ӯ бо ғизои арзон, беҳатар ва арзишманд мебошад. Аз ин рӯ, саъйи олимон ва коршиносон бояд ба таҳияи батареяҳои махсусгардонидашудаи қафасҳо барои парвариши мурғи марҷон, ки ба талаботи байторӣ ва технологӣ ҷавобгӯ бошад, равона кунад.

Сифати гӯшти паранда аз бисёр омилҳо вобаста аст, ки дар тӯли ҳаёти паранда фаъоланд. Ҳама коркардҳои минбаъда наметавонанд ин сифатро беҳтар кунанд, онҳо метавонанд танҳо ба ҳифзи он мусоидат намоянд. Ба ин монанд, омилҳои хӯронидан, парваришу нигоҳубин ва ҳолати байтории парандагон на танҳо ба миқдор, балки ба сифати маҳсулоти гирифташуда низ таъсир расонанд [93].

Дар байни ин омилҳо камтарин селекцияи паранда дар асоси аломатҳои иқтисодии соҳа ба ҳисоб меравад. Кори зотпарварӣ бо мурғи марҷон ба афзоиши маҳсулнокии гӯшт нигаронида шудааст ва ҳамон усулҳоеро дарбар мегирад, ки ҳангоми кор бо дигар намудҳои парандаҳои гӯштӣ истифода мешаванд. Бо вуҷуди ин, интиҳоби мурғи марҷон вобаста ба хусусиятҳои биологии ин намуди паранда, фарқиятҳои ҳудро доранд. Парвариши паранда як лаҳза нест, балки самараи дарозмуддат ба маҳсулнокии паранда ва сифати маҳсулоти он аст.

Дар тӯли даҳсолаҳо, парандапарварӣ ҳадафи баланд бардоштани самаранокиро, яъне ба камтарин вақт ба даст овардани маҳсулоти баланд (тухм ва гӯшт) ба даст овардааст. Дар мавриди маҳсулнокии тухм, ин шумораи бештари тухм аз як мурғ буда, дорои сикли оптималии гузоштани тухм, сифати баланди тухм, сарфи самараноки хӯрок инчунин мутобиқшавии паранда ба шароити истеҳсоли мебошад. Барои паранда ин беҳтаршавии вазнафзункунӣ бо маҳсули мусоиди қисмҳои арзишманди гӯшт, сарфи зиёди хӯрок, парвариши хуби паранда дар шароити саноатӣ мебошад; он ҷустуҷӯи доимии созиш дар байни маҳсулнокии баланд ва нишондиҳандаҳои муқобил аст [114,117].

Дар солҳои охир чунин ҳадафҳои интиҳобӣ, ба мисли интиҳоб барои коҳиш додани каннибализм, муқовимат ба бемориҳо илова карда шуданд [98,100,127]. Парвариш инчунин ба зиёд шудани муқовимат ба интиқоли Салмонелла имконпазир аст, ки метавонад ифлосшавии чизеро аз чунин бактерияҳо коҳиш диҳад [82].

Барои кишварҳои дорои иқлими гарм, парандапарварӣ муҳим аст, аммо тобоварӣ ба фишори гармо зарур аст [132]. Таъсири интиҳоб ба муҳити зист инчунин қайд карда шудааст: интиҳоб барои беҳтар кардани сарфи хӯрок ба паранда имкон медиҳад, ки хӯрокро пурра истифода барад ва ин ифлосшавии муҳити зистро аз пасмондаи хӯроки дар партовҳо ва ифлосшавии ҳаво аз ҳисоби ферментатсия дар пардаи рӯдаи паранда коҳиш медиҳад [83].

Барои ноил шудан ба ин ҳадафҳо, дастовардҳои селекционерон шумораи зиёди техникаҳои кӯҳна ва навро дар асоси натиҷаҳои таҳқиқоти нави бунёдӣ дар соҳаи ирсиятшиносии парандаҳо доранд. Интиҳоби парандагон аз рӯи маҳсулоки, сифати маҳсулот ва солиммонӣ дар шароити саноатӣ ҳоло ҳам васеъ истифода мешаванд. Аз ҷумла, интиҳоб ҳамчун парандаҳои хонагӣ аз тухмҳои синну соли муайян ба сифати пӯсти тухмдон дар мокиёнҳо таъсир мерасонад.

Интихоби чӯчаҳои парандаҳои бройлер аз якхела будани вазни зинда имкон медиҳад, ки нишондиҳандаҳои оптималии маҳсулнокии тухм ба даст оварда шаванд [78].

Ба гуфти Кочиш И.П., Петраш М.Г., Смирнов С.Б. [32] барои парвариш ва хӯронидан дар заминаи саноатӣ беҳтар аст, ки мурғи марҷонро барои сифатҳои хуби гӯштӣ ва ҳассосияти баланд истифода баред. Ин зотҳо дорои чунин хусусиятҳоянд: сафеди англисӣ ва ҳолландӣ, сафеди Кавкази Шимолӣ, сафеди Москвагӣ ва ғайра, маҳсулнокии баланди линия ва кроссҳои мурғи марҷон, ки дар асоси онҳо сохта шудаанд. Корҳои селекционӣ дар парвариши мурғи марҷон дар тамоми ҷаҳон дар самти зиёд кардани вазни зинда гузаронида мешаванд. Кроссҳои намудҳои вазнин ва миёна сохта мешаванд. Ҳиссаи мурғи марҷони вазнин дар ИМА 93%, дар Италия ва Олмон 100% аз шумораи ин парандаро ташкил медиҳад. Дар Британияи Кабир ва Фаронса ба истехсол ва фарбеҳ кардани ҳам кроссҳои вазнин ва миёна машғул буданд. Дар Россия бо линияҳо ва кроссҳои мурғи марҷони мухталиф парвариш дар стансияи таҷрибавии Кавкази Шимолӣ сурат мегирад [18].

Бинобар ба маълумоти Ройтер Я.С. [56] дар асоси генофонди мавҷуда мутахассисони стансияи таҷрибавии Кавкази Шимолӣ се зот ва ду кросси сермаҳсули мурғи марҷонро - "О24" ва "Универсал" ихтироъ карданд. Кросси "Универсал" бо истифодаи линияҳои мурғи марҷони сафеди Кавкази Шимолӣ, сафеди Масквагӣ ва сафеди синапахм сохта шудааст. Кросс дар байни хоҷагиҳои инфиродӣ ва фермерӣ талаботи зиёд дорад. Намудҳои волидонии он дар ин давра 61 ҷавонаҳоро бо вазни зинда дар 16 ҳафта, 6,5 кг нарина ва 4,8 кг модина пешбинӣ мекунад.

Дар таҳқиқот, муқоисаи хусусиятҳои хоҷагию биологии мурғи марҷони зоти сафеди қафасаи синапахмо, ки аз стансияи таҷрибавии

Кавкази Шимолӣ (Россия) ворид карда шудааст, бо истифодаи популятсияҳои маҳаллии мурғи марҷони ноҳияҳои Ёвон ва Данғара иҷро карда шуд.

БОБИ 2. МУҲТАВОИ ТАҲҚИҚОТ

2.1. Хусусиятҳои табиӣю иқлимии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва аҳамияти онҳо дар рушди парандапарварӣ

Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз кишварҳои баландкӯҳи дунё ба шумор меравад. Зиеда аз 93 фоизи ҳудуди онро кӯҳҳо фаро гирифтаанд. Иқлими ҷумҳурӣ хусусиятҳои ба худ хос дорад. Дар ин ҷо водихои субтропикӣ ва кӯхистони Бадахшон бо хунокии дарози арктикӣ ҷой гирифтааст. Меъёр ва шароити иқлими континенталии Тоҷикистон бо се хусусияти ҷуғрофӣ муайян карда мешавад.

Хусусияти аввалин, ин мавқеи қисми дохилии континенталӣ дар канори ҷанубӣ, ки боиси монетаи бузурги офтоб мешавад. Дуюм - масофа аз оксиген аст, ки муайянкунандаи ҳаво ва сеюм - кӯҳҳои баланд мебошад. Ҳамаи ин гуногунии манзараҳои фароғатӣ ва иқлим муҳолифи якдигаранд. Бо вуҷуди ин, хусусияти умумии иқлими ҷумҳурӣ ҳарорати баландтарини тобистон ва иқлими хушк аст [4,65].

Тафовути асосии субтропикӣ асосан ба мавсими тобистон таалук дорад. Фарқияти тропикӣ аз минтақаи субтропикӣ дорои тафовутҳое мебошад, ки дар тағйирёбии гармии фаслҳо инъикос ёфтааст. Яке аз хусусиятҳои асосии шароити баланди континенталии Осиёи Марказӣ дар он мебошад, ки ин амалияи назарраси тағйироти ҳарорат на танҳо дар фасли зимистон ва тобистон, балки дар рӯзу шаб зоҳир мегардад [59].

Дар давоми сол, миқдори миёнаи ҳарорати ҳаво дар моҳҳои ноябр - январ, баландтарин июн - октябр мушоҳида мешавад[60].

Оғози тобистон бо камшавии шиддатнокии боду ҳаво, бориш дар давраҳои нисбии нурафкании офтоб ба назар мерасад. Ҳарорати миёнаи ҳаво моҳҳои (июл-август) 26-28°C мебошад, ки он бештар ба 35-43°C меафзояд ва ба ҳисоби миёна дар ҷануби ҷумҳурӣ баъзан ба 48°C

мерасад. Ҳарорати ҳаррӯза, ки аз оғоз то охири тобистон зиёд мешавад ба тағйирёбии ҳаво оварда мерасонад [39].

Қисмати водиҳои Тоҷикистон, ки дар он асосан хоҷагиҳои парандапарварӣ мутамарказанд, дар минтақаи субтропикии хушк бо баландии 410-1200 метр аз сатҳи баҳр ҷойгиранд. Бо шароитҳои табиӣ ва иқлимӣ, ин минтақаҳо аз минтақаҳои шадид фарқ мекунанд. Тобистон дар ин ҷо хеле гарм аст, ҳарорати миёнаи шабонарӯзӣ 24-30°C, қисман 40°C ва аз ин бештар ба назар мерасад ва намӣ аз 25-30 фоиз зиёд нест. Ҳавои номусоид барои давраи зимистон хос аст, баҳор ва тирамоҳ қариб камтар аст [4,65].

Шароити табиӣ ва иқлимӣ ба андозаи муайяни ҳолати физиологӣ, маҳсулнокии паранда ва хусусиятҳои рушди соҳаи парандапарварӣ дар кишвар таъсир мерасонад. Аз омилҳои мухталифе, ки ба маҳсулнокии чорво таъсир мерасонанд, дар шароити иқлим муҳиманд, чунки онҳо бевосита ё бавосита ба организм дар шакли мураккаб амал мекунанд. Таъсири бевосита тавассути системаи асаб, ки дар танзими равандҳо ба маҳсулнокии он вобаста аст, нақши муҳим мебозад. Таъсири ғайримустақим дар тағйироти истеъмоли хӯроқӣ тасниф шудааст [29].

Миқдори миёнаи шабонарӯзии хӯроқӣ яке аз нишондиҳандаҳои муҳимест, ки параметрҳои сатҳи ғизоҳои парандаро муайян мекунанд. Бинобар ин, таҳқиқот оид ба хусусиятҳои ирсӣю маҳсулнокии паранда дар шароитҳои мушаххаси экологӣ бо мақсади ноил шудан ба сатҳи оптималии маҳсулноқӣ ва арзиши пасти он манфиати зиёд дорад [77].

Таҳқиқоти сершуморие, ки дар кишварҳои дуру наздик гузаронида шудаанд, муайян карда шудааст, ки омилҳои экологӣ, аз ҷумла ҳарорати ҳаво ба маҳсулнокии гӯштӣ таъсир менамояд. Афзоиши дар боло номбаршудаи минтақаи терминалӣ ба маҳсулноқӣ ва ҳолати физиологии паранда таъсир мерасонад [1,21,57].

Маълумоти илмӣ ва таҷрибаи пешрафта ба мо имконият медиҳад, ки ҳатто бо истифода аз технологияи муосир хӯроқӣ пурра таъмин карда шавад, то он даме ки шароитҳои беҳтар барои парвариши паранда фароҳам ояд, ба даст овардани маҳсулнокии максималӣ имконнопазир аст [3]. Аз ин ҳолат махсусан дар иқлими гарм паранда ранҷ мекашад, вақте ки истеъмоли ғизо дар зерӣ таъсири ҳарорати баланд паст мегардад [6].

Махсусияти фазои гарм вақте пайдо мешавад, ки ҳарорати баландтар аз 29°C ё зиёдтар аз минтақаи термометрӣ барои паранда боло меравад. Дар ҳарорати то 35°C, шиддати босуръати парҳо, ва кори сусти фаъолияти дил дида мешавад. Ҳарорати баланд ҳангоми будани намӣ осонтар аст [67].

Таҳқиқоти биохимиявии ҳозимаи паранда дар шароити ҳарорати ҳавои баланд нишон медиҳад, ки суръати ғизохӯрӣ, глюкоза ва об ба меъда ва функсияи ба вучуд овардани ферментҳои ғадуди зерӣ меъда паст мешавад. Дар натиҷа, маҳсулноқӣ ва вазни паранда коҳиш меёбад, зеро ҳамаи захираҳои дохилӣ дар шароитҳои номуносиби экологӣ ба нигоҳ доштани гемоглобини организм равона карда мешаванд [22].

Таҳқиқотҳои олимон муайян карданд, ки дар давоми фишори баланд, на танҳо равандҳои биохимиявии ҳозима, балкӣ гипертермия ва гармшавӣ инкишоф меёбанд, ки дар натиҷа аз байн рафтани сафедаҳо дар органҳои паранда зиёд мешавад ва суръати синтези он коҳиш меёбад. Микдори муайяни таносуби кислотаҳои рағанӣ барои зиёд намудани шиддат дар бисёр бофтаҳо сабаб мегардад. Фаъолияти ферментҳои лизосӣ дар бисёр органҳои паранда хеле кам карда шуда, фаъолияти функционалии системаи иммунитетӣ паст мешавад [11,46].

Дар бораи имконияти баланд бардоштани маҳсулнокии паранда дар фишори гармӣ бо афзоиши консентратсияи маводи ғизои парҳезӣ дар адабиёти ҷаҳон маълумотҳои зиёде мавҷуданд [6,27,37].

Дмитроченко А.П ба ташкили омӯзишҳо барои муайян кардани фарқиятҳои ҷуғрофӣ ва табиӣ дар талаботҳои ғизои чорво ва хӯрокиҳои маҳаллӣ ишора кардааст [17].

Хӯроки парандаҳо дар иқлими гарм дорои хосиятҳои мушаххас, ҳам дар асоси интихоби маводи ғизоӣ ва интихоби захираҳои маҳаллӣ мебошанд. Афзоиши маҳсулнокии паранда дар ҳарорати баланд аксари вақт ба камшавии истеъмоли ғизо вобаста аст [58].

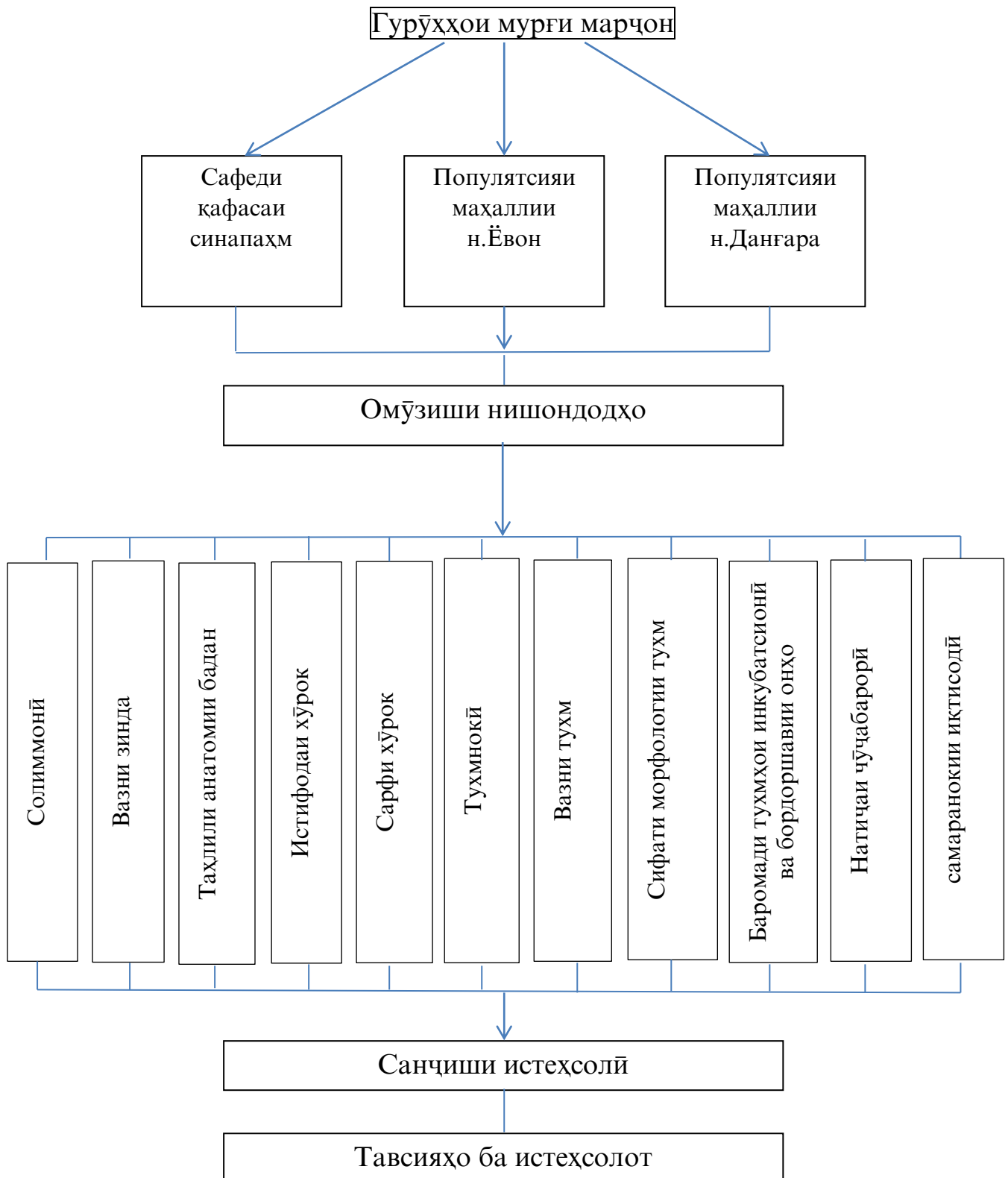
Ҳамин тариқ, ҳамаи ин нишон медиҳад, ки сарфи назар аз истифодаи дастовардҳои муосири соҳаи парандапарварӣ, таъсири мушаххаси шароити табиӣ ва иқлимӣ (агро ва хок) дар ҷумҳурӣ оид ба маҳсулнокии паранда ва рушди соҳа боқӣ мемонад. Аз ин рӯ, муайян намудани хусусиятҳои маҳсулнокии паранда, таҳияи усулҳои нисбатан самарабахши парвариш ва ҳӯронидани онҳо, самти асосии пешрафти нишондиҳандаҳои истеҳсолӣ ва самаранокии парандапарварӣ мебошад.

2.2. Мавод ва усулҳои таҳқиқот

Таҳқиқотҳо дар ҳоҷагии ҶДММ «Тоҷгол»- и ноҳияи Ёвон солҳои 2012-2017 мувофиқи усулҳои қабулгардида дар соҳа тибқи нақша гузаронида шуд (расми10).

Хусусиятҳои маҳсулнокии мурғи марҷони ҳамаи гурӯҳҳо дар асоси омӯзиши нишондиҳандаҳо ба монанди вазни зинда, истеҳсоли тухм дар 20 ҳафта, вазни тухм, баромади тухмҳои инкубатсионӣ ва бордоршавии он, баромади ҷӯҷаҳо, солиммонии ҷавонаҳо, сарфи хӯрок, мушакҳои сина ва ғайра баҳо дода шуданд.

Таҳқиқот дар се марҳила гузаронида шуд:
Таҷрибаи 1. - 200 дона тухмҳои инкубатсионии мурғи марҷони зоту популятсияҳои маҳаллӣ ба инкубатор гузошта шуд, се гурӯҳ аз ҷӯҷаҳои мурғи марҷон бо усули аналогӣ ташкил карда шуд ва дар давраи парвариш то 17 ҳафта таҳқиқотҳо гузаронида шуданд;

Расми 10. – Нақшаи таҳқиқот

Таҷрибаи 2. – Бо мақсади омузиши сифатҳои маҳсулнокии мурғи марҷон аз ҳисоби ҷавонаҳо 50 сарӣ барои парвариши минбаъда ҷудо карда шуд . Аз тухмҳои бордоршудаи парандаҳои таҷрибавӣ, ки дар

давоми омӯзиш гирифта шудаанд, тухмҳо дар инкубатор гузошта шуда, аз рӯи натиҷаҳои ҷавонаҳои парваришёфта таҳқиқоҳо гузаронида шуд; Санҷиши истеҳсолии беҳтарин парандаҳои таҷрибавӣ гузаронида шуд.

Мурғи марҷони ҳамаи гурӯҳҳо аз рӯи ҷинс ва синну сол бо омехтаи хӯрок, ки тибқи тавсияҳои ВНИТИП [66] ва коркардҳои ФГУП ППЗ "Стансияи таҷрибавии парандапарварии Кавкази Шимоли" омода карда шудааст, ғизо гирифтанд [74].

Аз якшабонарӯза то синни 4 ҳафтагӣ ҷавонаҳо бидуни ҷудо кардани ҷинс дар фарш зери брудер нигоҳ дошта мешуд. Дар 4 ҳафтагӣ онҳо ба берун бароварда шуда то 16 ҳафтагӣ нигоҳ дошта шуданд. Дар синни 17 ҳафтагӣ ҷавонҳо аз рӯи ҷинс тақсим шуда, баъдан дар алоҳидагӣ ба воя расиданд.

Дар синни 30 ҳафтагӣ мокиёнҳо тадриҷан ба 14 соати рӯзона аз 25-30 люкс, сипас то ба 50-80 люкс мегузаранд. Зичии шинондани ҷавонаҳо дар синни 1-16 ҳафтагӣ 4 сар ба 1м², 17-30 ҳафтагӣ 3 сар ба 1м² мебошад. Зичии шинонидани парандаҳои калонсол - модинаҳо 2 сар ба 1 м², наринаҳо - 1 сар ба 1 м² аст.

Ҳангоми хӯронидан дар синни 1-16 ҳафтагӣ андозаи донхӯрак 4 см ба 1 сар, дар синни 17-30 ҳафтагӣ - 8 см ба 1 сар муайян гардидааст. Андозаи обхӯрак дар синни 1-16 ҳафтагӣ 2 см ба 1 сар, дар 17-30 ҳафтагӣ бошад 3 см барои 1 сар муайян шудааст.

Ҳарорат дар мурғхона ҳангоми парвариши ҳамарӯзаи парандаҳо 28-30°C нигоҳ дошта мешавад: дар зери брудер - 35-37°C, сипас он то 3-6°C паст шуда, дар охири ҳафтаи 6- ум ба 18°C мерасад. Ҳарорат дар мурғхона аз 7 то 16 ҳафтагӣ на бештар аз 17-18°C, аз 16 ҳафтагӣ на камтар аз 16°C нигоҳ дошта мешавад. Намии нисбии ҳаво дар ҷойи парвариши паранда 60-70% нигоҳ дошта мешавад.

Барои омӯзиши маҳсулноки ва хусусиятҳои дохилии мурғи марҷони популятсияҳои гуногун соли 2014 дар шароити хоҷагии Тоҷғол

дар ноҳияи Ёвон таҷрибаи илмию истеҳсолӣ гузаронида шуд. Баъд аз инкубатсияи тухм 100 чӯчаи мурғи марҷони зоти сафеди қафаси синапахм ва популятсияҳои маҳаллии ноҳияҳои Ёвон ва Данғара интихоб карда шуд. Мурғи марҷони ҳамаи гурӯҳҳои таҷрибавӣ дар як шароит парвариш ва хӯронида шуданд.

Меъёри хӯронидани ҷавонаҳо яхела буд ва бо тавсияҳои ВНИТИП ва СКЗОСП мувофиқат мекард [23,45,66].

Ҳамин тариқ, ретсепти хӯроки мурғони марҷони таҷрибавӣ аз ҳама моддаҳои ғизоӣ қомилан мувозинат ёфтааст. Ҳангоми парвариши парандаҳои таҷрибавӣ параметрҳои микроиклим аз ҷиҳати илмӣ асосёфта нигоҳ дошта шуданд.

Микроиклим дар мурғхона назорат карда шуд: ҳарорати ҳаво бо истифодаи термографи М-16, намии нисбӣ бо истифода аз психрометр Ассман, рӯшноӣ бо истифода аз метри рӯшноӣ А-16 ва ифлосшавии газ бо истифода аз таҳлилгари газ MAG-6 Р.

Солиммонии мурғони марҷон бо роҳи ҳисобгирии ҳаррӯзаи парандаҳо ва муайян кардани сабабҳои фавт муайян карда шуд.

Ҳангоми таҷриба усулҳои зоотехникӣ, биологӣ ва иқтисодӣ истифода шуданд.

Истеъмоли хӯрок дар тӯли тамоми давра ҳар ҳафта бо фарқияти байни миқдори додашуда ва боқимондаҳои он ба назар гирифта шуд. Арзиши хӯрок ба як воҳиди афзоиш бо роҳи тақсимои ҳаҷми мутлақи вазни зинда дар давраи афзоиш ба ҳиссаҳои миқдори хӯроки дар хӯриш мавҷудбуда муайян карда шудааст.

Дар озмоишгоҳ параметрҳои морфологӣ тухми мурғи марҷон тибқи усулҳои маъмул муайян карда шуд [40,41].

Барои омӯзиши сифатҳои гӯшти мурғи марҷон як куштори назоратии ҷавонаҳои синни 120 рӯза гузаронида шуд. Ҳангоми вазни пеш аз забҳ, вазни мурғи марҷони нимтана, маҳсули куштор ба назар

гирифта шуд. Барои пурра ва объективӣ баҳо додани сифатҳои гӯшти мурғи марҷон, аз ҳар гурӯҳ 1 қисми анатомӣ санҷида шуд [13]. Буридан ва безарар кардани организми парандаҳо аз рӯи методологияи ВНИИПП гузаронида шуд [14]. Барои ин, болҳоро дар баробари пайванди китфӣ, пойҳои паранда дар баробари буғум ва қисми торакро дар якҷоягӣ қабурғаҳои шикам ва қабурғаҳои сутунмӯҳра (хати коракоид) ҷудо карданд. Болҳоро ба се қисм ҷудо карда ва пойҳоро мувофиқи буғумҳо ба ду қисм тақсим карда, баробари хатҳои перпендикуляр ба меҳвари устухонҳои мувофиқ тақсим намуданд. Қисмҳо дастӣ коркард шуда, баъд аз тоза кардани устухон, сипас вазни онҳо кашида шуданд.

Ҳангоми баҳогузориҳои сифати гӯштии мурғи марҷон қисмҳои дарунӣ, инчунин гӯшт ва устухон (таносуби гӯшт ва устухон) ва индекси мушак-устухон (таносуби мушакҳо ва устухонҳо) муайян карда шуданд. Барои омӯзиши арзиши ғизоии гӯшт ҳангоми буридани анатомикӣ аз 3 сари ҳар як гурӯҳ намунаҳо (мушакҳои қафаси сина) гирифта шуданд.

Барои баҳодиҳии таъм, намунаҳои гӯшт аз як қисми умумии мушакҳои қафаси сина аз бадани се ҷавонаҳои мурғи марҷони таҷрибавӣ, ки вазни 1 кг доштанд, гирифта шуд. Баҳогузориҳои сифати гӯшти пиебаҳо аз рӯи ҷадвали 9-баллӣ анҷом дода шудааст [55].

Самаранокии иқтисодӣ дар асоси натиҷаҳои бадастомада ва тамоми хароҷоти истеҳсоли он муайян карда шуд. Маълумоти озмоишии бадастомада бо усули математикии омори вариатсионӣ Н.А.Плохинский (1970) бо истифодаи меёри t -Студент бо барномаи компютерӣ коркард карда шуд [50,51].

БОБИ 3. НАТИҶАИ ТАҲҚИҚОТ

3.1. Омӯзиши натиҷаи инкубатсияи тухмҳо ва инкишофи мурғи марҷони популятсияҳои гуногун

3.1.1. Шароити ҳӯронидани мурғи марҷони таҷрибавӣ

Дар таҳқиқот меъёрҳои ҳӯронидан вобаста ба синну сол, ки дар ҷадвали 3.1 оварда шудааст, истифода бурда шуд.

Ҷадвали 3.1. - Таркиби ҳӯрок дар давраи парвариши ҷавонаҳо

Қисмҳои таркибӣ	Синни ҷавонаҳо, ҳафта			Ҷавонаҳои таъмири дар синни 18-30 ҳафта
	1-4	5-13	14-17	
Ҷуворимаққа	13,0	38,7	38,0	39
Гандум	-	10,0	9,5	-
Ҷав	28,6	5,0	11,0	9,0
Сулӣ	-	-	-	10,0
Арзан	-	-	-	10,0
Нахуд	-	-	-	5,0
Шроти лубиёи чинӣ	5,0	5,0	-	-
Шроти офтобпараст	29,0	24,0	24,0	3,0
Ҳамиртуруши ҳӯроқӣ	11,3	7,6	7,6	4
Орди моҳӣ	6,7	3,0	2,5	-
Шири хушки беравған	2,0	-	-	-
Орди гӯшту устухон	3,0	2,0	2,0	1,0
Орди алаф	1,0	2,0	2,7	14,0
Орди устухон	-	-	-	-
Бур,оҳаксанг	0,4	2,4	2,4	4,5
Намаки ошӣ	-	0,3	0,3	0,5
Ҳамагӣ	100	100	100	100
Дар 100г ҳӯроқи омехта, %				
Энергияи мубодилавӣ:				
Ккал	283,0	291,0	296,0	270,0
МГч	1,18	1,21	1,24	1,12
Протеини хом	28,2	22,1	20,3	14,4
Клетчаткаи хом	5,1	5,2	5,2	6,1
Калсий	1,5	1,4	1,3	1,7
Фосфор	0,8	0,7	0,7	0,8
Натрий	0,4	0,4	0,4	0,4

Дар фасли баҳор, тобистон, ва аввали тирамоҳ алафҳои сабз (юнучка, алафи табиӣ ва ғайра) дар шакли озод ба парандаҳо ҳӯронида мешуд.

Дар таркиби ҳӯроки омехтаи серғизои мурғи марҷон миқдори аминокислотаҳои аргинин, лизин, триптофан ва изолейтсин бисёр мебошад. Дар давоми ду ҳафтаи аввал талаботи ҷӯҷаи мурғи марҷон ба протеин хеле бисёр мебошад ва баъдан оҳиста-оҳиста кам мешавад.

Барои муътадил афзоиш ёфтани ҷӯҷаи мурғи марҷон вобаста ба синну сол бояд бо ҳӯроки омехтаи серғизои аз протеин бой таъмин карда шавад: ҳафтаҳои 1-4-уми ҳаёт 28,2% (энергияи мубодилавӣ 1,18 МГҷ), 5-13 то 22,1% (энергияи мубодилавӣ 1,21 МГҷ), 14-17 20,3% (энергияи мубодилавӣ 1,24 МГҷ) ва аз синни 18 ҳафтагӣ то охири парвариш 14,4% (энергияи мубодилавӣ 1,12 МГҷ) мебошад.

3.1.2. Сифати морфологӣ ва кимиёвии тухмҳои инкубатсионӣ

Бо мақсади омӯзиши хусусиятҳои хоҷагию биологии зоту популятсияҳои маҳаллии мурғи марҷон соли 2012 ба ҶДММ “Тоҷгол”-и ноҳияи Ёвони вилояти Хатлон тухмҳои инкубатсионии гурӯҳи волидайнӣ мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм аз стансияи таҷрибавӣ оид ба парандапарварии кишвари Ставрополи Федератсияи Россия ва популятсияи маҳалли ноҳияҳои Ёвон ва Данғара ворид карда шуд (Қадвали 3.2.).

Инкубатсияи бомуваффақият аз назорати дурусти эҳтиёҷоти ҷанин ва паранда, инчунин кормандони баландхтисос вобаста аст. Сатҳи баромад ва маҳсулнокии ҷавонаҳои паранда аз маҷмӯи омилҳои биологӣ ва технологӣ, аз ҷумла 75% технологияи парвариш ва ҳӯронидани мурғони гурӯҳи волидайнӣ, 20% технологияи тайёр кардани тухм барои инкубатсия ва 5% технологияи воқеии инкубатсия вобаста аст. Тухмҳо,

хангоми ҷудо намудан барои инкубатсия аз рӯи намуди зоҳирӣ, вазни тухм ва бо усули овоскопӣ санҷида ҷудо карда шуданд [19].

Ҷадвали 3.2. - Талаботҳо ба сифати тухмҳои инкубатсионии мурғи марҷон

Нишондодҳо		
Вазни тухм барои такрористехсолкунии гурӯҳи саноатӣ, г		60-95
Вазни тухм барои такрористехсолкунии гурӯҳи волидайнӣ, г		60-90
Деформатсияи эластикӣ на бештар аз, мкм		22
Зичии тухм на камтар аз, г/см ³		1,075
Индекси шакл, %		70-76
Ғафсии пӯчоқ на камтар аз, мм		0,35
Нигоҳдорӣ дар зардӣ на камтар аз, мкг/г	каротиноидҳо	10
	витамины А	8
	витамины В ₂	6
Нигоҳдории витамини В ₂ дар сафеда на камтар аз, мкг/г		3
Бордоршавии тухм на камтар аз, %		87

Эзоҳ: мувофиқи дастури методӣ (Ставропол – 2014)

Барои гузаронидани таҳқиқот 200 - донагӣ тухмҳои инкубатсионии мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм (кресси Универсал) ва популятсияҳои маҳаллии ноҳияҳои Ёвон ва Данғара ҷудо гардид.

Пеш аз инкубатсия намудан 10 дона тухмҳои мурғи марҷони популятсияҳои гуногун аз санҷиши морфологӣ гузаронида шудаанд (ҷадвали 3.3-3.4).

Ҷадвали 3.3. - Нишондодҳои сифати морфологии тухми мурғи марҷони зоту популятсияҳои маҳаллӣ (n-10)

Нишондод	Сафеди қафаси синапахм	Популятсияи маҳаллии ноҳияи Ёвон	Популятсияи маҳаллии ноҳияи Данғара
Вазни тухм, г	80,2	71,6	72,0
Вазни нисбӣ, %:			

сафедӣ	57,0	56,5	56,7
зардӣ	34,0	33,3	33,2
пӯчоқ	9,0	10,2	10,1
Индекси сафедӣ	0,080	0,076	0,075
Индекси зардӣ	0,50	0,48	0,46
Индекси шакли тухм, %	76	75	75
Гафсии пӯчоқ, мм	0,47	0,45	0,46
Зичии тухм, гр/см ³	1,080	1,078	1,077

Аз маълумотҳои ҷадвал бармеояд, ки, нишондиҳандаҳои вазни тухм, индекси сафедӣ, зардӣ ва ғафсии пӯчоқи тухми мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм мутаносибан 10,1- 10,7%, 5,0-6,2%, 4,0-6,6 ва 2,1-4,2% нисбат ба популятсияҳои маҳаллӣ зиёд аст. Нишондиҳандаҳои зичии тухм, вазни нисбии сафедӣ, зардӣ ва пӯчоқ дар гурӯҳҳо фарқи зиёд нашошта ба меъёр мувофиқ аст.

Ҷадвали 3.4. - Нишондиҳандаҳои химиявӣ сифати тухми мурғи марҷони зот ва популятсияҳои маҳаллӣ

Нишондод	Сафеди қафаси синапахм	Популятсияи маҳаллии ноҳияи Ёвон	Популятсияи маҳаллии ноҳияи Данғара
Мавҷудияти витаминоҳо дар зардӣ мкг/г:			
Витамины А	8,0	7,0	7,3
Витамины В ₂	5,0	4,0	4,0
Каротиноидҳо	20,0	15,0	14,8
Таркиби химиявӣ тухм			
Намӣ	74,0	75,0	75,0
Моддаҳои хушк	26,0	25,0	25,0
Протеин	13,0	12,0	12,3
Равғанҳо	12,2	12,1	12,1
Хокистар (зола)	0,8	0,9	0,9

Маълумотҳои дар ҷадвали 3.4. овардашуда аз он далолат медиҳанд, ки мавҷудияти витамини А, каротиноидҳо ва протеин дар тухми мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм нисбат ба популятсияҳои маҳаллӣ мутаносибан 8,8-12,5%, 25,0-26,0%, ва 5,4-7,7% зиёд аст. Аз рӯи дигар нишондодҳои химиявӣ тағйироти кулӣ ба назар намерасад. Нишондодҳои мазкур ба талаботҳои дар боло зикр гардида мувофиқ мебошад.

Аз натиҷаҳои таҳқиқот хулоса мебарояд, ки ҳам аз рӯи сифати морфологии тухм ва ҳам аз рӯи сифати кимиёвӣ, тухмҳои мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм нисбат ба популятсияҳои маҳаллӣ бартарӣ дорад.

3.1.3. Натиҷаи инкубатсияи тухм

Мониторинги сифати тухм кардан, инкишофи ҷанин, зистпазирии ҷӯҷаҳои якшабонарӯза дар давраи аввали пас аз баромадан (перенатал) дар ҷараёни назорати биологии инкубатсияи тухм гузаронида мешавад.

Дар таҷрибаҳои дохилӣ, категорияи зерини инкубатсияи тухм сабт карда мешавад: тухмҳои беиттилобшуда; бордор, ки дар 48 соати аввали инкубатсия мемирад; ҳалқаҳои хун (давраи гермикӣ); яхкардашуда (давраҳои пеш аз ҷанинӣ ва баромад); доғдоршавӣ (давраи ҷанинӣ), ҷанг (зарари снарядҳо), дастпӯшҳо (инкишофи микрофлора), дар инкишофи баромадан ҷӯҷаҳо сустан ва маъҷубанд (ҷадвали 3.5).

Тибқи таснифоти хориҷӣ, "бордор нашудан" аз партовҳои боқимонда, "марги барвақт" - то пайдоиши ҷанин, "ҷашми сиёҳ" - ҷашм пигмент мешавад, "марги миёна" - ба папиллаҳои парӣ дар бадан, "фавти дертар" - ҷанинро ба поён кашида аз нахи зардӣ ҷудо мекунад, инчунин "нафаскашии беруна", пӯчоқи кафида ва ғайра.

Таҳқиқоти сабабҳои фавти ҷанин одатан аз таъсири омилҳои, ки боиси марги ҷанин дар давраи инкубатсия мешаванд, душвор аст; тағйироти патологӣ дар ҷанин метавонанд ғайримутақаррарӣ бошанд;

Илова бар ин, чанинхое, ки чанд рӯз пеш аз диссидия мемиранд, метавонанд тағироти пас аз марг дар шакли макератсияро аз сар гузаронанд.

Ташхис дар асоси ҳолатҳои ҷудогонаи тағирёбии муайяни патологӣ тавсия дода намешавад. Дар хулосаҳо, онҳое, ки ҳадди аққал 25-30% -ро ишғол мекунанд, бояд қайд карда шаванд.

Ҷадвали 3.5. - Сабабҳои марги чанини тухми паранда

Патология	Сабабҳо
Фавтидан то 48 соати инкубатсия	Нигоҳдории зиёда аз 6 рӯз. Микдори зиёди дезинфексия, ҳарорат аз 22-24 ⁰ С, вайроншавӣ ҳангоми интиқол, таксикозҳои хӯрок, микотаксикозҳо
Барвақт баромадан	Ҳарорати баланд аз 1 то 19 рӯз., тухмҳои хурд
Дер баромадан	Ҳарорати паст ё намӣ аз 1 то 19 рӯз., Нигоҳдории зиёд аз 6 рӯз., тухмҳои калон, ҳарорати паст дар охири баромад, таксикозҳои хӯроки паранда, микотаксикозҳо.
Чӯчаҳои часпида	Ҳарорати баланд, муддати зиёд нигоҳдории тухм, мубориза бо вайроншавии тухм, нокифоя будани сабад, таксикозҳои хӯрок, микотаксикозҳо
Ҳолатҳои нодуруст	Тухмҳои баръакс, тухмҳои шаклашон нобоб, вайронкунии гардиш, камбудии оксиген, интиқоли нодуруст дар баромад
Нофаки ҳалқааш табобатнашуда	Нигоҳдории зиёда аз 6 рӯз, ҳарорати баланд аз 1 то 19 рӯз., намнокии баланд дар охири баромад
Маъҷубон	Беандоза, ҷавонаҳо ва гурӯҳи калонсоли волидайнӣ, тағирёбии яқбораи ҳарорат, сироятёбӣ, камбудии хӯрок

Натиҷаи омӯзиши инкубатсияи тухмҳои мурғи марҷони зоти сафеди қафаси синапахм- и аз Россия ба ҷумҳурии воридкардашуда ва популятсияҳои маҳаллии ноҳияи Ёвон ва Данғара нишон дод (ҷадвали

3.5), ки вазни тухми мурғи марҷони популятсияҳои маҳаллӣ нисбати зоти воридшуда 7-8% бо саҳеҳият кам мебошад ($P>0,999$).

Аммо дар бордоршавии тухмҳо (90-92%) ва баромади чӯчаҳои солим (70-73%) фарқияти бисёр мавҷуд нест.

Натиҷаҳои инкубатсия нишон дод, ки аз 200 дона тухмҳои ба инкубатори Универсал-55 гузошташуда ҷавонаҳои мурғони марҷони сафеди қафаси синапахм 146 сар барои парвариши минбаъда мувофиқанд, 142 ва 140 сар аз мурғони марҷони маҳаллии ноҳияҳои Ёвон ва Данғара гирифта шуд.

Ҷадвали 3.6. - Натиҷаи инкубатсияи тухмҳо

Нишондод	Гурӯҳ		
	Сафеди қафаси синапахм	Популятсияи маҳаллӣ н. Ёвон	Популятсияи маҳаллии н. Данғара
Вазни тухм, г	$82 \pm 0,26$	$76 \pm 0,28$	$75 \pm 0,28$
Бордоршавии тухмҳо, %	90	92	91
Баромади чӯчаҳои солим, %	73	71	70

Аз таҳлили натиҷаҳои бадастовардашуда чунин хулоса баровардан мумкин аст, ки сифати морфологӣ тухмҳои мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм нисбат ба популятсияҳои маҳаллӣ беҳтар мебошад. Ҳангоми таҳқиқот, аз ҷиҳати натиҷаи инкубатсияи тухмҳо, бордоршавии тухм дар мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм нисбат ба гурӯҳҳои маҳаллӣ камтар буд, аммо вазни тухм ва ғоизи баромади чӯчаҳо дар ин гурӯҳ дар қиёс ба парандаҳои маҳаллӣ зиёд мушоҳида гардид.

Бо мақсади гузаронидани таҳқиқоти илмӣ доир ба омӯзиши муқоисавии сифатҳои маҳсулнокии мурғи марҷони зоту популятсияҳои маҳаллӣ, бо усули аналогӣ (қиёсӣ) 3 гурӯҳ ташкил дода шуд, ки ҳар як гурӯҳ аз 100 сарӣ чӯчаҳои якшабонарӯзаи мурғи марҷони зоти сафеди

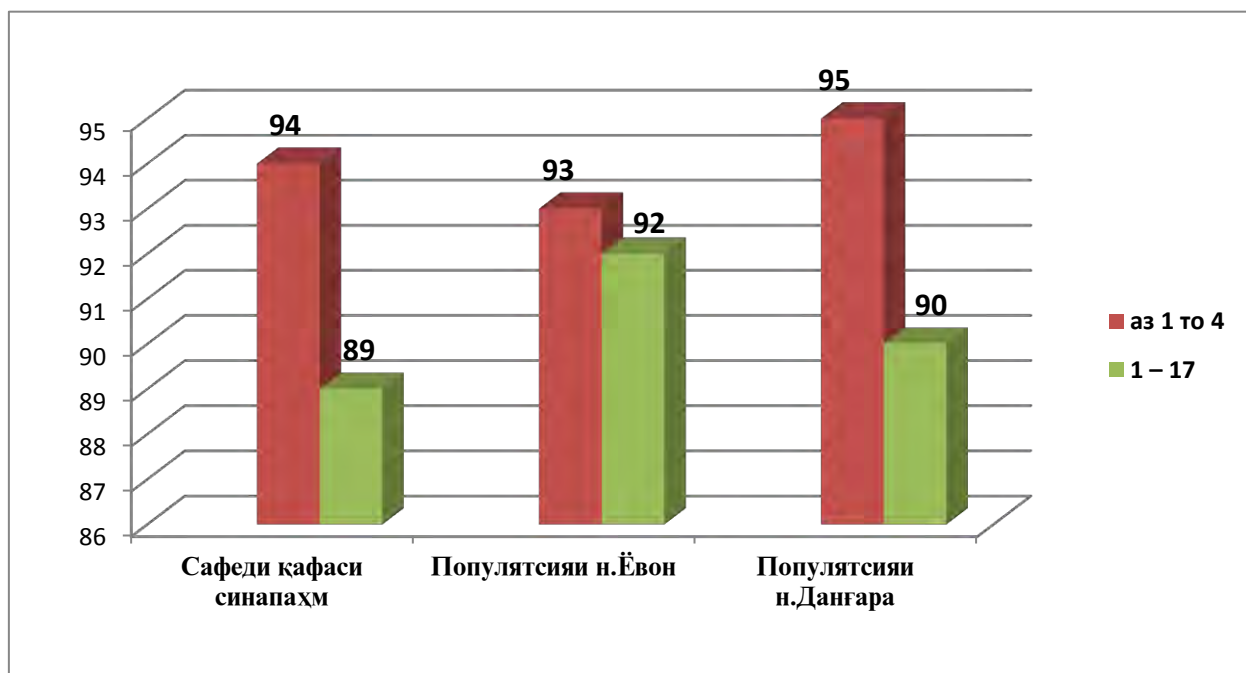
қафаси синапахм ва популятсияҳои маҳаллии ноҳияҳои Ёвон ва Данғара иборат аст.

3.1.4. Солиммонӣ ва вазни зиндаи ҷавонаҳои мурғи марҷон

Дар давраи парвариш солиммонӣ ва баромади коршоямии ҷавонаҳои мурғи марҷон то синни 17 ҳафта хуб буд, ки натиҷаи он дар ҷадвали 3.7, расми 11 оварда шудааст.

Ҷадвали 3.7. - Солиммонии ҷавонаҳои мурғи марҷон дар давоми парвариш то 17 ҳафта, %

Давраи парвариш, ҳафта	Гурӯҳ		
	Сафеди қафаси синапахм	Популятсияи н.Ёвон	Популятсияи н.Данғара
1 - 4	94	93	95
5 - 8	92	92	91
9 - 12	90	92	90
13 - 17	89	92	90
1 – 17	89	92	90

Расми 11 - Солиммонии ҷавонаҳо то 17 ҳафта.

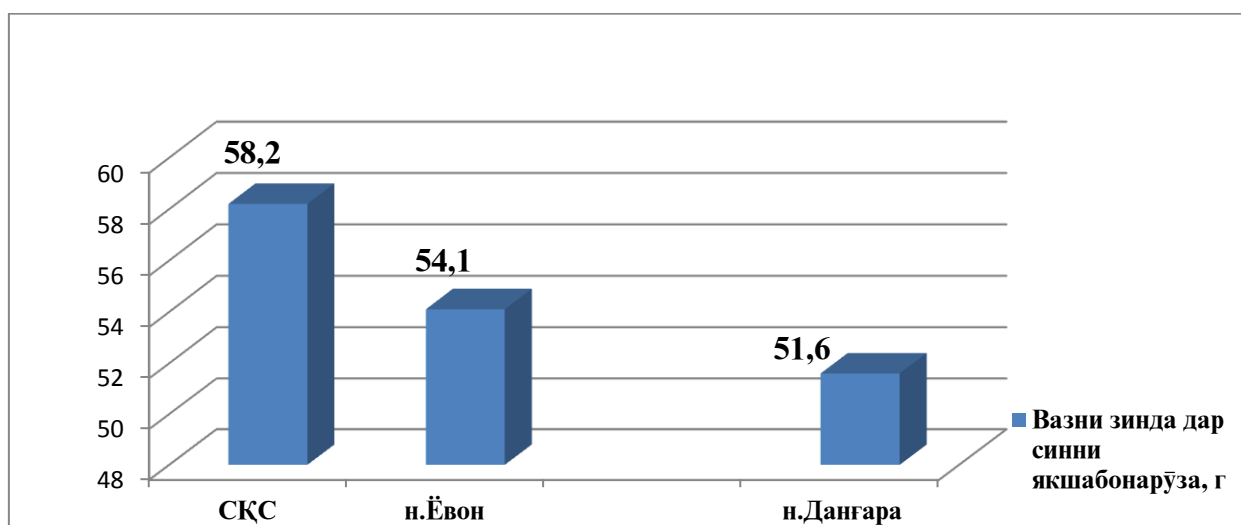

Таҳлили чадвали 3,7 аз он далолат медиҳад, ки ҷавонаҳои мурғи марҷони популятсияи ноҳияи Ёвон дар давраи парвариш то 17 ҳафта солиммонии хуб доштанд (92%). Солиммонии ҷавонаҳои мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм дар ин давра аз ҳама кам буда (89%), популятсияҳои маҳаллии Ёвон ва Данғара мутаносибатан 1-3% бартарӣ доштанд.

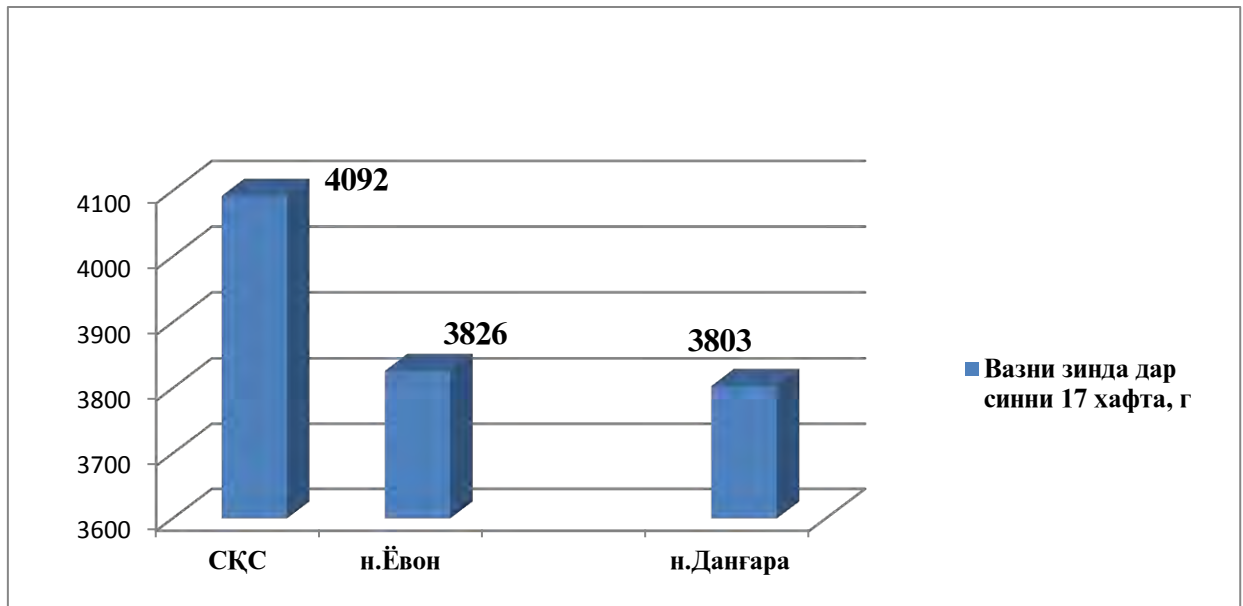
Таҳлили натиҷаҳои вазнафзункунии ҷавонаҳои мурғи марҷон то синни 17 ҳафта аз он далолат медиҳанд (ҷадвали 3.8, расми 12-13), ки нишондодҳои ҷавонаҳои мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм нисбати популятсияи маҳаллӣ беҳтар мебошад.

Ҷадвали 3.8. - Вазни зиндаи ҷавонаҳои мурғи марҷон дар давраи парвариш то синни 17 ҳафта, г

Гурӯҳ	Якшабонарӯза	4-ҳафта	8-ҳафта	12-ҳафта	17-ҳафта
СҚС	58,2 ± 0,37	400,4 ± 3,5	1251 ± 13,1	2388 ± 26,8	4092 ± 27,7
Популятсияи н.Ёвон	54,1 ± 0,4	394,8 ± 2,6	1145 ± 12,3	2024 ± 28,4	3826 ± 35,2
Популятсияи н.Данғара	51,6 ± 0,6	393,7 ± 1,6	1108 ± 9,8	1905 ± 24,6	3803 ± 40,3

Расми 12. – Вазни зинда дар синни якшабонарӯза

Расми 13. – Вазни зинда дар синни 17 ҳафтагӣ

Аз маълумотҳои дар боло овардашуда хулоса намудан мумкин аст, ки вазни зиндаи чӯчаҳои мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм дар синни якшабонарӯзагӣ 58,2г-ро ташкил дод, ки ин нисбат ба популятсияҳои маҳаллӣ 7,0-5,0% бартарӣ дорад ($P > 0,999$), ва ба талаботи тухмҳои инкубатсионии волидайнӣ мувофиқ мебошанд.

Дар давоми парвариш чӯчаҳо хуб инкишоф ёфта дар синни чорҳафтагонашон вазни онҳо 393,7 то 400,4 грамм расид. Дар синни 8-ҳафтагӣ вазни зиндаи онҳо чунин буд: мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 1251г, Ёвон- 1145г ва Данғара- 1108 граммро ташкил намуданд. Дар сини 17-ҳафтагӣ вазни зиндаи ҷавонаҳои мурғи марҷони сафеди қафаси синпахм 4092г, популятсияи н.Ёвон- 3826 ва н.Данғара- 3803 граммро ташкил доданд, ки ин саҳеҳ мебошад ($P > 0,999$).

Аз натиҷаҳои вазнафзункунӣ аз 4 то 17-ҳафтагӣ ба назар мерасад, ки ҷавонаҳои мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм аз 8 ҳафтагӣ суръати вазнафзункуниашро баланд намуда, дар синни 17 ҳафтагӣ вазни онҳо аз ҳама зиёд буда, аз ҷавонаҳои популятсияҳои маҳаллӣ ба 6,5, ва 7,1 % бартарӣ дошт. Аз ҷиҳати вазнафзункунӣ популятсияҳои ноҳияҳои Ёвон ва Данғара фарқиати зиёд мушоҳида нагардид.

Бояд қайд намуд, ки дар давраи таҳқиқот аз 1 то 17 ҳафта солиммонии мурғи марҷон дар гурӯҳҳо хуб буд, танҳо солиммонӣ дар мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм нисбат ба парандаҳои маҳаллӣ камтар мушоҳида шуд. Аз ҷиҳати вазнафзункунӣ, ҷавонаҳои мурғи марҷон то синни 17 ҳафта натиҷаҳои хуб нишон доданд ва дар ин миён нишондодҳои мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм нисбат ба мурғони марҷони маҳаллӣ зиёдтар буд.

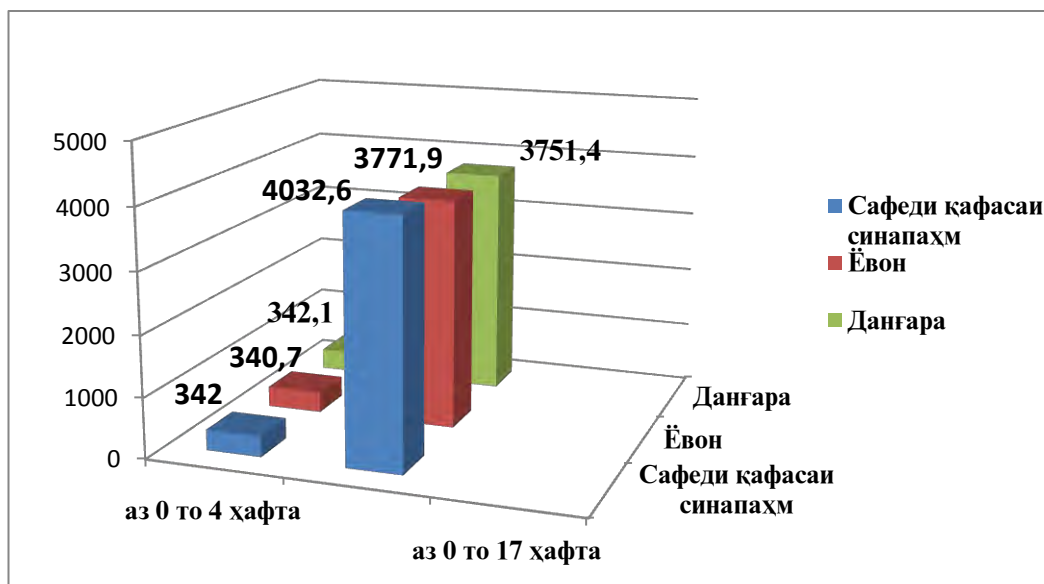
3.1.5. Вазнафзункунии мурғи марҷон

Нишондиҳандаи муҳиме, ки сатҳи маҳсулнокии мурғи марҷонро тавсиф мекунад, вазни зинда ва энергияи афзоиши он аст.

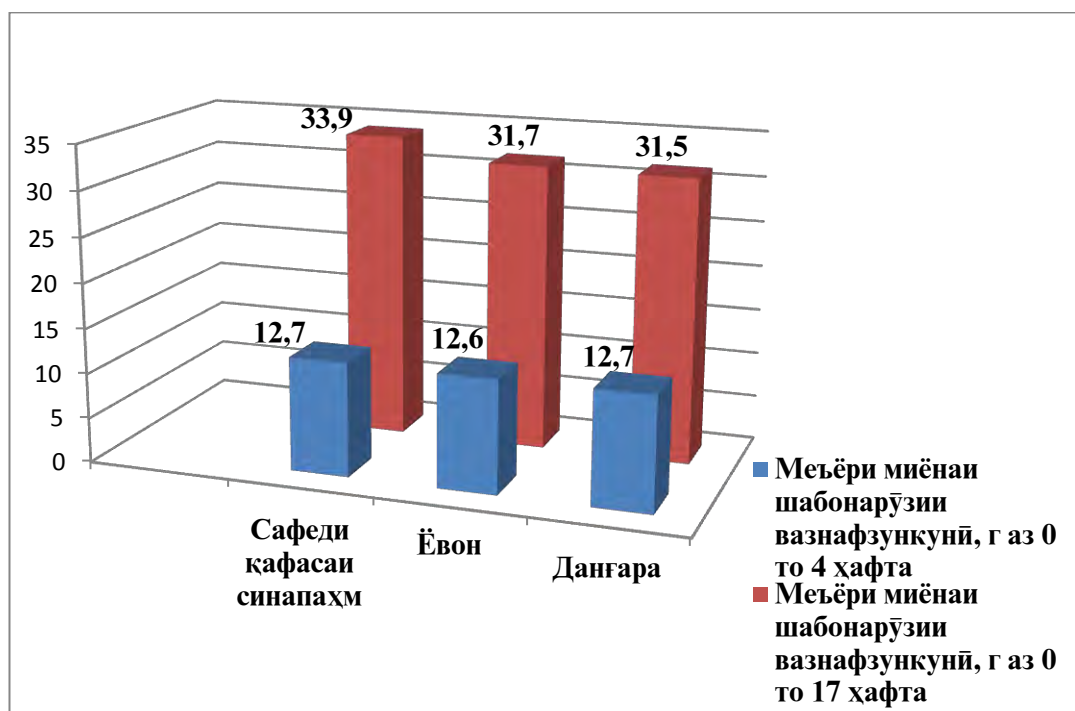
Таҳқиқи суръати афзоиши мурғони марҷони озмоишӣ низ фарқияти назаррас нишон дод. (ҷадвали 3.8, расми 14-15).

Ҷадвали 3.9. - Нишондодҳои интенсивии суръати афзоиши вазни мурғи марҷон дар давраи парвариш

Популятсия	Сину сол, ҳафта				Дар давоми таҷриба
	0-4	4-8	8-12	12-17	
Афзоиши умумӣ, г					
Сафеди қафаси синапахм	342,0±1,20	849,6±1,08	1137±1,61	1704±2,45	4032,6±14,28
Евон	340,7±0,63	750,2±1,13	879±2,03	1802±3,14	3771,9±51,66
Данғара	342,1±1,36	714,3±2,63	797±2,93	1898±4,76	3751,4±26,02
Меъёри миёнаи шабонарӯзӣ, г					
Сафеди қафаси синапахм	12,7±0,11	31,5±0,21	42,1±0,28	48,7±0,38	33,9±0,32
Евон	12,6±0,09	27,8±0,31	32,6±0,34	51,5±0,37	31,7±0,32
Данғара	12,7±0,11	26,5±0,28	29,5±0,32	54,2±0,33	31,5±0,35
Афзоиши нисбӣ, %					
Сафеди қафаси синапахм	587,6	1459,8	1953,6	2927,8	6928,9
Евон	629,8	1386,7	1624,8	3330,9	6972,1
Данғара	663,0	1384,3	1544,6	3678,3	7270,2

Расми 14. – Афзоиши умумии вазни зиндаи мурғи марҷон

Расми 15. – Меъёри миёнаи вазнафзункунии шабонарӯзӣ

Натиҷаҳои таҳқиқот нишон дод, ки дар байни гурӯҳҳои мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм ва популятсияҳои маҳаллӣ аз рӯи вазни зинда дар давраи аз 1 то 4 ҳафтагӣ фақияти зиёд набуд ба ҳисоби миёна дар як шабонарӯз 10,25г. Дар давраи аз 4 то 8 ҳафтагӣ вазни зинда дар гурӯҳи мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм (дар як шабонарӯз

ба ҳисоби миёна 14,18г) нисбат ба гурӯҳҳои маҳаллӣ зиёдтар мушоҳида гардид 11,7-15,9%.

Суръати афзоиши вазни зинда дар гурӯҳи мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм аз сини 8 то 12 ҳафтагӣ баланд шуда дар ин давра ба 1137г расид, ки ин дар муқоиса бо парандаҳои маҳаллӣ 22,7 ва 29,9% бартарӣ дорад. Бинобар сабаби хуб мутобиқ набудан ба шароити ҷумхурий, суръати афзоиши мурғи марҷони воридкардашуда (сафеди қафаси синапахм) дар давраи аз 12 то 17 ҳафтагӣ яъне охири давраи парвариш, ки ба рӯзҳои гарми фасли тобистон рост омад нисбат ба мурғи марҷони популятсияҳои маҳаллӣ 5,4 ва 10,2% кам буд.

Дар давраи таҷриба (аз 1 то 17 ҳафта) вазни ҷавонаҳои мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 4032,6г буд, ки ин нисбат ба мурғони марҷони маҳаллӣ 6,5 ва 6,9% зиёд мебошад ($P > 0,999$).

Таҳлили нишондодҳои ҷадвал собит намуд, ки афзоиши меъёри миёнаи шабонарӯзии вазни зинда дар ҳафтаҳои аввали парвариши мурғи марҷони ҳамаи гурӯҳҳо қариб якхела буд. Аз сини 4 то 8 ҳафтагӣ ин нишондод дар байни мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм нисбат ба парандаҳои маҳаллӣ 11,6-15,8% зиёд буд.

Маълумоти дар боло овардашуда аз он далолат медиҳанд, ки афзоиши меъёри миёнаи шабонарӯзии мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм ҳангоми парвариш аз 8 то 12 ҳафтагӣ нисбат ба популятсияҳои маҳаллӣ 22,5-29,9% зиёд аст, ҳамзамон ин меъёр дар мурғи марҷони воридкардашуда аз 12 то 17 ҳафтагӣ бо сабабҳои дар боло зикргардида дар қиёс бо парандаҳои маҳаллӣ 5,4 ва 10,1% кам мебошад.

Дар давоми таҳқиқот афзоиши меъёри миёнаи шабонарӯзии вазни зиндаи мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм нисбат ба парандаҳои маҳаллӣ, мутаносибан 6,4 ва 7,0% зиёд буд ($P > 0,999$).

Суръати афзоиши мурғи марҷонро бо афзоиши нисбии зист муайян менамоянд. Афзоиши нисбӣ низ барои гурӯҳҳои мурғи марҷон дар давраи парвариш ҳархела буд. Дар давраи то 4 ҳафтагӣ афзоиши мурғи

марчони сафеди қафаси синапахм нисбат ба парандаҳои маҳаллӣ 6,7-11,5% кам мебошад.

Бояд қайд кард, ки суръати баланди афзоиш дар ҳама гурӯҳҳои таҷрибавӣ дар 8 ҳафтаи баъд аз тухм баромадан мушоҳида шуд, ки дар ин давра нишондоди мазкур дар гурӯҳи мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм нисбат ба мурғи марҷони популятсияҳои маҳаллӣ 5,0-5,2% зиёд буд.

Таҳлилҳо нишон доданд, ки афзоиши нисбӣ дар синни 12 ҳафтагӣ, дар мурғони марҷони маҳаллӣ нисбат ба мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 16,9-20,9% кам мебошад. Афзоиши нисбӣ дар мурғони марҷони маҳаллӣ дар синни 17 ҳафтагӣ нисбат ба мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 12,1 ва 20,4% зиёд аст. Дар давоми парвариш (1-17 ҳафта) афзоиши нисбии мурғи марҷони ноҳияи Данғара нисбат ба мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 4,7% ва ноҳияи Ёвон 4,1% бартарӣ дошт.

3.1.6. Нишондодҳои санҷиши назоратии қассобӣ ва морфологӣ узвҳои дарунии мурғи марҷон

Бо мақсади омӯзиши рушди органҳои дохилии мурғи марҷони зоту популятсияҳои маҳаллӣ, санҷиши назоратии қассобӣ дар парандаҳои синни 120 рӯза, се сарӣ аз ҳар гурӯҳ (аз Россия воридшуда ва 2 – маҳаллӣ) омӯхта шуд.

Натиҷаҳои таҳқиқот муайян намуд, ки аз ҳама бештар инкишофи органҳои дохилии мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм дар муқоиса ба парандаҳои маҳаллӣ дида мешавад. Натиҷаи санҷиши назоратии қассобӣ дар ҷадвали 3.10. оварда шудааст.

Маълумотҳои ҷадвал нишон медиҳанд, ки инкишофи узвҳои дарунии мурғи марҷони зоти сафеди қафаси синапахм аз популятсияҳои маҳаллӣ бартарӣ дорад.

Чадвали 3.10. - Натиҷаҳои санҷиши назоратии қасобии мурғи марҷон дар синни 120 рӯз (г)

Нишондод	Гурӯҳ		
	Сафеди қафаси синапахм	Ёвон	Данғара
Вазни зинда	4092±72,22	3826±56,76	3803±36,93
Вазни кала	150,6±4,52	149,2±4,31	149,7±4,62
Дил	27,4±0,35	24,6±0,41	25,1±0,44
Чигар	116,4±0,38	97,1±0,41	103,7±0,38
Сангдон (меъдаи мушакӣ)	133,1±1,32	109,4±0,84	111,6±0,52
Меъдаи ғадудӣ	13,3±0,32	9,0±0,38	10,2±0,35
Сурхрӯда	40,1±1,32	37,2±0,67	39,1±0,71
Рӯда	293,2±4,49	285,8±1,39	290,3±2,24
Тухмдон	79,1±0,62	64,2±1,08	69,7±1,68

Вазни зиндаи мурғи марҷони зоти сафеди қафаси синапахм пеш аз забҳ нисбат ба мурғи марҷони маҳаллии ноҳияи Ёвон 6,5 ва Данғара 7,0% зиёд буд ($P > 0,95$). Ҳангоми забҳ вазни каллаи мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 150,6 грамро ташкил дод, ки нисбат ба парандаҳои маҳаллӣ мутаносибан 0,9 ва 0,6% зиёд аст. Дар мурғи марҷони популятсияҳои маҳаллии ноҳияи Ёвон вазни дил 24,6 ва ноҳияи Данғара 25,1г буд, ки ин нисбат ба мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 10,0-8,4% кам мебошад.

Нишондиҳандаи вазни чигар дар мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 116,4г буд, ки назар ба популятсияҳои маҳаллӣ 16,5-10,9% бартарӣ дорад. Маълумотҳои чадвали мазкур аз он далелат медиҳанд, ки вазни меъдаи мушакӣ ва ғадудии мурғи марҷони популятсияҳои маҳаллӣ дар муқоиса бо мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 17,8-16,1% ва 32,0-23,0% кам мебошад ($P > 0,999$).

Вазни сурхрӯда ва рӯда дар мурғи марҷони сафеди қафасаи синапахм нисбат ба мурғони марҷони маҳаллӣ мутаносибан ба 7,0-2,4% ва 2,5-1,0% зиёд буд. Дар мурғи марҷони номбурда вазни тухмдон 79,1г-ро ташкил намуд, ки нисбат ба ҳамтоёни маҳаллии худ 18,8 ва 11,9% зиёд мебошад.

Аз ҷадвал бармеояд, ки хусусиятҳои маҳсулнокии мурғи марҷони зоти сафеди қафасаи синапахм, ки аз хориҷи ҷумҳурӣ ворид шудааст дар муқоиса бо мурғони марҷони маҳаллӣ дорои захираҳои ирсӣ мебошад.

Натиҷаҳои анатомии қассобишудаи нимтанаи парандаҳо нишон доданд, ки мурғи марҷони сафеди қафасаи синапахм аз ҳамрадиғони популятсияҳои маҳаллӣ бартарӣ дорад (ҷадвали 3.11, расми 16).

Тавре, ки аз нишондодҳои ҷадвал бар меояд, ки дар гурӯҳи мурғи марҷони зоти сафеди қафасаи синапахм вазни нимтозашудаи организм нисбат ба популятсияҳои маҳаллии ноҳияи Ёвон 0,6% ва ноҳияи Данғара 0,8% бартарӣ дида мешавад ($P > 0,99$). Вазни тозашудаи организми мурғи марҷони популятсияҳои маҳаллии ноҳияҳои Ёвон ва Данғара дар қиёс бо мурғи марҷони сафеди қафасаи синапахм 0,5-0,8% кам буд ($P > 0,999$).

Маълумотҳои дар боло овардашуда аз он далолат медиҳанд, ки вазни қафасаи сина дар мурғи марҷони сафеди қафасаи синапахм нисбат ба парандаҳои маҳаллӣ 0,8 ва 1,1% зиёд аст. Чун мушоҳида гардид вазни қисми тахтапушти мурғи марҷони популятсияҳои маҳаллӣ нисбат ба мурғи марҷони сафеди қафасаи синапахм 0,5 ва 1,3% зиёд мебошад. Вазни рон дар гурӯҳи мурғи марҷони сафеди қафасаи синапахм назар ба мурғони марҷони маҳаллӣ, мутаносибан 0,1% бартарӣ дорад. Дар байни гурӯҳҳои парандаҳои таҳқиқотӣ, аз ҷиҳати вазни соқи пойи онҳо фарқияти зиёд набуд.

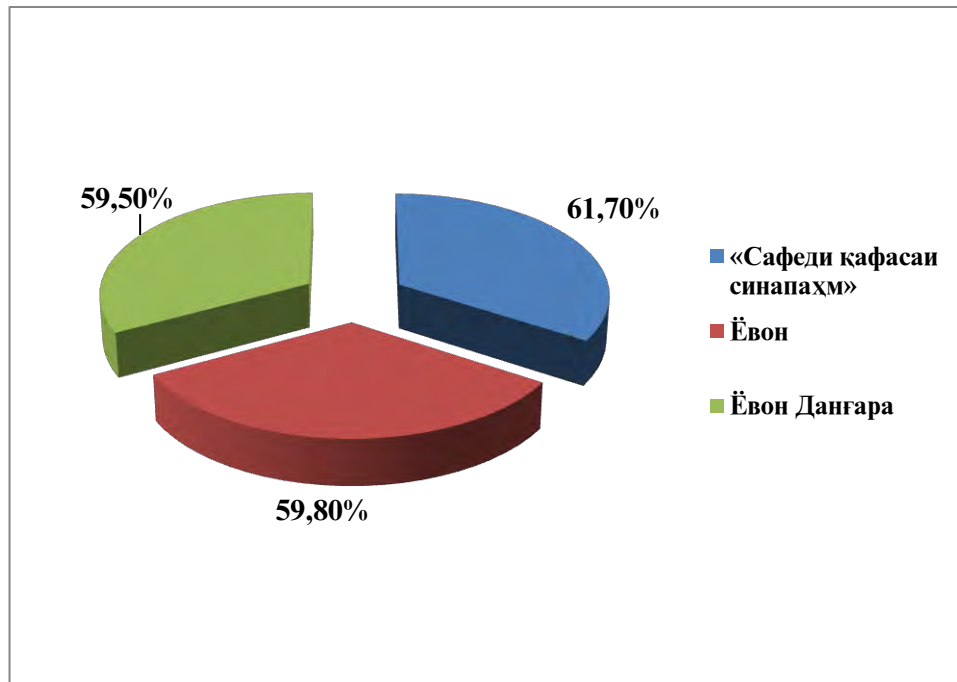
Нишондодҳои ҷадвали мазкур аз он далолат медиҳанд, ки вазни қаноти мурғи марҷони сафеди қафасаи синапахм нисбат ба парандаҳои маҳаллӣ 0,8 ва 0,1% кам мебошад.

Ҷадвали 3.11. - Натиҷаҳои анатомии нимтанаи қассобишуда (г,%)

Нишондод	Гурӯҳ					
	Сафеди қафаси синапахм		Ёвон		Данғара	
	грамм	%	грамм	%	грамм	%
Вазни пеш аз забҳ	4092±72,22	100	3826±56,76	100	3803±36,93	100
Вазни нимтозашудаи организм	3490,5±55,09	85,3	3240,6±45,96	84,7	3213,5±44,06	84,5
Вазни тозашудаи организм	2868,5±37,89	70,1	2662,9±41,29	69,6	2635,5±23,95	69,3
		100		100		100
Аз он ҷумла: қафаси сина	929,4±15,19	32,4	841,5±11,30	31,6	824,9±11,93	31,3
қисми тахтапушт	705,7±12,66	24,6	668,4±16,69	25,1	682,6±13,48	25,9
рон	441,7±8,86	15,4	407,4±6,89	15,3	403,2±3,03	15,3
соқи пой	372,9±2,75	13,0	340,9±2,71	12,8	347,8±2,37	13,2
қанот	347,1±2,48	12,1	343,5±1,11	12,9	321,5±3,18	12,2
пӯсти гардан	71,7±1,35	2,5	61,2±0,94	2,3	55,3±0,93	2,1
Вазни умумии мушакҳо бо пӯст	2246,5±29,16	54,9	2058,4±40,9	53,8	2023,2±30,9	53,2
Вазни узвҳои дарунии хурданибоб	276,9±2,5	6,8	231,1±1,7	6,0	240,4±1,7	6,3
Вазни устухонҳои организм	622,0±3,4	15,2	604,5±3,3	15,8	612,3±1,7	16,1
Қисмҳои умумии истеъмолшаванда	2523,4±26,9	61,7	2289,5±25,9	59,8	2263,6±19,3	59,5
Қисмҳои умумии истеъмолнашаванда	1568,6±20,0	38,3	1536,5±15,8	40,2	1539,4±14,4	40,5
Таносуби қисмҳои истеъмолшаванда ва истеъмолнашаванда	1,61:1		1,49:1		1,47:1	

Таҳлили маълумотҳои дар ҷадвал овардашуда нишон доданд, ки вазни пӯсти гардани мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм нисбат ба мурғони марҷони маҳаллии ноҳияҳои Ёвон ва Данғара, мутаносибан 0,2 ва 0,3% зиёд аст. Аз таҳлили нишондодҳо маълум гардид, ки вазни умумии мушакҳо бо пӯст аз мурғони марҷони маҳаллӣ дар муқоиса бо мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 1,3 – 1,7% кам мебошад.

Расми 16. – Қисмҳои умумии истеъмолшаванда

Нишондодҳои ҷадвали мазкур собит намуд, ки вазни узвҳои дарунии хурданибоби мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм нисбат ба парандаҳои маҳаллӣ, мутаносибан 0,8 ва 0,5% зиёд буд. Бинобар сабаби зиёд будани маҳсулоти гӯшт дар организми мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм вазни устухонҳои организми он нисбат ба вазни устухонҳои организми мурғи марҷони популятсияҳои маҳаллӣ 0,6- 0,9% кам ба назар расид.

Қисмҳои умумии истеъмолшавандаи организми мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 61,7% - ро ташкил дод, ки ин дар қиёс бо мурғони марҷони маҳаллӣ зиёд мебошад 1,9-2,2% ($P > 0,999$). Маълум гардид, ки дар гурӯҳи мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм қисмҳои умумии истеъмолнашавандаи организм кам мебошад 38,3%, ки ин нишондод дар мурғи марҷони популятсияҳои маҳаллии ноҳияҳои Ёвон ва Данғара 1,9-2,2% зиёд мушоҳида карда шуд ($P > 0,95$).

Таносуби қисмҳои умумии истеъмолшаванда ва истеъмолнашаванда дар мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 1,61:1 аст, ки ин нисбат ба мурғи марҷони популятсияҳои маҳаллӣ (н.Ёвон 1,49:1 ва н.Данғара 1,47:1) зиёд мебошад.

Аз натиҷаҳои таҷриба хулоса бар меояд, ки ҳамаи нишондодҳои мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм ҳангоми санҷиши назоратии қассобӣ дар муқоиса ба мурғи марҷони популятсияҳои маҳаллӣ зиёд мебошад.

3.1.7. Баҳодиҳии сифати гӯшт ва пиёба

Баҳодиҳии гӯшт ва пиёба пас аз коркарди гармӣ (пуктупаз) дар ҷадвали 9-балла гузаронида шуд. Пас аз забҳ гӯштҳо дар яхдон дар муддати 24 соат дар 4 °C нигоҳ дошта шуданд. Намунаҳои гӯшт дар зарфияти ҳамон андоза гузошта шуда, бо оби хунук 1: 3 рехта, намак 1% вазни гӯшт илова карда шуд ва дар гармии паст пукта шуд. Пуктупаз пас аз ранг кардани ҷойҳои пукта анҷом ёфт. Пас аз пуктан намунаҳои гӯшт дар як косаи алоҳида гузошта шуданд ва то 30-40 ° C сард карда шуда сипас бурида шуд.

Гӯшт аз ҷониби комиссияи иборат аз 5 нафар (ҷадвали 3.12), ки аз кормандони хоҷагӣ ва шуъбаи парандапарварӣ даъват шуда буданд, тибқи нишондиҳандаҳои зерин баҳо дода шуд: намуди зоҳирӣ, бӯй, мазза, мутобиқат, ширанокӣ. Барои баҳогузори маззаи пиёба, бӯй ва ранг он ба зарфҳои алоҳидаи шишагин (стакан) рехта шуд. Намунаҳо рамзгузорӣ карда шуданд. Натиҷаҳои баҳодиҳӣ дар нуктаҳои пешакӣ омодашуда ба ҷадвалҳо ворид карда шуданд [5].

Бо мақсади муайян намудани баҳодиҳии пиёба ва гӯшти мурғи марҷон маълумотҳои дар боло овардашуда (ҷадвали 3.12.) ба ҳисоб гирифта шуд. Таҳлилҳо нишон доданд, ки ҳолҳои миёнаи намуди зоҳирии пиёбаи мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 8,4, популятсияҳои маҳаллии ноҳияҳои Ёвон 8,2 ва Данғара 8,4 мебошад, ки дар байни онҳо фарқияти зиёд дида намешуд. Дар бӯйи пиёбаи аз гӯшти мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм омодашуда ҳоли миёна 8,7 буд, ки нисбат мурғи марҷони популятсияҳои маҳаллӣ 3,5 ва 2,3% зиёд аст.

Ҷадвали 3.12. - Баҳодиҳии пиёба ва гӯшт, хол

Нишондод	Гурӯҳ		
	СҚС	Ёвон	Данғара
	Хол		
Пиёба			
Намуди зоҳирӣ	8,4	8,2	8.4
Буй	8,7	8,4	8.5
Ранг	8,4	8,6	8,5
Мазза	8,2	8,4	8,6
Ғафсии пиёба	8,3	8,5	8,4
Баҳодиҳии умумӣ	42,0	42,1	42,4
Гӯшт			
Намуди зоҳирӣ	8,7	8,4	8,5
Буй	8,6	8,5	8,4
Мазза	8,5	8,2	8,2
Мутобиқат(сахти, мулоими)	8,8	8,6	8,5
Ширанокӣ	8,8	8,6	8,6
Баҳодиҳии умумӣ	43,4	42,3	42,2

Аз ҷиҳати ранги пиёба, холҳои миёна дар гурӯҳҳои мурғи марҷони популятсияҳои маҳаллии ноҳияҳои Ёвон ва Данғара нисбат ба мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 2,3-1,8% зиёд буд. Холҳои миёна оид ба маззаи пиёбаи мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм назар ба гурӯҳҳои маҳаллӣ 2,4 ва 4,7% кам мебошад. Ҳисоби миёнаи холҳо аз ҷиҳати ғафсии пиёба дар байни гурӯҳҳо фарқияти зиёд надоштанд. Дар вақти баҳодиҳии умумии пиёбаи аз гӯшти мурғи марҷон тайёршуда, холҳои миёна дар гурӯҳҳои маҳаллӣ нисбат ба мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 0,2-0,9% бартарӣ дошт.

Маълумотҳои боло аз он шаҳодат медиҳанд, ки холҳои миёна аз рӯи намуди зоҳирии гӯшт дар гурӯҳи мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм нисбат ба гурӯҳҳои маҳаллӣ 3,5 ва 2,3% зиёд буд. Буйи он бошад дар муқоиса ба парандаҳои маҳаллӣ 1,2-2,3% зиёд аст. Нишондодҳои маззаи гӯшти мурғи марҷони популятсияҳои маҳаллӣ

нисбат ба мурғи марҷони сафеди қафасаи синапахм 3,5% кам мебошад. Холҳои миёна оид ба сахтӣ ва мулоимии гӯшти мурғи марҷони сафеди қафасаи синапахм дар қиёс ба парандаҳои маҳаллӣ 2,3 ва 3,4% зиёд мушоҳида гардид, ҳамзамон нишондоди холи миёнаи ширанокии гӯшт аз мурғи марҷони сафеди қафасаи синапахм нисбат ба мурғи марҷони популятсияҳои маҳаллӣ 2,3% зиёд буд. Ҳангоми баҳодихии умумӣ дар таҷриба, гӯшти мурғи марҷони сафеди қафасаи синапахм соҳиби 43,4 хол гашт, ки ин нисбат ба мурғони марҷони маҳаллӣ 2,5 ва 2,8% бартарӣ дорад.

Аз натиҷаҳои дар боло овардашуда маълум гардид, ки ҳолҳои миёна доир ба пиёбаи мурғи марҷон дар гурӯҳҳо онқадар фарқкунанда нест, аммо ин нишондод оид ба гӯшт дар мурғи марҷони сафеди қафасаи синапахм нисбат ба парандаҳои маҳаллӣ зиёдтар дида мешавад.

3.1.8. Истеъмол ва сарфи хӯрок

Муҳимтарин нишондиҳандаи зоотехникӣ ва иқтисодии интенсивӣ, афзоиш ва самарабахшии хӯрок, арзиши хӯрокӣ ва маводи ғизоӣ мебошад.

Натиҷаҳои таҳқиқотҳо аз он далолат медиҳанд, ки истеъмоли хӯрок ба 1 сар ҷавонаи мурғи марҷони зоти сафеди қафасаи синапахм дар давраи парвариш то 17 ҳафта 16,6 кг-ро ташкил намуд, ки нисбати популятсияи маҳаллии Ёвон ба 4,0% ва Данғара 4,4% зиёд мебошад (ҷадвали 3.13).

Таҳлили натиҷаҳои таҳқиқот муайян намуд, ки истеъмоли хӯрок дар байни ҷавонаҳои мурғи марҷон дар давраи парвариш то 17 ҳафта гуногун буд. Маълумотҳои дар боло овардашуда тасдиқ намуданд, ки ба ҳисоби миёна ҷавонаҳои мурғи марҷони сафеди қафасаи синапахм ба як сар дар синни аз 1 то 4 ҳафтагӣ 1045г, Ёвон 1000г, Данғара 985г хӯрок истифода бурданд, ҳамзамон истеъмоли энергияи мубодилавӣ дар гурӯҳҳо, мутаносибан 12,33 МҶ, 11,62МҶ ва 11,80МҶ- ро ташкил намуд.

Чадвали 3.13. - Истеъмоли хӯрок ба як сар мурғи марҷон (ба ҳисоби миёна модина ва нарина)

Сину сол, ҳафта	Истеъмоли хӯрок дар шабонарӯз, г			Истеъмоли хӯрок дар ҳафта, г		
	ирсият					
	СҚС	Ёвон	Данғара	СҚС	Ёвон	Данғара
0-1	9,6±0,11	9,3±0,12	9,1±0,13	67±0,88	65±0,76	64±0,72
2	28,3±0,67	27,1±0,67	26,4±0,56	198±2,07	190±1,89	185±1,35
3	51,4±0,66	49,3±0,52	49,3±0,54	360±1,63	345±1,26	345±1,12
4	60,0±0,45	57,1±0,51	55,9±0,48	420±1,91	400±1,76	391±1,92
ЭМ, МҚ	-	-	-	12,33	11,80	11,62
5	88,6±1,13	84,3±0,95	83,6±1,00	620±2,02	590±1,99	585±1,59
6	97,9±1,34	93,6±1,40	92,9±1,40	685±1,88	655±1,70	650±1,20
7	111,4±1,39	108,6±1,26	107,9±1,27	780±4,38	760±4,41	755±3,71
8	132,1±1,18	128,6±0,89	127,9±0,95	925±4,48	900±4,72	895±4,59
9	135,7±0,99	133,6±0,95	132,9±0,95	950±4,75	935±4,68	930±4,58
10	152,9±1,47	144,3±1,41	143,6±1,50	1070±7,18	1010±3,98	1005±3,96
11	170,0±1,58	163,6±1,31	162,9±1,32	1190±8,34	1145±8,24	1140±7,61
12	182,9±2,03	172,9±1,72	173,6±1,75	1280±12,64	1210±9,07	1215±8,75
13	202,9±1,87	191,4±1,73	192,1±1,62	1420±10,23	1340±11,13	1345±11,30
ЭМ, МҚ	-	-	-	107,93	103,39	103,09
14	212,9±2,41	208,6±2,50	207,9±2,57	1490±10,57	1460±9,05	1455±8,91
15	224,3±4,15	216,4±4,18	215,7±4,11	1570±9,76	1515±7,84	1510±8,27
16	244,3±5,09	234,3±5,08	233,6±5,29	1710±10,80	1640±9,06	1635±9,28
17	266,4±5,24	252,9±5,24	251,4±5,25	1865±9,17	1770±9,52	1760±9,35
ЭМ, МҚ				82,27	79,17	78,86
Ҳамагӣ	-	-	-	16610	15930	15865
ЭМ, МҚ				202,53	194,36	193,57

Аз ин бар меояд, ки истеъмоли хӯрок дар гурӯҳи чавонаҳои мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм нисбат ба мурғи марҷони популятсияҳои маҳаллии ноҳияҳои Ёвон ва Данғара 4,3-5,7% зиёд мебошад.

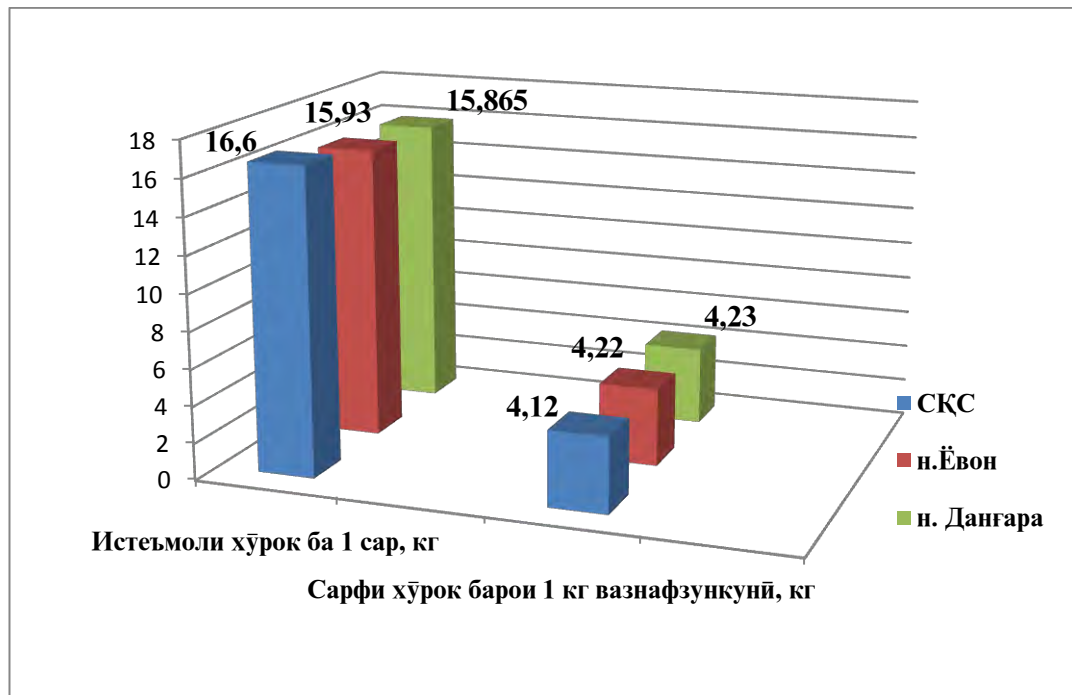
Аз нишондиҳандаҳои чадвали мазкур мушоҳида гардид, ки дар синни аз 5 то 13 ҳафтагӣ истеъмоли хӯрок дар гурӯҳи мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм - 8920г, ноҳияи Ёвон - 8545г ва Данғара -8520г

буд. Натиҷаҳо аз он далолат медиҳанд, ки истифодаи хӯрок дар гурӯҳи мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм нисбат ба парандаҳои маҳаллӣ 4,20 ва 4,48% зиёд мебошад, инчунин истеъмоли энергияи мубодилавӣ дар байни гурӯҳҳои мурғи марҷон, мутаносибан 107,93МҶ, 103,39МҶ ва 103,09МҶ аст.

Дар давраи парвариши ҷавонаҳои мурғи марҷон аз синни 14 то 17 ҳафтагӣ дар гурӯҳҳои таҷрибавӣ: 6635 (82,27 МҶ), 6385 (79,17 МҶ) ва 6360г (78,86 МҶ)– ро ташкил дод, ки ин нишондод дар гурӯҳҳои мурғи марҷони маҳаллӣ нисбат ба мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 3,92 ва 4,33% кам аст ($P > 0,999$).

Ҳамин тариқ, таҳлили нишондодҳои ҷадвали 3.13 аз он далолат медиҳанд, ки истеъмоли хӯрок дар гурӯҳи мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм назар ба парандаҳои маҳаллӣ нисбатан зиёд буд.

Аммо бо сабаби бештар будани вазни онҳо дар охири давраи парвариш, сарфи хӯрок ба 1 кг вазнафзункунӣ нисбат ба ҷавонаҳои маҳаллӣ кам буд (расми 17, ҷадвали 3.14.).

Расми 17. – Истеъмол ва сарфи хӯрок

**Ҷадвали 3.14. - Сарфи хӯрок ва афзункунии вазни зиндаи мурғи марҷон
(ба ҳисоби миёна модинаҳо ва наринаҳо)**

Нишондод	Гурӯҳ		
	СҚС	Ёвон	Данғара
Давраи парвариш аз 0 то 4 ҳафта			
Истеъмоли хӯрок ба 1 сар, г энергияи мубодилавӣ, МҶ	1045±1,9 12,33	1000±1,1 11,80	985±1,0 11,62
Афзоиши умумии вазни зинда, г	342,0±1,20	340,7±0,63	342,1±1,36
Сарфи хӯрок ба 1 кг вазнафзункунӣ, кг энергияи мубодилавӣ, МҶ	3,06±0,02 36,11	2,94±0,02 34,69	2,88±0,03 33,98
Давраи парвариш 5-8 ҳафта			
Истеъмоли хӯрок ба 1 сар, г энергияи мубодилавӣ, МҶ	3010±8,4 36,42	2905±6,7 35,15	2885±6,1 34,91
Афзоиши умумии вазни зинда, г	849,6±1,08	750,2±1,13	714,3±2,63
Сарфи хӯрок ба 1 кг вазнафзункунӣ, кг энергияи мубодилавӣ, МҶ	3,54±0,05 42,83	3,87±0,06 46,83	4,04±0,05 48,88
Давраи парвариш 8 – 12 ҳафта			
Истеъмоли хӯрок ба 1 сар, г энергияи мубодилавӣ, МҶ	5910±9,6 71,51	5640±11,2 68,24	5635±11,0 68,18
Афзоиши умумии вазни зинда, г	1137±1,61	879±2,03	797±2,93
Сарфи хӯрок ба 1 кг вазнафзункунӣ, кг энергияи мубодилавӣ, МҶ	5,20±0,04 62,92	6,42±0,06 77,68	7,07±0,06 85,55
Давраи парвариш 12-17 ҳафта			
Истеъмоли хӯрок ба 1 сар, г. энергияи мубодилавӣ, МҶ	6635±5,6 82,27	6385±9,3 79,17	6360±6,4 78,86
Афзоиши умумии вазни зинда, г	1704±2,45	1802±3,14	1898±4,76
Сарфи хӯрок ба 1 кг вазнафзункунӣ, кг энергияи мубодилавӣ, МҶ	3,90±0,05 48,36	3,54±0,05 43,90	3,35±0,06 41,54
Давраи парвариш 0-17 ҳафта			
Истеъмоли хӯрок ба 1 сар, кг энергияи мубодилавӣ, МҶ	16,600±0,03 202,53	15,930±0,05 194,36	15,865±0,06 193,57
Афзоиши умумии вазни зинда, г	4032,6± 14,28	3771,9± 51,66	3751,4± 26,02
Сарфи хӯрок ба 1 кг вазнафзункунӣ, кг энергияи мубодилавӣ, МҶ	4,12±0,03 47,56	4,22±0,04 50,78	4,23±0,04 52,49

Бо мақсади таҳлил намудани маълумотҳои таҷриба, асосан нишондодҳои дар боло овардашуда ба ҳисоб гирифта шуд.

Дар давраи парвариши ҷавонаҳои мурғи марҷон то 4 ҳафта, истеъмоли хӯрок ба як сар дар гурӯҳи мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 1045г буд, популятсияи маҳаллии ноҳияи Ёвон 1000г ва ноҳияи

Данғара 985г- ро ташкил дод, ки дар байни онҳо фарқияти зиёд дида намешуд. Истифодаи энергияи мубодилавӣ дар ин давра дар мурғи марҷони сафеди қафасаи синапахм ва парандаҳои маҳаллӣ қариб якхела буд. Афзоиши умумии вазни онҳо низ ба монанди маълумотҳои зикргардида дар ин давра ба ҳамдигар наздик буданд. Сарфи хӯрок ба 1 кг вазнафзункунӣ ҷавонаҳои мурғи марҷони сафеди қафасаи синапахм 3,06 кг- ро ташкил намуд, ки ин нисбат ба мурғони марҷони маҳаллӣ 3,8 ва 5,8% бартарӣ дорад, ҳамзамон сарфи энергияи мубодилавӣ (МҶ) ба як кг вазнафзункунӣ нисбат ба парандаҳои маҳаллӣ дар мурғи марҷони сафеди қафасаи синапахм 3,9-5,9% зиёд аст.

Аз нишондодҳои чадвали мазкур бар меояд, ки дар давраи аз 5 то 8 ҳафтагӣ истеъмоли хӯрок ба 1 сар мурғи марҷони сафеди қафасаи синапахм 3010г аст, ки нисбат ба мурғи марҷони популятсияҳои маҳаллӣ зиёд мебошад 3,5-4,2%. Инчунин, истифодаи энергияи мубодилавӣ (МҶ) дар ин гурӯҳ нисбат ба парандаҳои маҳаллӣ 3,5 ва 4,1% зиёд буд. Дар ин баробар афзоиши миёнаи вазни зиндаи мурғи марҷони сафеди қафасаи синапахм 849,6г мушоҳида гардид, ки дар муқоиса ба мурғони марҷони маҳаллӣ 11,7-16,0% бартарӣ дошт. Бо сабаби зиёд будани маҳсулнокии гӯшт дар гурӯҳи мурғи марҷони сафеди қафасаи синапахм, сарфи хӯрок ба 1 кг вазнафзункунӣ дар ин давра нисбат ба мурғи марҷони популятсияҳои маҳаллӣ 8,5 ва 12,3% кам мебошад, инчунин сарфи энергияи мубодилавӣ (МҶ) дар ин гурӯҳ нисбат ба парандаҳои маҳаллӣ 9,3-14,1% кам буд.

Таҳлилҳо нишон дод, ки истеъмоли хӯрок ба 1 сар мурғи марҷони сафеди қафасаи синапахм дар синни аз 8 то 12 ҳафтагӣ 5910г аст, ин нишондод дар муқоиса ба мурғони марҷони маҳаллии ноҳияҳои Ёвон ва Данғара 4,5 ва 4,7% зиёд буд, энергияи мубодилавӣ (МҶ) бошад 4,6-4,7%. Дар ин давра афзоиши миёнаи вазни зинда дар гурӯҳҳои мурғи марҷони популятсияҳои маҳаллӣ нисбат ба мурғи марҷони сафеди қафасаи синапахм 22,7-29,9% кам дида шуд. Сарфи хӯрок ба 1 кг вазнафзункунӣ дар давраи парвариш аз 8 то 12 ҳафтагӣ дар гурӯҳи мурғи марҷони

сафеди қафасаи синапахм 5,20 кг буд, ки ин дар қиёс ба мурғони марҷони маҳаллӣ 19,0-26,4% кам мебошад, ҳамзамон сарфи энергияи мубодилавӣ (МЧ) нисбат ба парандаҳои маҳаллӣ 23,5-36,0% кам буд.

Натиҷаҳои таҳқиқот аз он далолат медиҳанд, ки дар синни 12-17 ҳафтагӣ ҷавонаҳои мурғи марҷони сафеди қафасаи синапахм 6635г хӯрок ба 1 сар истеъмол намуданд, ки ин нисбат ба мурғи марҷони популятсияҳои маҳаллӣ 3,8 ва 4,1% бартарӣ дорад, инчунин истеъмоли энергияи мубодилавӣ (МЧ) дар ин гурӯҳ нисбат ба мурғони марҷони маҳаллӣ 3,8-4,1% зиёд аст. Ҳангоми парвариш афзоиши миёнаи вазни зиндаи мурғи марҷони сафеди қафасаи синапахм 1704г-ро ташкил дод, ки ин дар муқоиса ба популятсияҳои маҳаллӣ 5,4-10,2% кам буд. Сарфи хӯрок ба 1 сар мурғи марҷони сафеди қафасаи синапахм 3,90 кг аст, ки ин нисбат ба мурғи марҷони маҳаллӣ 9,2 ва 14,1% зиёд мебошад, ҳамзамон сарфи энергияи мубодилавӣ (МЧ) дар мурғи марҷони гурӯҳҳои маҳаллӣ нисбат ба сафеди қафасаи синапахм 9,2-14,1% кам ба назар расид.

Ҳамин тариқ, маълумотҳои дар ҷадвал овардашуда аз он далолат менамоянд, ки дар давраи 0-17 ҳафтагӣ истеъмоли хӯрок ба 1 сар дар мурғи марҷони сафеди қафасаи синапахм 16,6 кг буд, ки нисбат ба мурғи марҷони маҳаллии ноҳияҳои Ёвон 4,0 ва Данғара 4,4% зиёд аст ($P > 0,999$), инчунин энергияи мубодилавӣ (МЧ), мутаносибан 3,9 ва 4,4% зиёд буд. Афзоиши умумии вазни зиндаи мурғи марҷони сафеди қафасаи синапахм дар ин давра (0-17 ҳафта) 4032,6г аст, ки нисбат ба мурғони марҷони маҳаллӣ, мутаносибан 6,5 ва 7,0% бартарӣ дошт ($P > 0,999$). Сарфи хӯрок ба 1 кг вазнафзункунии мурғи марҷони сафеди қафасаи синапахм 4,12 кг-ро ташкил намуд, ки нисбат ба мурғи марҷони гурӯҳҳои маҳаллии ноҳияҳои Ёвон ва Данғара, мутаносибан ба 2,4 ва 2,7% кам аст ($P > 0,95$), ҳамзамон сарфи энергияи мубодилавӣ (МЧ) дар мурғи марҷони сафеди қафасаи синапахм нисбат ба мурғони марҷони маҳаллӣ, мутаносибан 6,8 ва 10,4% кам мебошад.

Аз маълумотҳои дар боло овардашуда аён аст, ки ҳамаи нишондодҳои гурӯҳи мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм дар ин қисмат, нисбат ба парандаҳои маҳаллӣ беҳтар мебошанд.

3.2. Баҳодиҳии муқоисавии маҳсулнокии мурғи марҷони маҳаллӣ ва зоти сафеди қафаси синапахм

3.2.1. Солиммонӣ ва вазни зинда

Бо мақсади идома додани омӯзиши маҳсулнокии мурғи марҷон аз ҳар як гурӯҳ бо методи аналогӣ 50 сарӣ (10 сар нарина, 40 сар модина) чудо карда шуд. Ҳангоми омӯзиши маҳсулнокии нишондодҳои зерин ба назар гирифта шуд: солиммонӣ, вазни зинда, сарфи хӯрок ба 1 кг вазнафзункунӣ ва истеҳсоли 10 дона тухм, тухмноки.

Солиммонии саршумори паранда аҳамияти калони хоҷагидорӣ дорад. Ҳангоми гузаронидани таҳқиқот дар давраи маҳсулнокии мурғи марҷон аз сини 17 то 58 ҳафтагӣ, солиммонии паранда дар ҷадвали 3.15. оварда шудааст.

**Ҷадвали 3.15. - Солиммонии мурғи марҷон дар давраи парвариш
аз 17 то 58 ҳафта, %**

Давраи парвариш, ҳафта	Гурӯҳ					
	Сафеди қафаси синапахм		Популятсияи маҳаллии н.Ёвон		Популятсияи маҳаллии н.Данғара	
	сар	%	сар	%	сар	%
17	50	100	50	100	50	100
17 - 30	49	98	50	100	49	98
17-58	49	98	49	98	49	98

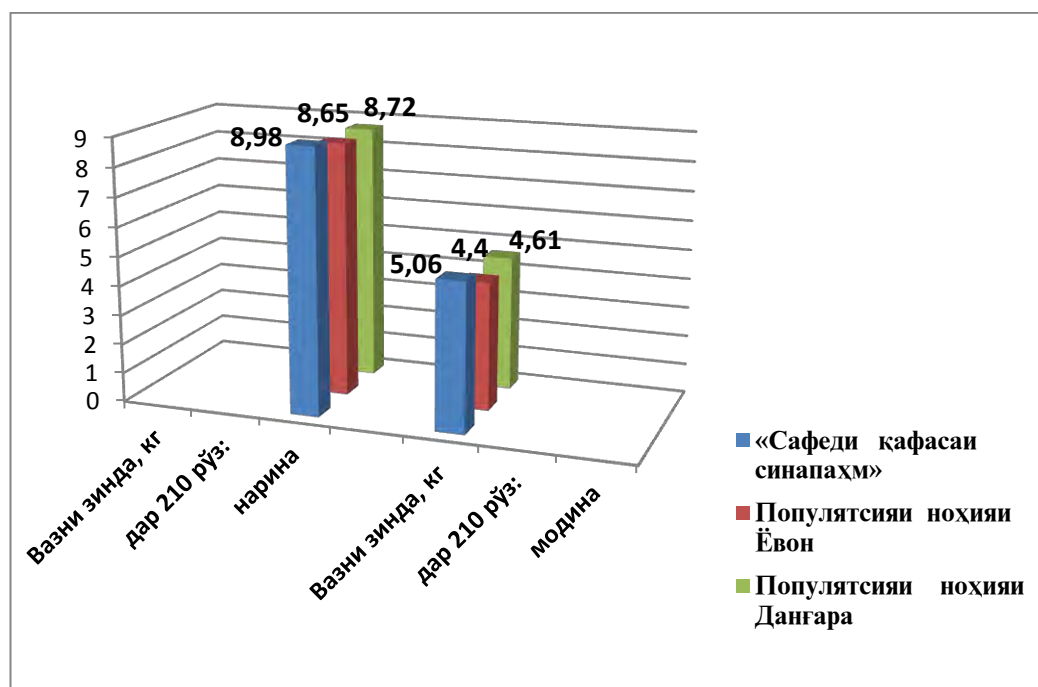
Натиҷаи таҳқиқот муайян намуд, ки дар сини 17-30 ҳафтагӣ солиммонии мурғи марҷони маҳаллии ноҳияи Ёвон 100% буд, ки ин нишондод нисбат ба мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм ва ноҳияи Данғара 2% бартарӣ дорад. Дар сини 58 ҳафтаи парвариш бошад дар

байни гурӯҳҳои мурғи марҷони маҳаллии ноҳияҳои Ёвон, Данғара ва сафеди қафаси синапахм аз ҷиҳати солиммонӣ фарқият набуд.

Вазни зиндаи мурғи марҷони гурӯҳҳо дар синни 210 рӯз, аз он ҷумла нарина аз 8,65 то 8,98 кг ва модина аз 4,40 то 5,06 кг-ро ташкил намуд (ҷадвали 3.16, расми 18-19). Аз ин бар меояд, ки вазни зиндаи мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм нисбат ба мурғони марҷони популятсияҳои маҳаллӣ, наринаҳо 2,9-3,7% ($P > 0,99$) ва модинаҳо 8,9-13,0% ($P > 0,999$) зиёд мебошад ($P > 0,99$).

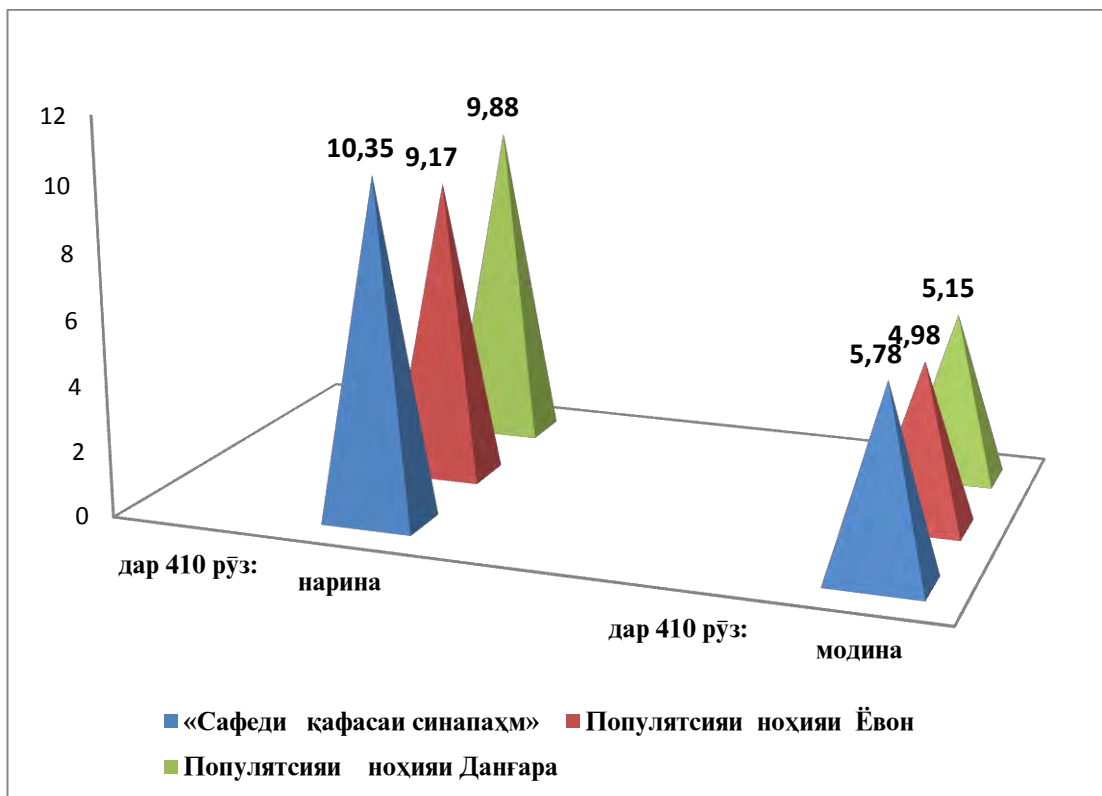
Ҷадвали 3.16. - Вазни зиндаи мурғи марҷон дар гурӯҳҳо, кг

Нишондод	Сафеди қафаси синапахм	Популятсияи ноҳияи Ёвон	Популятсияи ноҳияи Данғара
Вазни зинда, кг дар 210 рӯз: нарина модина	8,98±0,07 5,06±0,10	8,65±0,08 4,40±0,08	8,72±0,08 4,61±0,09
дар 410 рӯз: нарина модина	10,35±0,09 5,78±0,09	9,17±0,09 4,98±0,08	9,88±0,10 5,15±0,06

Расми 18. – Вазни зинда дар 210 рӯзагӣ

Дар синни 410 рӯзагӣ вазни зиндаи мурғи марҷони наринаи зоти сафеди қафаси синапахм 10,35 кг- ро ташкил намуд, ки назар ба наринаҳои популятсияҳои маҳаллии мурғи марҷони ноҳияҳои Ёвон ба 11,4% ($P>0,999$) ва Данғара ба 4,5% зиёд буд ($P >0,99$). Инчунин дар ин давра вазни зиндаи модинаҳои мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 5,78 кг- ро ташкил намуд, ки ин нишондод дар муқоиса ба популятсияҳои маҳаллӣ аз 10,9 то 13,8% бартарӣ дошт ($P>0,999$).

Расми 19. – Вазни зинда дар 410 рӯзагӣ

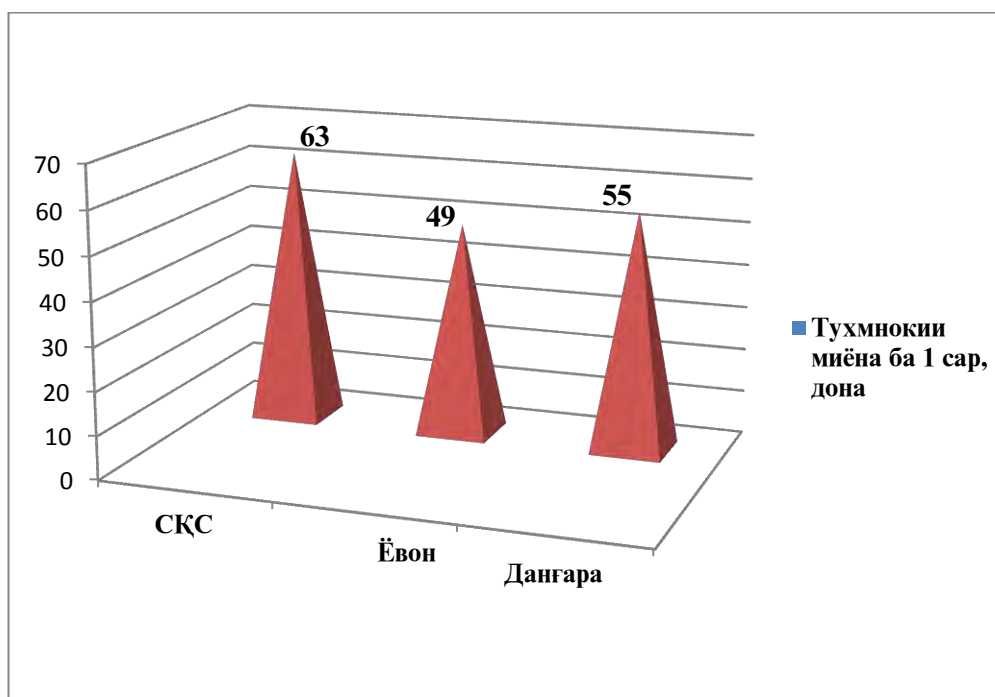
Аз натиҷаҳои таҳқиқот хулоса баровардан мумкин аст, ки солиммонии мурғи марҷон дар давраи парвариш аз 17 то 58 ҳафта хуб буд ва дар байни онҳо фарқияти калон дида нашуд. Вазни зиндаи мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм дар синни 210 рӯзагӣ нисбат ба гурӯҳҳои маҳаллӣ зиёд буд, ҳамзамон дар синни 410 рӯзи парвариш вазни онҳо дар қиёс ба мурғи марҷони популятсияҳои маҳаллӣ бартарӣ дошт.

3.2.2. Маҳсулнокии мурғи марчон

Таҳлили натиҷаҳои маҳсулнокии мурғи марчон (ҷадвали 3.17, расми 20) нишон дод, ки дар гурӯҳи мурғи марчони сафеди кафаси синапахм тухмнокии миёна ба 1 сар 63 донро ташкил намуд, ки ин назар ба популятсияҳои маҳаллӣ аз 12,7 то 22,2 % бештар мебошад.

Ҷадвали 3.17. - Нишондодҳои маҳсулнокии мурғи марчон дар давраи парвариш (17 – 58 ҳафта)

Нишондод	Гурӯҳ		
	СҚС	Ёвон	Данғара
Тухмнокии миёна ба 1 сар, дона	63,0±0,23	49,0±0,27	55,0±0,18
Сарфи хӯрок ба 1 сар дар як шабонарӯз, г	230,0±3,01	218,0±2,90	225,0±2,80
Сарфи хӯрок ба 10 дона тухм, кг	5,85±0,08	6,12±0,09	6,18±0,08

Расми 20. – Тухмнокии миёнаи мурғи марчон

Чун мушоҳида гардид, ки дар давраи маҳсулноки аз ҳама зиёд ба 1 сар дар як шабонарӯз мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм хӯрок (230г) истеъмол намуд, ки ин нисбат ба популятсияҳои маҳаллии мурғи марҷон аз 2,2 то 5,2 % зиёд мебошад. Бо сабаби зиёд будани тухмнокии мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм, сарфи хӯрок ба 10 дона тухм нисбат ба гурӯҳҳои мурғи марҷони маҳаллӣ 4,6-5,6% кам буд.

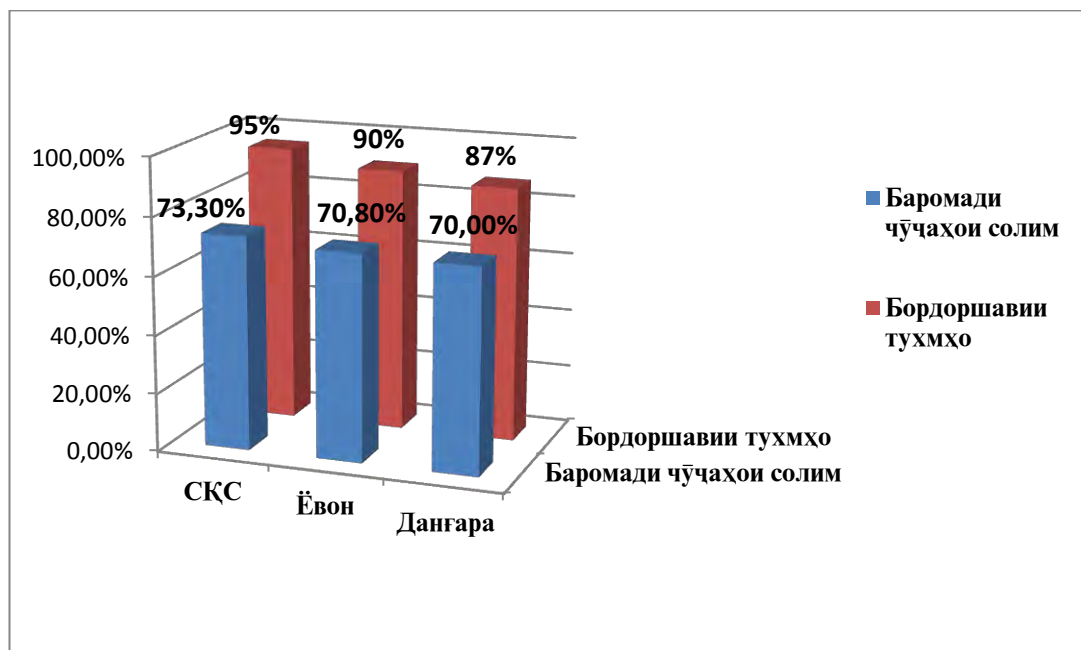
Маълумотҳои бадастомада аз он шаҳодат медиҳанд, ки дар давраи парвариш (17-58 ҳафта) тухмнокии мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм нисбат ба популятсияҳои маҳаллӣ зиёд буд. Маълум гардид, ки дар ин давра сарфи хӯрок ба 1 сар мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм дар муқоиса ба мурғи марҷони популятсияҳои маҳаллӣ зиёд аст, ҳамзамон сарфи хӯрок ба 10 дона тухм нисбат ба гурӯҳҳои маҳаллӣ кам мебошад.

3.2.3. Натиҷаи инкубатсияи тухм

Натиҷаи омӯзиши инкубатсияи тухмҳои мурғи марҷони зоти сафеди қафаси синапахм ва популятсияҳои маҳаллии ноҳияҳои Ёвон ва Данғара нишон дод (ҷадвали 3.18, расми 21), ки вазни тухми мурғи марҷони популятсияҳои маҳаллӣ нисбати мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 4,5-6,0% кам мебошад ($P > 0,99$) ($P > 0,999$). Бордоршавии тухмҳо нисбат ба гурӯҳҳои маҳаллӣ 5,3-8,4% ва баромади чӯчаҳои солим 3,4-4,5% зиёд мушоҳида гардид.

Ҷадвали 3.18. - Натиҷаи инкубатсияи тухмҳо

Нишондод	Гурӯҳ		
	СҚС	Ёвон	Данғара
Вазни тухм, г	80,9±0,87	77,3±0,76	76,0±0,74
Бордоршавии тухмҳо, %	95	90	87
Баромади чӯчаҳои солим, %	73,3	70,8	70,0

Расми 21. – Бордоршавии тухмҳо ва бароради ҷӯҷаҳои солим

Натиҷаҳои инкубатсия нишон дод, ки аз 120 дона тухмҳои мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм, ки дар таҷҳизоти ҷӯҷабарории навъи Универсал 55 ҷойгир шудаанд, мо ҷӯҷаҳоро барои парвариши минбаъда 88 сари мувофиқ, популятсияҳои маҳаллии ноҳияҳои Ёвон ва Данғара мутаносибан 85 ва 84 сар гирифта шуд.

Аз натиҷаҳои бадастомада хулоса намудан мумкин аст, ки вазни тухмҳои инкубатсионии мурғи марҷони ирсиятҳои маҳаллии ноҳияҳои Ёвон ва Данғара дар муқоиса ба мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм кам мебошад. Таҳқиқот муайян намуд, ки бордоршавии тухмҳо дар гурӯҳи мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм нисбат ба парандаҳои маҳаллӣ зиёд аст, инчунин фоизи бароради ҷӯҷаҳои солим дар гурӯҳи номбурда дар қиёс ба мурғони марҷони маҳаллӣ зиёд буд.

Бо мақсади гузаронидани таҳқиқоти илмӣ доир ба омӯзиши инкишофи мурғи марҷон бо усули аналогӣ (қиёсӣ) 3 гурӯҳ ташкил дода шуд, ки ҳар як гурӯҳ аз 70 сарӣ ҷӯҷаҳои якшабонарӯзаи мурғи марҷони зоти сафеди қафаси синапахм ва популятсияи маҳаллии ноҳияҳои Ёвон ва Данғара иборат буд.

3.2.4. Солиммонӣ ва вазни зиндаи ҷавонаҳои мурғи марчон

Дар давраи парвариш солиммонӣ ва баромади коршоямии ҷавонаҳои мурғи марчони ирсиятҳои гуногун то 17 ҳафта хуб буд, ки натиҷаи он дар ҷадвали 3.19. оварда шудааст.

Ҷадвали 3.19. - Солиммонии ҷавонаҳои мурғи марчон дар давоми парвариш то 17 ҳафта

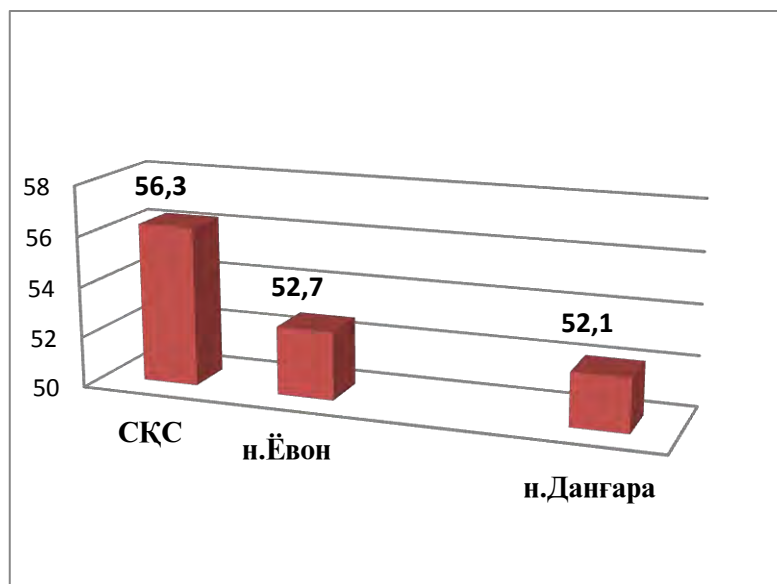
Давраи парвариш, ҳафта	Гурӯҳ					
	Сафеди қафаси синапахм		Популятсияи н.Ёвон		Популятсияи н.Данғара	
	сар	%	сар	%	сар	%
якшабонарӯза	70	100	70	100	70	100
1 - 4	67	95,7	66	94,2	65	92,9
5 - 8	66	94,2	64	91,4	63	90,0
9 - 12	65	92,9	63	90,0	61	87,1
13 - 17	65	92,9	62	88,5	60	85,7

Натиҷаҳо аз он далолат медиҳанд, ки ҷавонаҳои мурғи марчони сафеди қафаси синапахм дар давраи парвариш то 17 ҳафта солиммонии хуб доштанд (92,9%). Солиммонии ҷавонаҳои мурғи марчони популятсияҳои маҳаллии ноҳияҳои Ёвон ва Данғара дар ин давра нисбат ба сафеди қафаси синапахм 4,7-7,8% кам мебошад.

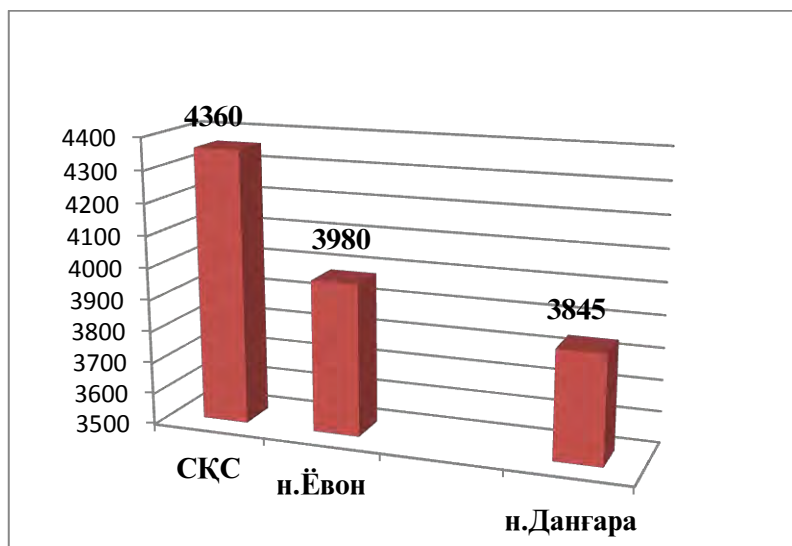
Таҳлили натиҷаҳои вазнафзункунии ҷавонаҳои мурғи марчон то синни 17 ҳафта аз он далолат медиҳанд (ҷадвали 3.20, расми 22-23), ки нишондодҳои ҷавонаҳои мурғи марчони сафеди қафаси синапахм нисбати популятсияи маҳаллӣ беҳтар мебошад.

Ҷадвали 3.20. - Вазни зиндаи ҷавонаҳои мурғи марчон дар давраи парвариш то синни 17 ҳафта, г

Гурӯҳ	Якшабонарӯза	4-ҳафта	8-ҳафта	12-ҳафта	17-ҳафта
СҚС	56,3±0,35	465±2,01	1294±6,44	2544±6,23	4360±8,10
Попул.н.Ёвон	52,7±0,31	402±3,04	1206±3,78	2050±6,95	3980±9,09
Попул.н.Данғара	52,1±0,29	94±3,14	1130±3,81	1925±5,03	3845±7,76

Расми 22. – Вазни зинда дар якшабонарӯзагӣ, г

Расми 23. – Вазни зинда дар синни 17 ҳафтагӣ, г

Маълумотҳои дар боло овардашуда аз он далолат медиҳанд, ки вазни зиндаи чӯчаҳои мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм дар синни якшабонарӯзагӣ 56,3г-ро ташкил дод, ки ин нисбат ба популятсияҳои маҳаллӣ 6,4-7,5% бартарӣ дорад ($P > 0,999$) ва ба талабот мувофиқ мебошад.

Аз натиҷаҳои вазнафзункунии аз 4 то 17-ҳафтагӣ ба назар мерасад, ки ҷавонаҳои мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм аз 8 ҳафтагӣ суръати вазнафзункуниашонро баланд намуда дар сини 17 ҳафтагӣ вазни

онҳо аз ҳама зиёд буд (4360) ва аз ҷавонаҳои популятсияҳои маҳаллӣ ба 8,7 ва 11,8% бартарӣ дошт ($P > 0,999$).

Бояд хулоса намуд, ки дар давраи парвариши ҷавонаҳои мурғи марҷон то 17 ҳафта, солиммонии ҷавонаҳои мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм назар ба популятсияҳои маҳаллӣ зиёд буд, ки ин аз хуб мутобиқ шудани онҳо ба шароити маҳал шаҳодат медиҳад. Инчунин вазнафзункунии онҳо нисбат ба ҷавонаҳои мурғони марҷони маҳаллӣ дар ин давраи парвариш зиёд ба назар расид.

3.2.5. Вазнафзункунии мурғи марҷон

Нишондиҳандаи муҳиме, ки сатҳи маҳсулнокии мурғи марҷонро тавсиф мекунад, вазни зинда ва суръати афзоиши он аст.

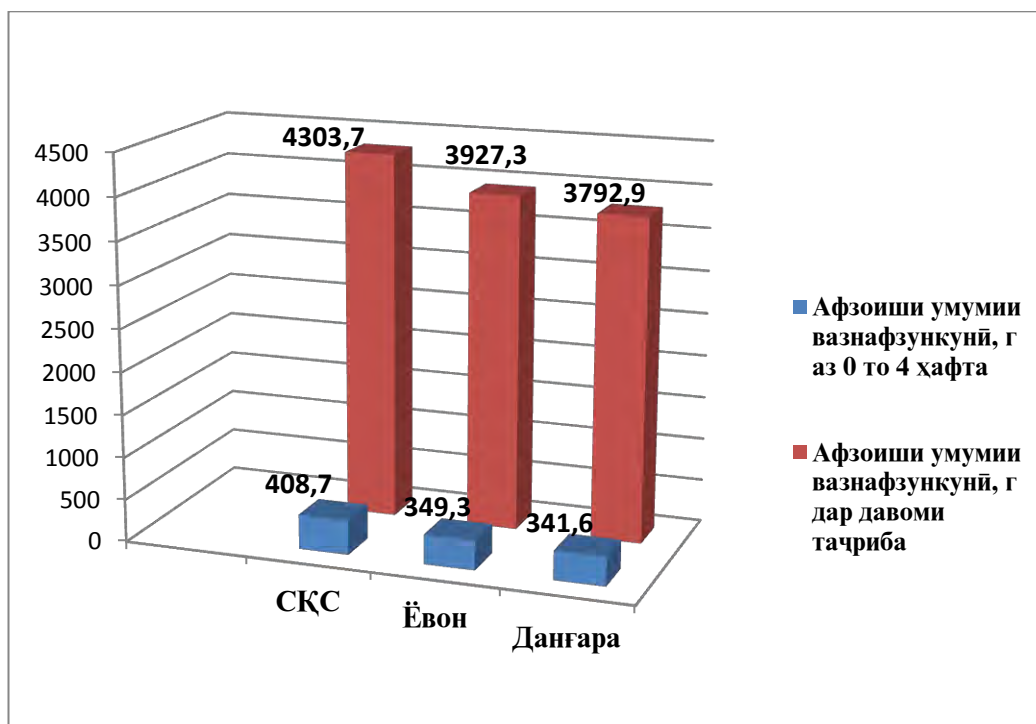
Натиҷаҳои таҳқиқот нишон дод, вазни зиндаи парандаҳои таҷрибавӣ гуногун буд. Таҳқиқи суръати афзоиши мурғони марҷони озмоишӣ низ фарқият нишон дод. (ҷадвали 3.21, расми 24).

Ҷадвали 3.21. - Нишондодҳои интенсивии суръати афзоиши вазни мурғи марҷон дар давраи парвариш.

Гурӯҳ	Сину сол, ҳафта				Дар давоми таҷриба
	0-4	4-8	8-12	12-17	
Афзоиши умумӣ, г					
СҚС	408,7±4,32	829,0±4,52	1250±5,12	1816±5,38	4303,7±7,45
Ёвон	349,3±4,50	804,0±3,87	844±5,02	1930±6,08	3927,3±12,45
Данғара	341,6±4,15	736,3±4,23	795±5,62	1920±5,94	3792,9±9,83
Меъёри миёнаи шабонарӯзӣ, г					
СҚС	14,6±0,12	29,6±0,31	44,6±0,53	51,9±0,37	36,2±0,38
Ёвон	12,5±0,12	28,7±0,31	30,1±0,39	55,1±0,42	33,0±0,44
Данғара	12,2±0,13	26,3±0,22	28,4±0,34	54,9±0,44	31,9±0,41
Афзоиши нисбӣ, %					
СҚС	725,7	1471,9	2219,5	3224,4	7641,5

Ёвон	662,8	1525,6	1601,5	3662,2	7452,2
Данғара	655,7	1413,2	1525,9	3685,2	7280,0

Таҳлилҳо нишон дод, ки дар давоми таҳқиқот (0-17 ҳафта) афзоиши умумии вазни зинда дар мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 4303,7г буд, ки ин нисбат ба мурғони марҷони маҳаллӣ 8,8 ва 11,9% бартарӣ дорад ($P > 0,999$).

Расми 24. – Афзоиши умумии вазнафзункунии 0 – 17 ҳафта

Ҳангоми таҳқиқот, меёри миёнаи шабонарӯзии вазнафзункунии ҷавонаҳои мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 36,2г –ро ташкил дод, ки нисбат ба ҳамрадиғони худ 8,8-11,9% зиёд буд ($P > 0,999$). Дар давраи парвариш (0-17 ҳафта) афзоиши нисбӣ дар мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм нисбат ба мурғи марҷони популятсияҳои маҳаллӣ 2,5-4,7% зиёд буд.

Дар ин қисмати таҷриба ҳаминаро бояд хулоса намуд, ки тибқи нишондодҳои дар боло овардашуда афзоиши умумии вазни зинда дар мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм ва меёри миёнаи

вазнафзункунии шабонарӯзии онҳо нисбат ба популятсияҳои маҳаллии мурғи марчон зиёд аст, инчунин афзоиши нисбии он бартарӣ дорад.

3.2.6. Нишондодҳои санҷиши назоратии қассобии мурғи марчон

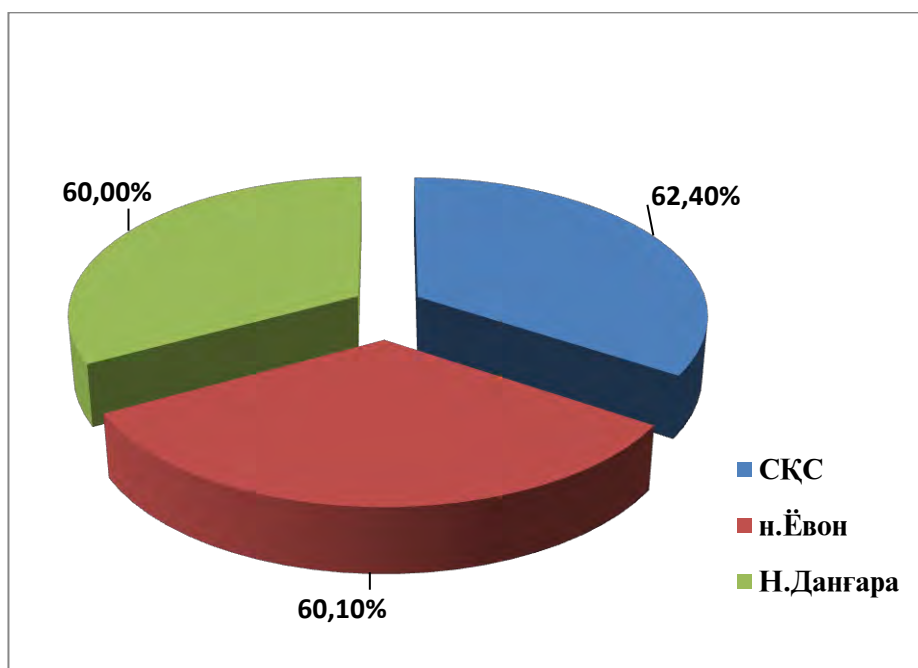
Бо мақсади омӯзиши санҷиши назоратии қассобӣ дар парандаҳои таҷрибавии синни 120 рӯза, се сарӣ аз ҳар гурӯҳ омӯхта шуд.

Натиҷаҳои анатомии қассобишудаи парандаҳо нишон доданд, ки вазни пеш аз забҳи мурғи марчони сафеди қафаси синапахм аз ҳамрадиҳои популятсияҳои маҳаллӣ бартарӣ дорад ($P > 0,999$) (ҷадвали 3.22, расми 25).

Ҷадвали 3.22. - Натиҷаҳои анатомии нимтанаи қассобишуда (г,%)

Нишондод	Гурӯҳ					
	Сафеди қафаси синапахм		Ёвон		Данғара	
	грамм	%	грамм	%	грамм	%
Вазни пеш аз забҳ	4290±38,25	100	3910±23,6 3	100	3840±48,2 5	100
Вазни нимтозашудаи организм	3689,4± 30,70	86,0	3319,6± 43,05	84,9	3267,8± 36,87	85,1
Вазни тозашудаи организм	3041,6± 39,32	70,9	2748,7± 29,87	70,3	2680,3± 24,79	69,8
		100		100		100
Аз он ҷумла: қафаси сина	997,7± 15,43	32,8	885,1± 28,14	32,2	852,3± 25,15	31,8
қисми тахтапушт	726,9± 15,45	23,9	667,9± 12,76	24,3	662,0± 13,66	24,7
рон	477,5± 10,97	15,7	428,8± 13,35	15,6	415,5± 11,98	15,5
соқи пой	377,2± 8,59	12,4	349,1± 11,14	12,7	345,8± 9,47	12,9
қанот	383,2± 12,39	12,6	343,6± 8,31	12,5	335,0± 6,42	12,5
пӯсти гардан	79,1±2,18	2,6	74,2±1,45	2,7	69,7±1,07	2,6
Қисмҳои умумии истеъмолшаванда		62,4		60,1		60,0
Қисмҳои умумии истеъмолнашаванда		37,6		39,9		40,0
Таносуби қисмҳои истеъмолшаванда ва истеъмолнашаванда	1,66:1		1,51:1		1,5:1	

Аз нишондодҳои чадвал бар меояд, ки дар гурӯҳи мурғи марҷони зоти сафеди қафаси синапахм вазни нимтозашудаи организм нисбат ба популятсияҳои маҳаллии ноҳияи Ёвон 1,3% ва ноҳияи Данғара 1,1% бартарӣ дида мешавад ($P > 0,999$), инчунин вазни тозашудаи организми мурғи марҷони маҳаллӣ дар қиёс бо мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 0,9-1,6% кам буд ($P > 0,999$).

Расми 25. – Қисмҳои истеъмолшаванда, %

Таҳлилҳо аз он далолат медиҳанд, ки вазни қафаси сина дар мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм нисбат ба парандаҳои маҳаллӣ 1,8 ва 3,1% зиёд аст. Мушоҳида гардид, ки вазни қисми тахтапушти мурғи марҷони популятсияҳои маҳаллӣ нисбат ба сафеди қафаси синапахм 1,7 ва 3,2% зиёд мебошад.

Қисмҳои умумии истеъмолшавандаи организми мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 62,4%-ро ташкил намуд, ки дар қиёс ба мурғони марҷони маҳаллӣ 3,7-3,9% зиёд мебошад, ҳамзамон дар мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм қисмҳои умумии истеъмолнашаванда кам мебошад 37,6%, ки ин нишондод дар мурғи марҷони популятсияҳои маҳаллӣ ба 5,8-6,0% зиёд мушоҳида карда шуд. Таносуби қисмҳои умумии истеъмолшаванда ва истеъмолнашаванда дар мурғи марҷони

сафеди қафаси синапахм 1,66:1 аст, ки ин нисбат ба мурғи марҷони популятсияҳои маҳаллӣ (н.Ёвон 1,51:1 ва н.Данғара 1,5:1) зиёд мебошад.

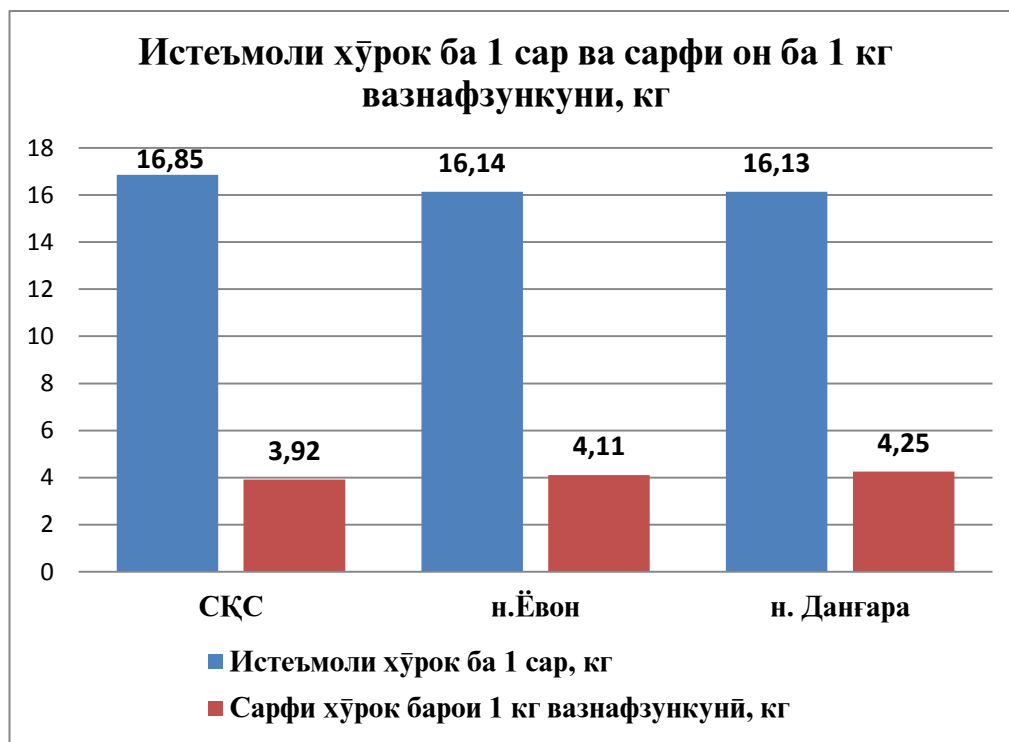
Баъд аз таҳлили натиҷаҳо бояд хулоса намуд, ки дар гурӯҳи мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм аз ҷиҳати вазни нимтозашудаи организм, қафаси сина, қисми тахтапушт, қисмҳои умумии истеъмлошаванда ва истеъмолнашаванда нисбат ба мурғони марҷони маҳаллӣ бартарӣ дида шуд, ҳамзамон таносуби қисмҳои истеъмолшаванда ва истеъмолнашавандаи мурғи марҷони номбурда дар қиёс ба парандаҳои маҳаллӣ зиёд буд.

3.2.7. Истемол ва сарфи хӯрок

Дар таҳқиқот мо меъёрҳои хӯрониданро вобаста ба синну сол, ки дар таҷрибаи 1 оварда шудааст, истифода намудем. Дар фасли баҳор, тобистон, ва аввали тирамоҳ ҳамчунин алфҳои сабз (юнучқа, алафи табиӣ ва ғайра) дар шакли озод ба парандаҳо хӯронидан шуд. Сарфи хӯрок ба 1 кг вазнафзункунӣ нисбат ба ҷавонаҳои мурғи марҷони маҳаллӣ кам буд (ҷадвали 3.23, расми 26).

Ҷадвали 3.23. - Сарфи хӯрок ва афзункунии вазни зиндаи мурғи марҷон дар давраи парвариш то 17 ҳафта

Нишондод	Гурӯҳ		
	СҚС	Ёвон	Данғара
Истеъмоли хӯрок ба 1 сар: кг энергияи мубодилавӣ, МҶ	16,850±0,03 203,89	16,140±0,02 195,29	16,130±0,0 2 195,17
Афзоиши умумии вазни зинда, г	4303,7±7,45	3927,3±12,45	3792,9±9,8 3
Сарфи хӯрок ба 1 кг вазнафзункунӣ: кг энергияи мубодилавӣ, МҶ	3,92±0,03 47,43	4,11±0,05 49,73	4,25±0,04 51,42

Расми 26. – Истеъмол ва сарфи хӯрок, кг

Ҳамин тариқ, маълумотҳои дар ҷадвал овардашуда аз он далолат менамоянд, ки дар давраи парвариш то 17 ҳафтагӣ истеъмоли хӯрок ба 1 сар дар мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 16,850 кг буд, ки нисбат ба мурғи марҷони маҳаллии ноҳияҳои Ёвон 4,2 ва Данғара 4,3% зиёд аст ($P > 0,999$) ($P > 0,95$), инчунин энергияи мубодилавӣ (МҶ), мутаносибан 4,2 ва 4,3% зиёд буд.

Афзоиши умумии вазни зиндаи мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм дар ин давра (17 ҳафта) нисбат ба мурғони марҷони маҳаллӣ, мутаносибан 8,8 ва 11,9% бартарӣ дошт.

Сарфи хӯрок ба 1 кг вазнафзункунии мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 3,92 кг-ро ташкил намуд, ки ин нисбат ба мурғи марҷони гурӯҳҳои маҳаллии ноҳияҳои Ёвон ва Данғара, мутаносибан ба 4,6 ва 7,8% кам аст ($P > 0,999$), ҳамзамон сарфи энергияи мубодилавӣ ба 1 кг вазнафзункунӣ (МҶ) дар мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм нисбат ба мурғони марҷони маҳаллӣ, мутаносибан 4,6 ва 7,8% кам мебошад.

Аз натиҷаҳои дар боло овардашуда хулоса баровардан мумкин аст, ки дар давраи таҳқиқот (17 ҳафта) нишондодҳои истеъмоли хӯрок ва энергияи мубодилавӣ ба 1 сар мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм дар муқоиса ба популятсияҳои маҳаллӣ зиёд аст. Афзоиши умумии вазни зиндаи онҳо низ, дар қиёс ба парандаҳои маҳаллӣ зиёд буд. Қайд намудан ба маврид аст, ки дар ин давра сарфи хӯрок ва энергияи мубодилавӣ ба 1 кг вазнафзункунии мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм нисбат ба мурғони марҷони маҳаллӣ кам мебошад.

БОБИ 4. САНЧИШИ ИСТЕҲСОЛӢ ВА САМАРАНОКИИ ИҚТИСОДИИ ПАРВАРИШИ МУРҒИ МАРҶОНИ ЗОТУ ПОПУЛЯТСИЯҲОИ ГУНОГУН

4.1. Натиҷаи инкубатсияи тухм

Бо мақсади гузаронидани санчиши истеҳсоли, беҳтарин нишондодҳои таҷрибаи 1 ва 2 (мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм ва популятсияи Ёвон), 200 донагӣ тухмҳои инкубатсионӣ ба инкубатори “Универсал 55” гузошта шуд.

Таҳлили натиҷаҳои ба дастамада аз он далолат медиҳанд (ҷадвали 4.1), ки баромади тухмҳои инкубатсионии мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 83% ташкил дода, нисбати мурғи марҷони маҳаллӣ 6% зиёд мебошад.

Ҷадвали 4.1. - Натиҷаи инкубатсияи тухми мурғи марҷон

Гурӯҳ	Миқдори тухми инкубатсионӣ, дона	Баромади тухмҳои инкубатсионӣ, %	Бордоршавии тухмҳо, %	Баромади чӯчаҳо, %
Сафеди қафаси синапахм	200	83	78	76
Популятсияи маҳаллии ноҳияи Ёвон	200	77	74	67

Бордоршавии тухмҳои мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм - 78% ва популятсияи маҳаллӣ - 74%- ро ташкил намуд. Баромади чӯчаҳо дар гурӯҳи мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 152 сар ё 76% ва дар мурғи марҷони маҳаллӣ (н.Ёвон) 134 сар ё 67%- ро нишон дод.

4.2. Нишондодҳои парвариши ҷавонаҳои мурғи марҷон

Аз чӯчаҳои солим 100 сарӣ, бо усули интихобӣ ду гурӯҳ барои парвариш ҷудо карда шуд.

Нишондодҳои санҷиши истеҳсоли оид ба натиҷаҳои асосии парвариши ҷавонаҳои мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм ва популятсияи маҳаллии ноҳияи Ёвон дар поён (ҷадвали 4.2.) оварда шудааст.

Ҷадвали 4.2. - Нишондодҳои асосии парвариши ҷавонаҳои мурғи марҷон (0-17 ҳафта)

Нишондод	Сафеди қафаси синапахм	Мурғи марҷони маҳаллии н.Ёвон
Солимонии ҷавонаҳо, %	89	90
Вазни зинда, г: якшабонарӯза 8 ҳафтаина 17 ҳафтаина	57,8±0,29 1240,0±9,53 4022,0±15,16	49,6±0,35 1120,0±9,83 3790,0±23,06
Истифодаи хӯрок ба як сар, кг.	16,23±0,05	15,97±0,03
Сарфи хӯрок ба 1 кг, вазнафзункунӣ, кг.	4,09±0,06	4,27±0,04

Солимонии чӯҷаҳои мурғи марҷон дар ҳамаи гурӯҳҳо хуб буда, дар мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 89 % ва маҳаллӣ 90 %- ро ташкил дод. Вазни зиндаи чӯҷаи якшабонарӯзии мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 57,8г ва чӯҷаҳои мурғи марҷони маҳаллӣ- 49,6 граммро ташкил дод, ки фарқият дар байни гурӯҳҳо – 4,2% буд. Дар давоми парвариш вазни зиндаи ҷавонаҳои мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм дар синни 8 ҳафтагӣ- 1240г, чӯҷаҳои мурғи марҷони маҳаллӣ 1120г ва дар синни 17 ҳафтагӣ 4022 ва 3790 граммро ташкил намуд, ки мутаносибан фарқияти онҳо 9,7 ва 5,8% мебошад ($P > 0,999$).

Вазнафзункунии шабонарузӣ дар ҷавонаҳои мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм зиёд буда, истифодаи хӯрок ба 1 сар дар давоми парвариш 16,23 кг ташкил дод ($P > 0,999$) ва сарфи он ба 1 кг вазнафзункунӣ – 4,09 кг буд, ки нисбати ҷавонаҳои мурғи марҷони маҳаллӣ 4,2% кам буд ($P > 0,95$).

Ҳангоми гузаронидани ташҳиси анатомӣ мушоҳида гардид, ки инкишофи узвҳои дарунии ҷавонаҳои мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм нисбатан беҳтар мебошад (ҷадвали 4.3.).

Ҷадвали 4.3. - Нишондодҳои ташҳиси анатомии ҷавонаҳои мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм ва популятсияи маҳаллии ноҳияи Ёвон дар синни 17 ҳафта

Нишондод	Мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм	Мурғи марҷони маҳаллии ноҳияи Ёвон
Вазн, грамм:		
Дил	27,4±0,15	24,6±0,12
Ҷигар	116,4±0,77	97,1±0,58
Сангдон	133,0±0,56	101,2±0,46
Меъдаи ғадудӣ	11,9±0,11	8,5±0,11
Дарозӣ, см:		
Сурхрӯда	39,4	36,8
Меъдаи ғадудӣ	4,1	3,0
Рӯда	287,1	261,2
Тухмдон	78,7	62,9
Баромади гӯшти холис, %	83,6	80,7

Таҳлили маълумотҳои ҷадвали 4.3. аз он шаҳодат медиҳанд, ки вазни дил дар мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 27,4г буд, ки нисбат ба популятсияи маҳаллӣ 10,2% бартарӣ дошт. Қайд намудан зарур аст, ки вазни ҷигар дар мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 116,4г-ро ташкил дод, ки дар қиёс ба парандаи маҳаллӣ 16,6% зиёд аст. Аз натиҷаҳои бадастомада маълум гардид, ки вазни сангдони мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 133г аст, ки ин нишондод нисбат ба сангдони мурғи марҷони маҳаллӣ 23,9% зиёд буд, ҳамзамон вазни меъдаи ғадудӣ дар мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 11,9г буд, ки дар муқоиса ба мурғи марҷони маҳаллӣ (н.Ёвон) 28,6% зиёд мебошад.

Нишондодҳои сачиши истеҳсоли, оид ба давраи парвариши чавонаҳои мурғи марчон аз он далолат медиҳад, ки инкишофи чавонаҳои мурғи марчони сафеди қафаси синапахм нисбатан беҳтар буда, парвариши онҳо дар шароити Тоҷикистон самаранок мебошад.

4.3. Маҳсулнокии мурғи марчон

Натиҷаҳои сачиши истеҳсоли нишон дод (ҷадвали 4.4), ки солиммонии мурғи марчони сафеди қафаси синапахм - 89,7%; тухмнокӣ ба 1 сар- 73,1 дона; вазни тухм -81,6 грамм ($P > 0,999$); баромади тухми инкубатсионӣ – 81,3 ва ҷӯҷаҳои солим 69,8%- ро ташкил дод, ки мутаносибан нибати популятсияи маҳаллӣ ба 5,3; 10,4; 8,7; 6,3 ва 5,6 % зиёд буд.

Маълумотҳои дар боло овардашуда нишон медиҳанд, ки сарфи хӯрок ба 1 сар дар мурғи марчони сафеди қафаси синапахм 255,1г аст, ки ин нисбат ба мурғи марчони маҳаллии ноҳияи Ёвон 9,6% бартарӣ дорад, ҳамзамон сарфи хӯрок ба 10 дона тухм дар мурғи марчони сафеди қафаси синапахм нисбат ба популятсияи маҳаллӣ, мутаносибан 4,5% кам мебошад.

**Ҷадвали 4.4. - Нишондодҳои маҳсулнокии мурғи марчон
(210 – 410 рӯз)**

Ирсият	Солим-монии саршумор, %	Тухм-нокӣ ба 1 сар, дона	Вазни тухм, г	Сарфи хӯрок		Баромад, %	
				ба як сар, г	ба 10 тухм, кг	тухмҳои инкубатсионӣ	ҷӯҷаҳои солим
Сафеди қафаси синапахм	89,7	73,1±0,15	81,6±0,23	255,1±3,72	5,98±0,08	81,3	69,8
Популятсияи маҳаллии ноҳияи Ёвон	84,4	66,2±0,37	75,1±0,28	230,6±3,84	6,26±0,04	75,0	64,2

Таҳлили маълумотҳои бадастомада аз он далолат медиҳанд, ки санҷиши истеҳсолии натиҷаҳои таҷрибаи илмӣ оид ба самаранокии парвариш ва нигохдории мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм-ро дар шароити Тоҷикистон пурра тасдиқ намуд.

4.4 Самаранокии иқтисодии парвариши мурғи марҷони зоти сафеди қафаси синапахм ва популятсияи ноҳияи Ёвон

Самаранокии иқтисодии парвариши 100 сарӣ паранда варианти беҳтарин аст, ки дар ҷадвали 4.5 пешниҳод шудааст.

Натиҷаҳои самаранокии таҳқиқот аз он далолат медиҳанд, ки саршумори мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм дар синни 120 рӯзагӣ 89 сар буд, ки ин назар ба популятсияи маҳаллӣ 1,1% кам аст. Сарфи хӯрок ба 1 сар мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм дар ин давра 16,23 кг рост омад, ки нисбат ба мурғи марҷони маҳаллӣ 1,6% зиёд аст. Дар давраи таҳқиқот, сарфи хӯрок ба 1 кг вазнафзункунӣ дар мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 4,09 кг буд, ки ин нишондод нисбат ба мурғи марҷони маҳаллӣ 4,2% кам мебошад.

Таҳлили маълумотҳои самаранокии парвариши мурғи марҷони зоти сафеди қафаси синапахм ва популятсияи маҳаллӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки тухмнокии миёнаи мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 73,1 дона буд, ки ин нисбат ба парандаи маҳаллӣ 9,4% зиёд аст. Сарфи хӯрок ба 10 дона тухм дар гурӯҳи мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 5,98кг (20,93 сомонӣ) буд, ки ин нишондод дар муқоиса ба популятсияи маҳаллӣ 4,7% (0,98 сомонӣ) кам аст. Харочотҳои умумӣ дар мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм ба 1 сар 73,85 сомониро ташкил дод, ки ин нисбат ба популятсияи маҳаллии ноҳияи Ёвон 2,2 сомонӣ кам мебошад. Арзиши аслии 1 кг гӯшт бо вазни зинда дар мурғи марҷони популятсияи маҳаллӣ зиёда аз 20 сомонӣ буд, ки ин нишондод дар мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 1,7 сомонӣ кам аст.

**Ҷадвали 4.5. – Самаранокии иқтисодии парвариши мурғи марҷон ба
100 сар**

Нишондод	Гурӯҳ			
	Сафеди қафаси синапахм		Популятсияи маҳаллии н. Ёвон	
Тухми инкубатсионӣ хобонида шуд, дона	200	сомонӣ	200	сомонӣ
Вазни зиндаи чӯҷаи якшабонарӯза, г	57,8		49,6	
Вазни зинда дар синни 120 рӯзагӣ, г	4022,0		3790,0	
Саршумори паранада дар 120 рӯзагӣ, сар	89		90	
Сарфи хӯрок ба 1кг вазнафзун- кунӣ, кг	4,09	14,30	4,27	14,95
Сарфи хӯрок ба як сар, кг дар синни 120 рӯзагӣ	16,23	56,81	15,97	55,89
Вазнафзункунӣ паранда то синни 17 ҳафта, г	3964,2		3740,4	
Сарфи хӯрока барои ҳамаи саршумор, кг	1444,5	3862,60	1437,3	3353,7
Истеҳсоли гӯшт бо вазни зинда, ҳамагӣ, кг	357,96	12528,60 +590,10	341,10	11398,5 00
Тухмноки ба 1 сар, дона	73,1	+6,9	66,2	0
Сарфи хӯрок ба 1 сар, кг	51,02	178,57	46,12	161,42
Сарфи хӯрок ба 10 дона тухм, кг	5,98	20,93	6,26	21,91
Хароҷотҳои дигар, ба як сар		17,04		20,16
Хароҷоти умумӣ ба вазни зиндаи 1 сар		73,85		76,05
Арзиши аслии 1кг гӯшт бо вазни зинда		18,36		20,06
Даромади соф аз фуруши 1 кг гӯшт		16,64		14,94
Даромад аз фурӯши як сар		140,8		132,7
Ҷоидаи соф аз 1 сар		66,96		62,5
Даромадноки (Рентабельность), %		90,7		82,2

- *Нарх ба 01.01.2020 (хӯрока - 3,5 сомонӣ, 1кг гӯшти мурғи марҷон бо вазни зинда - 35,0 сомонӣ)*

Даромади соф аз фурӯши 1 кг гӯшт дар мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 16,6 сомонӣ аст, ки ин нишондод дар мурғи марҷони популятсияи маҳаллӣ 1,7 сомонӣ кам буд.

Таҳлилҳо аз он далолат намуд, ки даромад аз фурӯши 1 сар мурғи марҷони зоти сафеди қафаси синапахм 140,8 сомони ро ташкил медиҳад, ки ин нисбат ба популятсияи маҳаллӣ, мутаносибан 8,1 сомонӣ зиёд аст. Ҳолидаи соф аз парвариши 1 сар мурғи марҷони зоти сафеди қафаси синапахм 66,96 сомонӣ буд, ки дар муқоиса ба мурғи марҷони маҳаллӣ 4,5 сомонӣ зиёд аст ва аз ҷиҳати иқтисодӣ самаранок мебошад.

Натиҷаи таҳқиқот муайян намуд, ки даромаднокии (рентабельность) парвариши мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм (90,7%) нисбат ба популятсияи маҳаллии ноҳияи Ёвон 8,5% зиёд мебошад ва аз ҷиҳати иқтисодӣ ба мақсад мувофиқ аст.

Муҳокимаи натиҷаҳои таҳқиқот

Яке аз омилҳои асосии таъсиркунанда ба маҳсулнокии паранда ин зоту популятсияҳои парандаҳои ба шароити маҳал мутобиқ мебошад. Мувофиқи нақша, мо таҳқиқотҳоро оид ба санҷиши муқоисавии маҳсулнокии зот ва популятсияҳои маҳаллии мурғи марҷон гузаронидем. Натиҷаҳои таҳқиқот нишон дод, ки солиммонӣ, вазнафзункунӣ, тухмнокӣ, баромади тухмҳои инкубатсионӣ ва сарфи хӯрок албатта дар зоти паранда нисбат ба популятсияҳои маҳаллӣ бартарӣ дида мешавад, ки ин ба гуфтаҳои дар боло зикргардида таъвият мебахшад.

Барои кишварҳои дорои иқлими гарм, парандапарварӣ муҳим аст, аммо тобоварӣ ба фишори гармо зарур мебошад [132]. Анҷом додани корҳои илмӣ оид ба мутобиқшавии парандаҳо ба иқлими нисбатан гарм ин як роҳи самарабахш ва мафиатовар ба ҳисоб меравад. Таҳқиқотҳо оид ба омузиши муқоисавии сифатҳои маҳсулнокии мурғи марҷони зоти сафеди қафаси синапахм ва популятсияҳои маҳаллӣ дар иқлими ноҳияи Ёвон нишон дод, ки бо сабаби гармии аз меъёр зиёд дар фасли тобистон ва хуб мутобиқ набудан ба шароити маҳал дар аввал солиммонии мурғи марҷони воридшуда нисбат ба парандаҳои маҳаллӣ кам буд ва он бо гузашти вақт оҳиста-оҳиста беҳтар гашт, ки ин гувоҳи гуфтаҳои боло мебошад.

Аз мушоҳидаҳо маълум гардид, ки суръати афзоиши вазни зиндаи мурғи марҷон, ки барои гӯшт парвариш карда мешавад, аз мурғҳо, мурғобиҳо ва қозҳо бартарӣ дорад. Вазни зиндаи ҷӯчаҳои мурғи марҷон дар давраи парвариш (то 120 рӯз) қариб 80-90 маротиба меафзояд. Бройлерҳои ин паранда ҳангоми забҳ дар синни 90 - 120 рӯз ба вазни зиндаи аз 4,5 то 5,0 кг мерасанд. Сарфи хӯрок барои 1 кг вазнафзункунӣ 2,0-2,5кг аст, қайд намудааст [61]. Натиҷаи таҳқиқотҳои гузаронидаи мо муайян намуд, ки вазни зиндаи мурғи марҷон дар гурӯҳҳо то синни 17 ҳафтагӣ 70-73 маротиба афзуд. Дар давраи парвариш (17 ҳафта) вазни

чавонаҳои мурғи марҷон дар гурӯҳҳои таҳқиқотӣ ба ҳисоби миёна 3,8-4,1 кг- ро ташкил дод. Таҳқиқот нишон дод, ки сарфи хӯрок ба 1 кг вазнафзункунӣ 3,9-4,2 кг- ро ташкил медиҳад, ки дар тақвияти маълумотҳои муалиф мебошад.

Олимон гузориш медиҳанд, ки ҳангоми истеҳсоли интенсивӣ гӯшти ин паранда 87-90%, қисмҳои хӯрокӣ 65%, вазни зинда 75% ва вазни бофтаи мушакҳо 55%, аз ҷумла мушакҳои пектралӣ - то 23% [62,63]. Таҳқиқотҳои мо муайян намуд, ки баромади гӯшти холис 80,7-83,6%, қисмҳои умумии истеъмолшавандаи организми мурғи марҷон дар гурӯҳҳо аз 59,5 то 62,4% - ро ташкил дод. Маълум гардид, ки дар гурӯҳҳо қисмҳои умумии истеъмолнашавандаи организм 37,6 то 40,5% мебошад. Таносуби қисмҳои умумии истеъмолшаванда ва истеъмолнашаванда дар мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 1,61:1 ва популятсияҳои маҳаллӣ 1,49:1 ва 1,47:1 буд.

Зоти мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм дар давлати Амрико офарида шуда ба дигар мамлакатҳои дунё паҳн гардидааст. Хусусиятҳои асосии зот дар он аст, ки синаи паҳму барҷаста дошта бо сифати хуби гӯшти парҳезӣ фарқ мекунад. Дар асоси ин зот бисёр кроссҳои тезрасу сермахсули вазнашон сабук, миёна ва вазнин офарида шудаанд. Кроссҳои вазнашон миёнаро барои гӯшт то синни 17 ҳафтагӣ парвариш менамоянд ва вазни зиндаи онҳо то 4 - 4,5 кг мерасад. Тухмнокии онҳо 70-90 дона ва вазнашон 80-90 граммро шашкил медиҳад [8,9,31,44]. Таҳлили натиҷаҳои таҳқиқоти мо аз он далолат дод, ки вазни миёнаи чавонаи мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм дар синни 17 ҳафта 4,1 кг буд. Дар давраи маҳсулноки ба ҳисоби миёна тухмноки ба 1 сар 63 донро ташкил намуд ва вазни миёнаи як тухм ба 80,9г баробар буд, ки ин ба нишондиҳандаҳои дар боло овардашуда наздик мебошад.

Популятсияҳои маҳаллии мурғи марҷон дар асоси зоту кроссҳои гуногуни мурғи марҷони дар солҳои пешин ба ҷумхурии воридгардида, офарида шудаанд.

Вазни модинаҳои он 7-9кг ва наринаҳо то 11-13кг мебошад. Вазни чӯчаҳои онҳо дар синни 4-5 моҳагӣ 2,5-3кг- ро ташкил менамояд. Тухмнокии онҳо дар як сол 30-50 дона мебошад. Ранги пару боли аксари онҳо сиёҳ ва сафед буда, дурагаҳои он метавонанд, сиёҳу- сафед (чола) бошанд. Хусусияти беҳтарини онҳо ба чаронидан дар чарогоҳҳои кӯҳӣ ва водиҳо мутобиқ буда, солиммонии онҳо дар давраи парваришу нигоҳдорӣ беҳтар мебошад. Популятсияҳои маҳаллии мурғи марҷон ҳоло бештар дар ноҳияҳои Ёвон, Данғара, Рӯдакӣ, Ванҷ, Дарвоз ва дигар минтақаҳои ҷумҳурӣ парвариш карда мешавад [9,15,30,31]. Натиҷаи таҳқиқотҳои илмӣ мо аз он шаҳодат медиҳад, ки вазни зиндаи мурғи марҷони популятсияҳои маҳаллӣ ба ҳисоби миёна модинаҳо 4,9-5,2 кг ва наринаҳо 9,2-9,9 кг мебошад. Вазни зиндаи чӯчаҳои онҳо дар синни 120 рӯзагӣ 3,8 кг – ро ташкил намуд. Таҳқиқот муайян намуд, ки тухмнокии миёнаи мурғи марҷони популятсияҳои маҳаллӣ дар як сол 49-55 дона аст. Дар давраи парвариш (17 ҳафта) солиммонии онҳо 90-92% ва дар давраи маҳсулноки (17-58 ҳафта) 98%- ро ташкил намуд, ки гувоҳ аз гуфтаҳои дар боло зикргардида аст.

Дар асоси баҳодиҳии органолептикӣ, гӯшти мурғи марҷон дар мазза ва сифатҳои пухтупаз дар модинаҳо тақрибан 5 ва дар наринаҳо тақрибан 6-6,5 моҳ мерасад, зеро, дар айни замон, он таносуби беҳтарини сафедаҳо ва равғанҳоро дорад. Бо боварӣ гуфтан мумкин аст, ки гӯшти мурғи марҷон лазиз аст, ки аз бисёр намудҳои дигари гӯшти паранда болаззат ва солимтар аст [16]. Аз натиҷаҳои таҳқиқот маълум гардид, ки гӯшти мурғи марҷон дар ҳақиқат аз рӯйи таъму лаззат нисбат ба дигар гӯштҳо фарқкунанда аст. Холҳои миёна доир ба пиёбаи мурғи марҷон дар гурӯҳҳо онқадар фарқкунанда нест, аммо ин нишондод оид ба гӯшт дар мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм нисбат ба парандаҳои маҳаллӣ зиёдтар дида мешавад. Ҳангоми баҳодиҳии умумӣ дар таҷриба, гӯшти мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм соҳиби 43,4 ҳол гашт, ки ин нисбат ба мурғони марҷони маҳаллӣ 2,5 ва 2,8% бартарӣ дорад.

Петраш М.Г., Кочиш И.И., Егоров И.А. [48] ва дигарон далел меоваранд, ки 1 кг вазнафзункунии мурғи марчон нисбат ба бройлерҳо 25% хӯрок зиёдтар сарф мекунад ва бо онҳо рақобат карда наметавонад. Аммо, коркарди амиқи гӯшти мурғи марчон онҳоро рақобатпазир мекунад, зеро маҳсулнокии қисмҳои гӯшт тақрибан 25% баландтар аз маҳсули бройлерҳо мебошад. Натиҷаҳои таҳқиқотҳое, ки мо гузаронидем аз он далолат менамоянд, ки дар давраи парвариш (0-17 ҳафтагӣ) истеъмоли хӯрок ба 1 сар дар мурғи марчони сафеди қафаси синапахм 16,6 кг буд, ки нисбат ба мурғи марчони маҳаллии ноҳияҳои Ёвон 4,0 ва Данғара 4,4% зиёд аст, инчунин энергияи мубодилавӣ (МЧ), мутаносибан 3,9 ва 4,4% зиёд буд. Сарфи хӯрок ба 1 кг вазнафзункунии мурғи марчони сафеди қафаси синапахм 4,12 кг-ро ташкил намуд, ки нисбат ба мурғи марчони гурӯҳҳои маҳаллии ноҳияҳои Ёвон ва Данғара, мутаносибан ба 2,4 ва 2,7% кам аст, ҳамзамон сарфи энергияи мубодилавӣ (МЧ) дар мурғи марчони сафеди қафаси синапахм нисбат ба мурғони марчони маҳаллӣ, мутаносибан 6,8 ва 10,4% кам мебошад.

Ба гуфти Кочиш И.П., Петраш М.Г., Смирнов С.Б. [32] барои парвариш ва хӯронидан дар заминаи саноатӣ беҳтар аст, ки мурғи марчонро барои сифатҳои хуби гӯштӣ ва ҳассосияти баланд истифода баред. Бинобар ба маълумоти Ройтер Я.С. [56] дар асоси генофонди мавҷуда мутахассисони стансияи таҷрибавии Кавкази Шимоли се зот ва ду кросси сермаҳсули мурғи марчонро - "О24" ва "Универсал" ихтиро карданд. Кросси "Универсал" бо истифодаи линияҳои мурғи марчони сафеди Кавкази Шимоли, сафеди Масквагӣ ва сафеди синапахм сохта шудааст. Кросс дар байни хоҷагиҳои инфиродӣ ва фермерӣ талаботи зиёд дорад. Намудҳои волидонии он дар ин давра 61 ҷавонаҳоро бо вазни зинда дар 16 ҳафта, 6,5кг нарина ва 4,8кг модина пешбинӣ мекунад. Дар таҳқиқот вазни зиндаи ҷӯҷаҳои мурғи марчони сафеди қафаси синапахм дар синни якшабонарӯзагӣ 58,2г-ро ташкил дод, ки ин нисбат ба популятсияҳои маҳаллӣ 7,0-5,0% бартарӣ дорад. Дар давраи

таҳқиқоти илмӣ (аз 1 то 17 ҳафта) вазни ҷавонаҳои мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 4032,6г буд, ки ин нисбат ба мурғони марҷони маҳаллӣ 6,5 ва 6,9% зиёд мебошад.

Дар асоси далелҳои бадастомада чунин хулоса намудан мумкин аст, ки мутобиқшавии зот ва популятсияи мурғи марҷон ба минтақаҳои интихобшуда нақши калон мебозад, аз он ҷумла популятсияи маҳаллии ноҳияи Данғара ба шароити ноҳияи Ёвон мутобиқ аст, аммо он дар гурӯҳҳо (нисбат ба сафеди қафаси синапахм ва популятсияи маҳаллии н.Ёвон) маҳсулнокии нисбатан кам дошт. Зоти сафеди қафаси синапахм бо маҳсулнокии баланд, солиммонӣ, истеъмол ва сарфи хӯрок назар ба популятсияҳои маҳаллӣ беҳтар буд.

Хулоса

Натичаҳои асосӣ илмӣ диссертатсия

1. Нишондодҳои вазни тухм, индекси сафедӣ, зардӣ ва ғафсии пӯчоки тухми мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм мутаносибан 10,1- 10,7%, 5,0-6,2%, 4,0-6,6 ва 2,1-4,2% нисбат ба ирсиятҳои маҳаллӣ зиёд аст. Нишондодҳои зичии тухм, вазни нисбии сафедӣ, зардӣ ва пӯчок дар гурӯҳҳо фарқи зиёд надошта ба меъёр мувофиқ аст. Вазни тухми мурғи марҷони популятсияҳои маҳаллӣ нисбати зоти воридшуда 7-8% бо саҳеҳият кам мебошад ($P>0,999$). [11].
2. Чавонаҳои мурғи марҷони ноҳияи Ёвон дар давраи парвариш то 17 ҳафта солиммонии хуб доштанд (92%). Солиммонии чавонаҳои мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм дар ин давра аз ҳама кам буда (89%), популятсияҳои маҳаллии Ёвон ва Данғара мутаносибатан 1-3% бартарӣ доштанд [1,3,9].
3. Бинобар сабаби хуб мутобиқ набудан ба шароити ҷумҳурӣ, суръати афзоиши мурғи марҷони воридкардашуда дар давраи аз 12 то 17 ҳафтагӣ яъне охири давраи парвариш, ки ба рӯзҳои гарми фасли тобистон рост омад нисбат ба мурғи марҷони популятсияҳои маҳаллӣ 5,4 ва 10,2% кам буд. Дар давраи таҷриба (аз 1 то 17 ҳафта) вазни чавонаҳои мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 4032,6г буд, ки ин нисбат ба мурғони марҷони маҳаллӣ 6,5 ва 6,9% зиёд мебошад [6,7,8].
4. Қисмҳои умумии истеъмолшавандаи мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм дар қиёс бо мурғони марҷони маҳаллӣ 3,1-3,5% зиёд мебошад [5]. Холҳои миёнаи намуди зоҳирии гӯшт дар гурӯҳи мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм нисбат ба гурӯҳҳои маҳаллӣ 3,5 ва 2,3% зиёд буд. Нишондодҳои маззаи гӯшти мурғи марҷони популятсияҳои маҳаллӣ нисбат ба сафеди қафаси синапахм 3,5% кам мебошад. Ҳангоми баҳодиҳии умумӣ дар таҷриба, гӯшти мурғи марҷони номбурда соҳиби 43,4 хол гашт, ки ин нисбат ба гурӯҳҳои маҳаллӣ 2,5 ва 2,8% бартарӣ дорад [5].

5. Сарфи хӯрок ба 1 кг вазнафзункунии мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм 4,12 кг- ро ташкил намуд, ки ин нисбат ба гурӯҳҳои маҳаллӣ, мутаносибан ба 2,4- 2,7% кам аст, ҳамзамон сарфи энергияи мубодилавӣ (МЧ) нисбат ба маҳаллӣ, мутаносибан 6,8 ва 10,4% кам мебошад [4].
6. Дар синни 410 рӯзагӣ вазни зиндаи мурғи марҷони наринаи зоти сафеди қафаси синапахм 10,35 кг- ро ташкил намуд, ки назар ба наринаҳои популятсияҳои маҳаллӣ, мутаносибан ба 11,4 ва 4,5% зиёд буд, инчунин модинаҳо 5,78 кг- ро ташкил намуд, ки ин мутаносибан нисбат ба маҳаллӣ аз 10,9 то 13,8% бартарӣ дошт [2,10].
7. Тухмнокии миёна ки дар мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм ба 1 сар 63 донро ташкил намуд, ки нисбат ба маҳаллӣ аз 12,7 то 22,2 % бештар мебошад. Бо сабаби зиёд будани тухмнокии мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм, сарфи хӯрок ба 10 дон тухм нисбат ба гурӯҳҳои маҳаллӣ 4,6-5,6% кам буд [9,10].
8. Санҷиши истеҳсоли натиҷаҳои таҷрибаи як ва ду-ро пурра тасдиқ намуд. Даромад аз фурӯши 1 сар мурғи марҷони зоти сафеди қафаси синапахм 140,8 сомониро ташкил медиҳад, ки ин нисбат ба популятсияи маҳаллӣ, мутаносибан 8,1 сомонӣ зиёд аст. Ҳолидаи соф аз парвариши 1 сар мурғи марҷони зоти сафеди қафаси синапахм 66,96 сомонӣ буд, ки дар муқоиса ба мурғи марҷони маҳаллӣ 4,5 сомонӣ зиёд аст ва аз ҷиҳати иқтисодӣ самаранок мебошад. Натиҷаи таҳқиқот муайян намуд, ки даромаднокии (рентабельность) парвариши мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм (90,7%) нисбат ба популятсияи маҳаллии ноҳияи Ёвон 8,5% зиёд мебошад ва аз ҷиҳати иқтисодӣ ба мақсад мувофиқ аст.

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо

Дар шароити иқлимию истеҳсолии Тоҷикистон барои самаранокии истеҳсоли гӯшти паранда ба хоҷагиҳои ҷамъиятию шахсӣ парвариши мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм тавсия дода мешавад.

Фехристи адабиёт

1. Авдонин, Б.Ф. Содержание птицы в жаркий сезон года / Б.Ф. Авдонин., В.С. Крюков // Сел. хоз-во за рубежом. Животноводство. 1981, №7. С.60-64.
2. Авраменко, В.И Разведение индеек / В.И. Авраменко. – М. Донецк: АСТ Сталкер, 2001. – 62с
3. Агеев, В.Н. Пути экономии кормов / В.И. Агеев, О.Д. Синусова // Птицеводство. 1982. №3. С.14-16.
4. Агроклиматические ресурсы Таджикской ССР // Агроклиматические ресурсы территории: Условия проведения полевых работ. Ч.1.-Л.: Гидрометиздат, 1976. С.216.
5. Айметов Р.В. Продуктивные качества индюшат при использовании в их роциях симбиотического препарата нового поколения. // Диссертация. Казан-2017. 130с.
6. Акопян В.И. Результаты опытов по изучению влияния повышенных норм питательных веществ на яйценоскость кур-несушек и привесы бройлеров в условиях жаркого континентального климата // Повышение продуктивности птицы в условиях жаркого климата: Тез. докл. на расширенном заседании комиссии секции птицеводства ВАСХНИЛ по районам жаркого климата. Ташкент, 1969. С.82-85.
7. Алексеев, Ф.Ф. Химический состав мяса индюшат тяжелого кросса в зависимости от живой массы при убое / Ф.Ф. Алексеев, М. М. Демченко, Д. В. Аншаков // Достижения в современном птицеводстве. Исследования и инновации. Материалы XVI конференции ВНАП. – Сергиев Посад. – 2009. –С. 173-176.
8. Алексеев Ф.Ф. Белозеров Ю.А. Воробьев С.А. и др. Технология производства мяса индеек (Методические рекомендации). Загорск 1987. 60с.
9. Бакоев О., Мирзоахмедов Ш.Р., Мирзоев Н., Қосимов У. Парвариши мурғи марҷони сафеди синапахм (универсалӣ) дар Тоҷикистон. Душанбе, 2012, 26 с.

10. Белуха А.Ф., Гаплевский И.Н. Выращивание ремонтного молодняка индеек с использованием клеточных батарей // Науч. труды.- ВАСХНИЛ. -1988. -№23. – С.24-25.
11. Болотников, И.А. Физиолого-биохимические механизмы стресса птиц и его влияние на иммунологический статус / И.А. Болотников // Биохимич. и морфологические основы иммунологии птицы. Петрозаводск, 1882. С.5-23.
12. Гаплевский И.Н., Белуха А.Ф., Дуняков А.Г. Технология содержания племенных индеек в клеточных батареях / Науч. техн. бюлл. УНИИП, 1983. -№15. - С.27-28.
13. ГОСТ Р 53458 - 2009 Мясо индеек (тушки и их части). Общие технические условия. – М.: Стандартинформ, 2010. – 11 с.
14. Гущин, В.В. Технология разделки и обвалки потрошенных тушек индеек, нормативы выхода отдельных частей, их иллюстрации и коэффициенты потребительской стоимости. Справочник / В. В. Гущин, В. Н Махонина, В.В.Коренев.– Ржавки, 2011. –65с.
15. Гаффоров А.Қ, Раҳимов Ш.Т. Парвариш ва хӯронидани мурғи марҷон. Душанбе, 2012. 90с.
16. Давыдов, И.С. Важный источник диетического мяса / И.С. Давыдов, Э.А.Дуюнов, Д.И. Минькин, Н.М. Ус - М.: Колос, 1970. – 125с.
17. Дмитриченко, А.И. Применение бентонитов, природных и обогащенных жиром, в рационы животных и птиц / А.И. Дмитриченко, З.И. Мороз // Вестник с.-х. наук. 1972. С.11-18.
18. Епимахов, Н.М. Методы и приёмы сохранения отечественного генофонда индеек / Н. М. Епимахов // Актуальные вопросы разведения отечественного генофонда индеек (сбор. науч. тр. Сев. - Кавк. ЗОСП). – с. Обильное, –1998. – С 12 - 15.
19. Епимахова Е.Э. Белик Н.И. Вайцеховская С.С. Закотин В.Е. Ходусов А.А. Трубина И.А. Научно-обоснованные рекомендации по производству продукции птицеводства в организациях всех форм

- собственности ставропольская края (методические рекомендации). Ставрополь «АГРУС» 2014.
20. Ерастов, Г.М. Пищевая ценность мяса птицы / Г.М Ерастов // Птицеводство. –2014. – №03. –С.28–30.
  21. Ермаков, В.И. Влияние повышенной температуры воздуха на всасывание воды и некоторых питательных веществ в тонком отделе кишечнике кур / В.И. Ермаков, Т.Н. Лещенский // Сб.науч.тр. /ВНИТИП. 1975. Т 40. С.42-45.
  22. Ермаков, В.И. Функциональная активность поджелудочной железы у цыплят при повышенной температуре воздуха / В.И. Ермаков // Сб.науч.тр. / ВНИТИП. 1975. Т.39. С.91-95.
  23. Индейки. Руководство по откорму индеек / А.И. Шевченко, Л.А. Шинкаренко, Т.Р. Науменко и др. – Георгиевск, 2004. – 32 с.
  24. Канивец, В. А. Инновационный способ выращивания индеек на мясо в клеточных батареях: автореф. дисс...канд. с.-х. наук / В. А. Канивец. - Черкесск, 2011. – 24 с.
  25. Канивец, В. Индейководство России / В. Канивец, Л. Шинкаренко // Птицеводство. – 2009. – №11. – С.14.
  26. Канивец, В.А. Новые интенсивные технологии выращивания и откорма индеек в клеточных батареях КБИ-1-00.000 и КБИ-2-00.000 /В.А. Канивец, В.А. Погодаев //Монография. – Ставрополь: Сервисшкола, 2014. – 128 с.
  27. Кирьянова, Т.В. Влияние температуры помещения и уровня обменной энергии в рационах на эффективность выращивания бройлеров / Т.В. Кирьянова, В.И. Коноплева // Тр. /ВНИТИП. 1970. Т.35. С.68-73.
  28. Коваленко, Е. Популярность продукции растет / Е. Коваленко // Птицеводство. - 2006. - № 10. – С. 11-12.
  29. Ковальчикова, М., Адаптация и стресс при содержании и разведении сельскохозяйственных животных / М. Ковальчикова, К. Ковальчик // Пер. со словац. М.: Колос, 1978. 271с.

30. Комилзода Д.Қ., Раҳимов Ш.Т., Мирзоахмадов Ш.Р. Парвариш ва нигохубини мурғи марчон дар шароити хоҷагихои шахсию фермерӣ, (дастури таълимӣ). Душанбе, 2009, 40с.
31. Комилзода Д.Қ., Эргашев Д.Д., Бобозода О.С., Бозоров Ш.Э., Норбобоева С.Т., Мирзоахмедов Ш.Р., Мухамедов Н., [Бакоев О]. Тавсиянома оид ба парвариши мурғи марчони кросси «Сафеди кафаси синапахм» дар шароити Тоҷикистон. Душанбе-2016 «Донишварон», 28 с.
32. Кочиш, И.П. Птицеводство / И.П. Кочиш, М.Г. Петраш, С.Б. Смирнов. – М.: Колос, 2004. –407 с.
33. Кузьмичева, М. Б. Состояние российского рынка мяса индейки за 2009 год / М.Б. Кузьмичева // Мясная индустрия. - 2010. - № 2. - С. 9-13.
34. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқи барномаи Рушди соҳаи парандапарварии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2007 - 2015» аз 3.10.2006, таҳти рақами 451.
35. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи парандапарварӣ» аз 21.06.2010, таҳти рақами 633.
36. Лысенко, М. Я. Мясная продуктивность и качество мяса индюшат различных кроссов в зависимости от возраста: автореф. дисс...канд. с.-х. наук /М. Я. Лысенко. - Загорск, 1979. -21с.
37. Лумбанов, С.Г. Эффективность использования цеолита и бентонита натрия в кормлении свиней / С.Г. Лумбанов, Б.И. Сампилов, Б.Б. Дашибалов, Г.В. Шайданов. сб.науч.тр. //Оптимизация кормления сельскохозяйственных животных. М.: В.О.Агропромиздат, 1991. С.150-155.
38. Марков, Ю.А. Пришло время индейки / Ю.А. Марков // Мясо com Журнал о мясной коммерции. –2008. - № 27. –С. 44-47.
39. Махортов, Ф.Ф. Обмен веществ и продуктивность у яичных кур при двухфазовом световом режиме / Ф.Ф. Махортов // Сб.науч.тр. /ВНИТИП. 1979. т.48. С.40-46.
40. Методика морфологического и физико-химического анализа яиц. / Всесоюз.н.и. итехнол. Ин-т птицеводства. М: Росселхозиздат. 1967. 26с.

41. Методические рекомендации для производственных лабораторий птицефабрик // Всесоюз.н.и. итехнол. Ин-т птицеводства. - Загорск, Москва. 1976.- С.64.
42. Мойса, В.Ю. Мясо индейки и продукты из него / В.Ю. Мойса // Птица и птицепродукты. - 2005. -№5. - С.41-44.
43. Мысик А.Т. Развитие животноводства в мире и России / Т. Мысик // Зоотехния. –2015. –№ 1. –С.2-5.
44. Мухамедов Н. Парваришии мурғи марҷон. Душанбе, 2010. 22с.
45. Нормы и рационы кормления сельскохозяйственных животных. Справочное пособие / Под. ред. А.П. Калашникова, В.И. Фисинина, В.В. Щеглова, Н.И. Клейменова. –Москва. 2003. –456с.
46. Орлов, М. Определение эффективности яйцекладки / М. Орлов, Л. Тучеминский // Птицеводство, 1970. №6. С.30-32.
47. Паёми Президенти кишвар ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. ш.Душанбе, 22.12.2017.
48. Петраш, М.Г. Птицеводство России. История. Основные направления. Перспективы развития / М.Г. Петраш, И.И. Кочиш, И.А. Егоров и др. - М. Колосс, 2004. –297с.
49. Петрухин О.Н. Хозяйственно - полезные качества и интерьерные особенности индеек различных пород, линий и кроссов. // Диссертация. Черкесск-2015. 156с.
50. Плохинский, Н. А. Математические методы в биологии / Н.А. Плохинский. – М.: Изд-во Моск. у-та, 1978. –256с.
51. Плохинский, Н.А. Руководство по биометрии для зоотехников / Н.А. Плохинский. –М.,1969. –367с.
52. Погодаев, В.А. Выращивание и откорм индеек в клеточных батареях КБИ-1-00.000 и КБИ-2-00.000 / В.А. Погодаев, В.А., Канивец // Эффективное животноводство –2012. –№4. –С. 48-51.
53. Погодаев, В.А. Мясная продуктивность индеек при клеточном содержании / В.А. Погодаев, В.А. Канивец // Птица и птицепродукты. – 2012. –№4. – С.56-58.

54. Погодаев, В.А. Эффективность выращивания индеек на мясо в клеточных батареях / В.А. Погодаев, В.А. Канивец // Зоотехния. –2012. – №.4 –С. 31-32.
55. Поливода, А.М. Методика оценки качества продуктов убоя у свиней / А.М.Поливода, Р.В. Стробыкина, М.Д. Любецкий // Методики исследований по свиноводству. –Харьков, 1977. –С. 48-56.
56. Ройтер, Я. С. Роль генофонда в создании новых пород и кроссов / Я. С.Ройтер // Животноводство России. –2010. –№ 1. –С.19 - 20.
57. Семененко, М. П. Средство для повышения продуктивности и сохранности сельскохозяйственных животных и птицы / М. П. Семененко, В. А. Антипов, Е. В. Кузьминова // Пат. 2322053, Российская Федерация, МПК: А 01 К 67 02, А 61 К 31 185, А 61 К 35 00. Опубл. 05.05.2006
58. Солдатенко, Н. И. Исследования по физиологии адаптации высокопродуктивного молочного крупного рогатого скота в условиях сухих субтропиков / Н.И. Солдатенко // Автореф. дисс... д-ра биол. наук. Душанбе, 1969. 355 с.
59. Справочник по климату СССР // Вып.31. Тадж.ССР. 42. Температура воздуха и почвы. Л.: Гидрометеоиздат, 1966. 227 с.
60. Суханова, С.Ф. Иммунологические показатели у гусят, получавших бентонит / С.Ф. Суханова // Птицеводство. 2005. № 5. С. 39.
61. Столляр, Т.А. Технология мясного птицеводства (по материалам Всемирного конгресса по птицеводству) / Т.А. Столляр // Птицеводство. –1979. -№ 5. –С. 45-47.
62. Столляр, Т.Совершенствование напольного содержания индеек родительского стада / Т. Столляр, Ф. Алексеев, С. Смирнов, Ю.Преснухин // Птицеводство. - 1980. - №8. - С. 26-28.
63. Столляр Т.А, Алексеев Ф.Ф. Промышленное индейководство. Москва. Россельхозиздат- 1978. 146с.
64. Фаруга, А. Индюки как источник мяса / А. Фаруга // Нациндейка. –2008. -№1. –С. 12-19.

65. Федоринова, М.К. Нормированное кормление молодняка крупного рогатого скота / М.К. Федоринова и др. // Сб. науч. тр. Повышение продуктивности мясного скота. Оренбург, 1983. С. 49-51.
66. Фисинин, В.И. Кормление сельскохозяйственной птицы / В.И. Фисинин, А.И. Егоров, Т.М. Околелова и др.–Сергиев Посад, 2003. –375с.
67. Фисинин, В.И. Рекомендации по кормлению сельскохозяйственной птицы / В.И. Фисинин, Ш.А. Имангулов, Т.М. Околелова // ВНИТИП, 2004. С.142.
68. Фисинин, В.И. Настоящее и будущее отрасли / В.И. Фисинин // Птицеводство. - 2010. - №2. –С. 5-8.
69. Фисинин, В.И. Научное обеспечение ускоренного развития животноводства России / В.И. Фисинин // Достижения науки и техники АПК. - 2007. - №10. - С. 3-7.
70. Фисинин, В.И. Птицеводство России –стратегия инновационного развития / В.И. Фисинин –М.: ВНИТИП. –2009. –148 с.
71. Фисинин, В.И. Стратегия инновационного развития мирового и российского птицеводства / В.И. Фисинин // Россия - Франция: двустороннее сотрудничество в развитии АПК. Материалы III Международного агропромышленного форума и Всемирной выставки животноводства и птицеводства Space –2009, Франция // Париж –Бретань (Сен Мало, Ренн), 12-17 сентября 2009 г. –п. Персиановский. Ростовская обл. –С. 32-34.
72. Фисинин, В.И. Ставка на развитие / В.И. Фисинин // Птицеводство. – 2015. –№02. –С.2-6.
73. Шевченко, А.И. Роль факторов роста и развития индеек в различные периоды онтогенеза / А.И. Шевченко // Птица и птицепродукты. - 2011. - № 3. –С. 50-54.
74. Шевченко, А.И. Руководство по откорму индеек селекции СевероКавказской зональной опытной станции по птицеводству / А.И. Шевченко, Л.А. Шинкаренко, Т.Р. Наumenко и др. –с. Обильное: СКЗОСП. –1998. – 28с.

75. Шевченко, А.И. Биологические особенности роста и развития индеек/ А.И.Шевченко // Птицеводство. - 2010. - №7. - С.35-37.
76. Шевченко, А.И. Опыт и перспективы селекции отечественных пород и кроссов индеек /А.И. Шевченко // Птица и птицепродукты. - 2011. - № 6. – С. 32-34.
77. Щеглов, В.В. Новая система оценки питательности кормов и рационов / В.В. Щеглов // ВИЖ. Вопросы кормопроизводства и приготовления кормов. Бюлл. науч. работ. Вып. 83. Дубровицы, 1986. С. 3-6.
78. Abbas, S.A., Gasm Elseid and M-K. Ahmed. Effect of body weight uniformity on the productivity of broiler breeder hens."International Journal of Poultry Science", 2010, Vol. 9. No. 3. p. 225-230.
79. Aho, Paul. Save the planet, eat more poultry! "Poultry USA", 2010, Vol. 11. No.4. p. 18-22.
80. Battery cages in EU declining but still dominant. WorldPoultry.net, 2010, 16 June.
81. Battle continues. HSUS vs. animal agriculture. "Egg Industry", 2010, Vol. 115 No. 6. p. 8.
82. Beaumont, C. H. Chapuis, N. Sellier, F. Calenge, P. Zongo, P. Vclg and J. Protais. Selection for increased resistance to Salmonella carrier-suite « World's Poultry Science Journal », 2010, Vol. 66. No. 2. p. 251-259.
83. Brandenberger, Joel. Environmental challenge 2010, Vol. 11. No. 2. p. 10.
84. Clements, Mark. Decade of growth ahead for global broiler industry "Poultry International", 2010, Vol, 49. No. 6. p. 8-9.
85. Clements, Mark. Poultry export to Europe could face new hurdles. "Poultry International", 2010, Vol. 49. No. 8. p. 4.
86. Clements, Mark. Poultry producer survey reveals positive outlook. "Poultry International", 2010, Vol. 49. No. 7. p. 24-25.
87. Clements, Mark. Reducing PSE in turkey products needs a holistic approach. "Poultry International", 2010, Vol. 49. No 9. p. 26-28.
88. Clyma, Kimberlie. Choosing chicken. "Meat & Poultry", 2010, Vol 56. No. 9. p. 70, 72.

89. Cooked, white turkey meat volume increased in '09. Meat Poultry. com, 2010.
90. Daniells, Stephen. Chicken proteins again show blood pressure benefits: study. MeatProcess. Com, 2010, 31 May.
91. DSM-Novozymes phytase available in Europe. World Poultry News, 2009, 13 November.
92. EU broiler welfare rules come into effect. World Poultry.net, 2010, 23 June.
93. Flock, Dietmar K. Poultry breeding - the next 25 years. "Poultry Processing", 2009, Vol. 25. No. 1. p. 22-23.
94. Fort M. Provnani užitkovosti krut vykrmovaných v kleacích na rostech a na podstýlce// Živocisná Vyroba. -1983.-V20.-N.8.-P.607-613.
95. Fransen, Frans. Poultry production in the millennium. PoultryWorld", 2009, Vol. 25. No. I. p. 22-23,
96. Gerendai D., Cippert T. Keeping broiler-turkeys in cages. // Proceedings and abstracts, 1984.
97. Gernat, Abel. Use of sand as litter for broilers. "Poultry International", 2009, Vol. 48. No. 10. p. 10, 12-13.
98. Gingerich, Eric. Management impact on pullet and layer health. "Poultry International", 2009, Vol. 48. No. 11. p. 20-21.
99. Grabkowsky, Barbara, and Hans-Wilhelm Windhorst. Shifts and patterns in global poultry meat trade. WorldPoultry.net, 2010, 06 July.
100. Grieve, Doug. Approaching today's poultry and egg industry egg Industry."Egg Industry", 2009, Vol. 114. No. 10. p. 10-11.
101. Hahn G. Mastleistung, Schlachtertrag und Schlachtkörperqualität von Putenlinien mit unterschiedlichem Wachstumsvermögen: [Stuttgart-Hohenheim], 2002.- XII, 133 c.
102. Herczeg, Valerie, French egg market at a crossroads. "Poultry International", 2010, Vol. 49. No. 3 p. 18, 20-21.
103. Hernandez, Jose M., Catherine Hamelin, Takehiko Hayakawa, Beatriz Ibarra and Renato Souza. Adding value to egg products. WorldPoultry.net, 2009, 15 December.

104. Lazar V., Lux I. Vpluv perioda roky na vykrm morciat //Hydi-na Ivanko pri Dunay. -1988.-№.7/8/-P.21-25.
105. Lewis, P.D., and R.M. Gous. Responses of poultry to ultraviolet radiation. "World's Poultry Science Journal", 2009. Vol. 65. No. 3. p. 499-510.
106. Lova, Bern. Omega 3 chicken and eggs market. Animal Aget.com, 2010. March 16.
107. McKee, N.A., R.J. Lien, J.B. Hess, S.F. Bilgili and S.R. McKee. Effect of light and handling during rearing on broiler breast meat characteristics "International Journal of Poultry Science", 2009, Vol. 8. No. 11 p. 1028-1033.
108. Meat production must rise to feed growing population. "Poultry International", 2009, Vol. 48. No. 11. p. 4, 6.
109. Morris T.R. The place of the turkey in the animal industry of the future. / Poultry science symposium series, 1989; T. 21. - p. 351-355.
110. Morrison' confirm free-range for all own label eggs. World Poultry.net, 2010, 13 April.
111. NZ farmer jailed over chicken welfare issues. World Poultry.net, 2010, 28 May.
112. O'Keefe, Terrenes, Combating the anti-meatmessage. "Poultry USA", 2010, Vol. 11. No. 3. p. 14.
113. Olanrewaju, H. A, et al. Effect of ambient temperature and light intensity on growth performance and carcass characteristics of heavy broiler chickens at 56 days of age. "International Journal of Poultry Science", 2010, Vol. 9. No. 8 p. 720-725.
114. O'Sullivan, Neil. Trends in breeding layer hens. "Egg Industry", 2010, Vol. 115. No. 8. p. 6.
115. Panda, J K., M.V.L.N. Raju, S.V. Rama Rao and G. Shyam Sunder. QPMups performance, increases meat yield. "Poultry International", 2010, Vol. 49. No. 4. p. 20, 22
116. Pascale, Magdelaine. Future prospects for the European egg industry. "World Poultry", 2009, Vol. 25. No 11. p 10-12

117. Peric, Lidija, and Katarzyna Glebocka. The search for high performance and high fertility compromise. "World Poultry", 2009, Vol. 25. No. 1. p. 24-26.
118. Poland calls on delaying cage ban to 2017. World Poultry.net, 2010, 17 February.
119. Poultry industry set to rebound in 2010. WorldPoultry.net, 2010, 08 February.
120. Richter G., Prinz M., Putsche M. Einfluss der Besatzdichte auf die Leistungen in der Putenmast. //Arch. Tierzucht. 1985. 28, 1.
121. Robertson, Andrew. Improving layer development through gut health. "Poultry International", 2010. Vol. 49. No. 9 p. 20-21.
122. Salvage, Bryan. Gene collection vital to animal researchers. Meat Poultry.com, 2010, January 13.
123. Salvage, Bryan. World must produce 70% more food by 2050: FAO. MEATPOULTRY.com, 2009, September 24.
124. Schmidt, Alexandra. Bioactive substances in meat and meat products. «Fleischwirtschaft International». - 2010.- №. 2.- S. 127-133.
125. Shane, Simon. Take home messages from the EEC Conference. "Egg Industry", 2009, Vol. 114. No. 12. p. 10.
126. Shane, Simon. Update on welfare - an EU perspective. "Egg Industry", 2010, Vol. 115. No. 3. p. 6-9.
127. Shane, Simons. Breeds, genes and disease. "Egg Industry", 2010, Vol.115. No. 2. p.8.
128. Singh B., Singh R. A., Effect of stocking density and age of birds on the performance of turkeys under different systems of management. //Indian J. Poultry SC. 1989. 24,2.
129. Thornton, Gary. Nimble poultry to gain share. "Poultry USA", 2010, Vol. 11. No. 9. p. 36.
130. Thornton, Gary. Poultry's global future is here. "Poultry USA", 2009, Vol. 10. No. 12. p. 10-12, and "Poultyi International", 2010, Vol. 49. No. 2. p. 18-21.
131. Yahav, S. Alleviating heat stress in domestic fowl: different strategies. "World's Poultry Science Journal", 2009, Vol. 65. No. 4. p. 719-732.

132. Yalfin, S., E. Babacanoglu, H.C. Guler and M. Aksit. Effects of incubation temperature on hatching and carcass performance of broilers."World's Poultry Science Journal", 2010, Vol. 66. No. 1. p. 87-94.

Феҳристи интишороти илмӣ довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ

Мақолаҳо дар маҷалаҳои тақризшаванда:

1-М. Бобозода О. Натиҷаи парвариши ҷавонаҳои мурғи марҷони ирсиятҳои гуногун. /О. Бобозода, Д. Комилзода, Д. Эргашев, Ш. Бозоров//. -Гузоришҳои АИКТ. №3(53). 2017. -С 43.

2-М. Бобозода О.С. Хусусиятҳои маҳсулноки ва ирсии мурғи марҷони популятсияҳои маҳаллӣ ва хориҷӣ. /О.С. Бобозода, Д.Қ. Комилзода, Д.Д. Эргашев//. -Гузоришҳои АИКТ. №3(57). 2018. -С 58-60.

3-М. Бобозода О.С. Натиҷаи парвариши ҷавонаҳои ирсиятҳои гуногуни мурғи марҷон. /О.С. Бобозода//. -Кишоварз. №1(81). 2019. -С 93-94.

4-М. Бобозода О.С. Санҷиши назоратии қассобӣ, рушди анатомии узвҳои дарунӣ ва баҳодиҳии сифати гӯшти мурғи марҷони ирсиятҳои гуногун. /О.С. Бобозода, Д.Қ. Комилзода, Д.Д. Эргашев, Ш.Э. Бозоров//. -Кишоварз. №1 (86). 2020. -С 65-68.

5-М. Бобозода О.С. Баҳисобгирии истеъмол ва сарфи хӯрок ба вазнафзункунии мурғи марҷони ирсиятҳои гуногун. /О.С. Бобозода, Д.Д. Эргашев, Д.Қ. Комилзода, С.Т. Норбабаева//. -Кишоварз. №1 (86). 2020. -С 69-72.

Мақола ва тезисҳо дар маҷмӯаҳои конференсияҳо:

6-М. Бобозода О.С. Рушду нумуи ҷавонаҳои мурғи марҷони ирсиятҳои гуногун дар шароити Тоҷикистон. /О.С. Бобозода, Д.Д. Эргашев, Д.Қ. Комилзода, Ш.Э. Бозоров//. -Дастовардҳои илмӣ соҳаи чорводорӣ дар 25 соли истиқлолияти ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе-2016. (Андалеб Р). -С 300-302”.

7-М. Эргашев Д.Д. Рушду нумуи ҷавонаҳои мурғи марҷони ирсиятҳои гуногун дар шароити Тоҷикистон. /Д.Д. Эргашев, Д.Қ.

Комилзода, **О.С. Бобозода**, Ш.Э. Бозоров//. –Чорводорӣ. №1. Душанбе. 2016. -С 39-40.

8-М. Бобозода О.С. Рушду нумуи ҷавонаҳои мурғи марҷони ирсиятҳои гуногун. /О.С. Бобозода, Д.Қ. Комилзода, Д.Д. Эргашев//. -Маводҳои конференсияи илмӣ ҷумҳуриявӣ, Саҳми олимони ҷавон дар рушди илми кишоварзӣ. Душанбе. 2017. Эр-граф. -С 155-157.

9-М. Бобозода О.С. Маҳсулнокии мурғи марҷони ирсиятҳои гуногун дар шароити Тоҷикистон. /О.С. Бобозода//. -Маводҳои конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалии Технологияи инноватсионӣ афзун намудани маҳсулоти баландсифати чорводорӣ. Душанбе. 2018. -С 46-48.

10-М. Бобозода О.С. Маҳсулнокии мурғи марҷони сафеди қафаси синапахм ва ирсиятҳои маҳаллӣ. /О.С. Бобозода, Д.Қ. Комилзода, Д.Д. Эргашев, Ш.Э. Бозоров//. -Маводҳои конференсияи илмӣ ҷумҳуриявӣ, Нақши илми кишоварзӣ дар таъмини амнияти озуқаворӣ бахшида ба даҳсолаи байналмилалӣ амал об барои рушди устувор солҳои 2018-2028. Душанбе. 2018. Эр-граф. -С 236-239.

11-М. Бобозода О.С. Таъсири ирсияти мурғи марҷон ба натиҷаи инкубатсияи тухми онҳо. /О.С. Бобозода//. -Маводҳои конференсияи илмӣ ҷумҳуриявӣ олимони ҷавон, Самтҳои афзалиятноки рушди илми кишоварзӣ. Душанбе. 2019. Эр-граф. -С 202-204”.

12-М. Комилзода Д.Қ. Тавсиянома оид ба парвариши мурғи марҷони кросси “Сафеди қафаси синапахм” дар шароити Тоҷикистон. /Д.Қ. Комилзода, Д.Д. Эргашев, **О.С. Бобозода**, Ш.Э. Бозоров, С.Т. Норбабаева, Ш.Р. Мирзоахмедов, Н. Мухамедов, [О. Бақоев] // . Душанбе. 2016. Донишварон. 26 С.

13-М. Комилзода Д.Қ. Гувоҳномаи пешниҳоди беҳсозон (ратсионализаторон) № 01/75 аз 03.11.2016. /Д.Қ. Комилзода, Д.Д. Эргашев, **О.С. Бобозода**, Н. Мухамедов//. КВД “Саноати парандапарварии Тоҷикистон” 27.12.2016.

Замима

ТОҶИКИСТОН

№ 01/75
(губовхно)

(санаи қабули ариза)

Мувофики банди 5 Низомномаи умумии Ҷамоияти бехсозӣ, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон 12 августи соли 1992 таҳти рақами 322 тасдиқ кардааст, гувоҳномаи мазкурро ба Ҷамоияти бехсозӣ Д.К.
Эргашев Д.Д. Ҷамоияти бехсозӣ С. Мухамедов Н.
(ному насаби муаллиф)

(ному насаби муаллиф)

барои пешниҳоди тахти унвони Парварии кроссӣ
 Ҷаҳмаҳмади мурғи марҷони (номи пешниҳод)
 "Сафеди қафаси синапахм" дар шароити Тоҷикистон
 ТОН КВД "Саноати парандапарварӣ"
 дола шуд, ки онро (корхона, ташкилот, санаи эътироф)
 "Тоҷикистон"

(корхона, ташкилот, санаи эътироф)

хамчун дашинхонди ратсионализаторй эйтироф ва
кабул карда, дар йотехсолот чорй менамояд

(4.5)

Назаров М.

Рохбари корхона (ташкилот)

декабри

2016 c.

Ғафуров Ҷамъияти ихтироъкорону раҳсонализаторони ҚТ ҷои ва паҳи мекунад.

**ВАЗОРАТИ КИШОВАРЗИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
АКАДЕМИЯИ ИЛМҲОИ КИШОВАРЗИИ ТОҶИКИСТОН
ИНСТИТУТИ ЧОРВОДОРӢ**

ТАВСИЯНОМА ОИД БА ПАРВАРИШУ НИГОҲУБИНИ МУРҒИ МАРҶОНИ КРОССИ «САФЕДИ ҚАФАСАИ СИНАПАХМ» ДАР ШАРОИТИ ТОҶИКИСТОН

УДК 636.52/58.084

Мураттибон: аъзои пайвастаи АИКТ Комилзода Д.Қ., номзади илмҳои кишоварзӣ Эргашев Д.Д., ходими хурди илмӣ Бобозода О.С., номзади илмҳои кишоварзӣ Бозоров Ш.Э., ходими калони илмӣ Норбабаева С.Т. (Институти чорводорӣ), доктори илмҳои ветеринарӣ Мирзоахмедов Ш.Р., номзади илмҳои ветеринарӣ Мухамедов Н., номзади илмҳои ветеринарӣ [Бақоев О.] (ҶДММ «Тоҷгол»).

Тавсиянома аз тарафи Шӯрои илмӣ Институти чорводорӣ Академияи илмҳои кишоварзӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон (24 май соли 2016, протоколи № 5) маъқул доништа шудааст.

Тавсиянома оид ба парваришу нигоҳубини мурғи марҷони кросси «Сафеди қафаси синапахм» дар шароити Тоҷикистон. Душанбе: «Донишварон», 2016. – 28 с.

Муаллифон дар асоси таҳқиқотҳои комплексӣ доир ба муайян намудани ирсиятҳои сермахсули мурғи марҷон дар шароити иқлимию истеҳсолии ҷумҳурӣ, тавсияро оид ба хусусиятҳои парваришу нигоҳубини кросси «Сафеди қафаси синапахм» таҳия намуданд. Он барои мутахассисони соҳаи парандапарварӣ, фермерҳо, донишҷӯён ва шахсони ба ин соҳа шавқу рағбат доранд, тавсия мегардад.